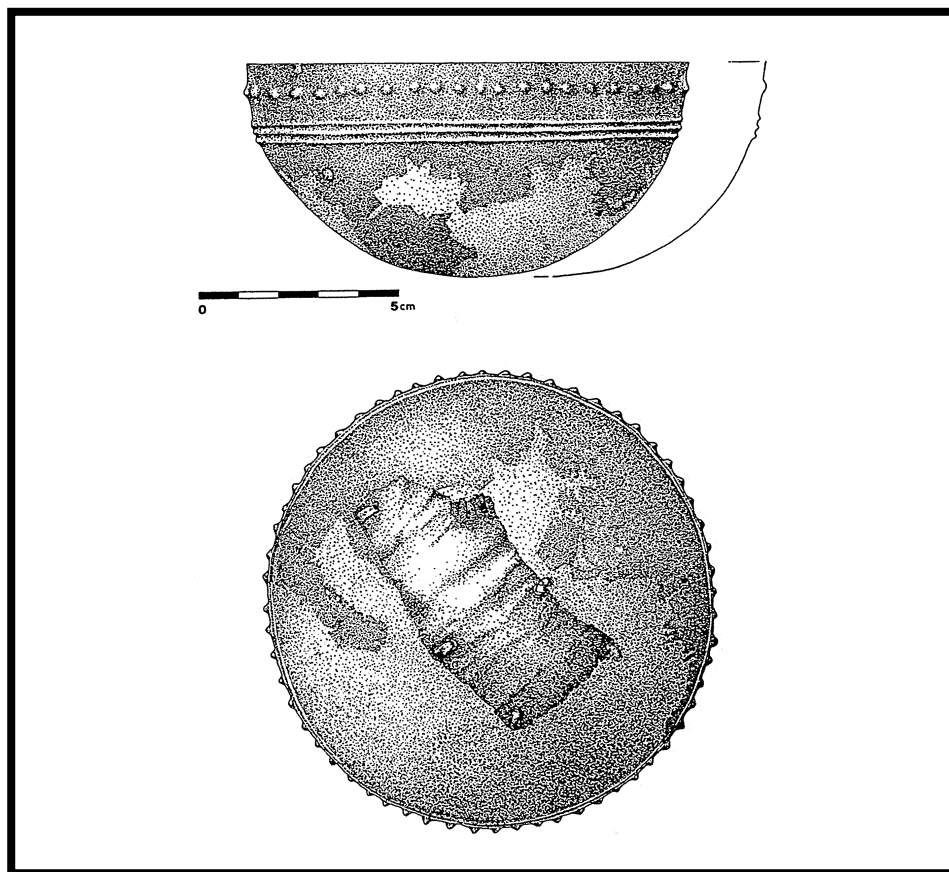

ŐSRÉGÉSZETI LEVELEK

PREHISTORIC NEWSLETTERS

1. évfolyam 1. szám

1999

ŐSRÉGÉSZETI LEVELEK

PREHISTORIC NEWSLETTER

BUDAPEST, 1999

Szerkesztők:

Anders Alexandra
Kalla Gábor
Kertész Róbert
Kiss Viktória
Kulcsár Gabriella
Sebők Katalin (grafikai szerkesztés)
V. Szabó Gábor

Fordítás:

Seleanu Magdaléna

Szerkesztőség címe:

1088 Budapest, Múzeum körút 4/B
Telefon/fax: (06-1) 266-0863
e-mail: VASAGAB@osiris.elte.hu

Megjelenik évente.

A szerkesztők kiadásában

ISSN 1585-1206

Formakészítés: Pytheas

Tartalom / Contents

<i>Lengyel György</i> : Késő-paleolitikus leletek a Sajó és a Bársonyos folyók közéből / Late Paleolithic finds from the Sajó-Bársonyos Interfluve	6
<i>Markó András</i> : Tabun-barlangi (Izrael) középső-paleolitikus kőeszközök az ELTE Régészettudományi Intézetének gyűjteményéből / Middle Paleolithic stone tools from Tabun Cave (Israel) kept in the Collections of the Institute of Archaeological Sciences of the Loránd Eötvös University	7
<i>Barna Judit</i> : Zoomorphic vessel from the Lengyel culture in Balatonmogyoród-Kápolnapusztá	9
<i>Nagy Emese</i> : Késő neolitikus idoltörredék Hajdú-Bihar megyéből / Late Neolithic idol fragment from Hajdú-Bihar County	15
<i>Rezi Kátó Gábor</i> : Ásatás Zalaszentgrót-Csáfordon / Excavations at Zalaszentgrót-Csáford	16
<i>Hajdú Zsigmond</i> : Újabb rézcákány a Déri Múzeum Régészeti Gyűjteményében / A new copper pickax in the Archaeological Collections of the Déri Museum (Debrecen)	17
<i>Oravecz Hargita</i> : Néhány érdekes kőeszköz, -tárgy és -amulett a Magyar Nemzeti Múzeum őskori gyűjteményében / Some interesting tools, objects and amulets made of stone in the Prehistoric Collections of the Hungarian National Museum	18
<i>Kulcsár Gabriella</i> : Kora bronzkori baltalelet Tolna megyéből / Early Bronze Age axe find from Tolna County	20
<i>Gucsi László–Kiss Viktória</i> : A kisapostagi kultúra edényei / Pottery from the Kisapostag culture	21
<i>Józsa Sándor – V. Szabó Gábor – Szakmány György</i> : A Hódmezővásárhely-Kopáncs 2. sírból előkerült („fajansz” gyöngyök spektográfiai vizsgálatáról / On the spectrographic study of „faience” beads recovered from Grave 2 at Hódmezővásárhely-Kopáncs	22
<i>V. Szabó Gábor</i> : A Perjámos-kultúra sírjai Mártély-Szegfűről / Graves from the Perjámos culture at Mártély-Szegfű	24
<i>Bolega Erika</i> : Középső bronzkori csont szíjelosztó korong Gomba-Várhegyről / Middle Bronze Age harness-devider disc made of antler from Gomba-Várhegy	29
<i>Kiss Viktória</i> : A new antler horse-bit from Transdanubia	33
<i>Dani János</i> : Gáborján-Földváron előkerült tőr öntőforma / Dagger casting mold recovered at Gáborján-Földvár	37
<i>Szilas Gábor</i> : Bronzcsésze Perőcsény-Halyagosról (Adatok a későbronzkori Kyjatice kultúra földvárainak időrendjéhez) / Bronze cup from Perőcsény-Halyagos (Data to the chronology of the Late Bronze Age hill forts of the Kyjatice culture)	40
<i>Gyucha Attila</i> : Bronz övszorító korong Sarkad határából / Bronze disc used as belt mount from the environs of Sarkad	43
<i>Domboróczki László</i> : Vaskori urnatemető Gyöngyöshalász térségében / Iron Age urn cemetery in the Gyöngyöshalász region	49
<i>Cseh János</i> : Szkíta telepobjektum alaprajzának és felépítményének rekonstrukciós lehetőségei (Szolnok-Zagyvart) / Possible reconstructions of the ground plan and superstructure of a Scythian period settlement feature (Szolnok-Zagyvart)	52
<i>Cseh János</i> : Adalék a Tiszaszőlős-aszóparti kelta település emléktárához / Addenda to the finds of the Celtic settlement at Tiszaszőlős-Aszópart	54

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

<i>Horváth Tünde</i> : Tiszafüred-Ásotthalom (őskori tell-település) története ásatásai tükrében / The history of Tiszafüred-Ásotthalom (a prehistoric tell settlement) in the light of its excavations	56
---	----

VITA

<i>Raczky Pál–Anders Alexandra</i> : Late Neolithic house and oven models from the Tisza region: Problems of interpretation	63
<i>Szalai Tamás</i> : Néhány észrevétel a halomsíros korszak időtartamáról / Some observations on the life span of the Kurgan Period	67
<i>Ilon Gábor</i> : Egy fibula viseletének valószínűbb rekonstrukciója / A more likely reconstruction of how a fibula was worn	70
<i>Paszternák István</i> : Pogányvár Szentesen? – Adatok egy évszázados „lelőhely” történetéhez / Is there a „Pagan's Fort” in Szentesen? – Data on the history of a century old „archaeological site”	71
<i>Rezi Kátó Gábor</i> : Metrikus vagy impresszionista? / Metric or impressionistic?	74

HÍREK

A „Fiatal Őskoros Kutatók I. Összejövetelén” elhangzott előadások címei / Titles of papers presented at the „First meeting of Young Researchers in Prehistory”	76
Internet címek régészeknek / Web sites for archaeologists	76
Technikai információk / Technical information	77

Köszöntjük az Olvasót!

Az Ősrégészeti Levelek útjára bocsátásával célunk, hogy fórumot nyújtsunk mindazon kisebb terjedelmű Ősrégészeti írásnak, melyek valamilyen módon kiszorulnak a hagyományos régészeti folyóiratokból, múzeumi évkönyvekből. Általában nem, vagy csak korlátozottan nyílik lehetőség elszigetelt, önmagukban kisebb jelentőségű tárgyak, régészeti jelenségek, ill. rövid megjegyzések, helyesbítések közlésére. Ezek az információk azonban a nagyobb témakörök összefoglalásakor jelentőséget nyernek, gondoljunk csak az elterjedési térképeken rendszeresen megjelenő „fehér foltokra”, melyeket nemcsak a kutatás, hanem a publikálás egyenetlenségei is okoznak. A jelenlegi régészeti folyóiratok szerkezete nem ad lehetőséget az értelmezés nélküli száraz információk közzétételére. Az ilyen típusú adatok mennyisége folyamatosan nő, és egyre nagyobb lesz a szűk körben ismert, de nem közkinccsé váló ismeretek halmaza is.

A folyóirat célja elsősorban ennek az elfekvő, vagy elfekvésre ítélt információtömegnek a felszabadítása. Elsősorban olyan cikkeket várunk, amelyek különböző leletkataszterekhez szolgáltatnak adalékokat; terepbejáráson felfedezett új településeket mutatnak be (esetleg helyszínrajzzal vagy szintvonalas térképpel), kisebb, néhány objektumból álló őskori lelőhelyek vagy más korszakot érintő ásatások során felszínre került őskori leleteket publikálnak. Helyet szeretnénk adni a múzeumi és magángyűjteményekben található, közöletlen egyedi tárgyak bemutatásának, melyek mások számára érdekes párhuzamok lehetnek, vagy amelyek nehezen meghatározható funkciójának magyarázatához vár segítségét a szerző („rejtélyes” tárgyak).

Fontosnak tartjuk a kárpát-medencei régészet történetében kiemelt szerepet játszó lelőhelyek eddig nem ismert kutatástörténeti adatainak (pl. ásatási-, dokumentálási- és selejtezési módszerek), közzétételét, illetve régi gyűjtemények kialakulását (pl. gyűjtőkör, milyen anyag mikor került be, stb.) bemutató írások megjelentetését.

Lehetőséget kívánunk adni rövid, nem átfogó jellegű vitáknak, máshol megjelent téves információk helyesbítésének, pontosításoknak, kiegészítő megjegyzéseknek, új rekonstrukciós lehetőségek felvázolásának is.

Bár elsősorban rövid írásokat várunk, olykor-olykor helyet kívánunk adni hosszabb tanulmányoknak is, ha úgy ítéljük, hogy a közlés fontossága indokolja azt.

Az Ősrégészeti Levelek terveink szerint évente jelenik meg. Szeretnénk minden olyan múzeumba eljuttatni Magyarországon, ahol régész dolgozik. Az egyszerű nyomdai formátum és a szándékunk szerinti gyors szerkesztés a beérkező cikkek a jelenleg szokásosnál jóval gyorsabb közlésére ad módot.

Folyóiratunk elsődleges célja az ősrégészen belüli gyorsabb információáramlás elősegítése. Terep kívánunk adni ásatási felhívásoknak, ahol szívesen fogadnának régészhallgatókat, régészeket munkájuk segítéséhez. Szerzőink sorába várjuk nem őskoros kollégáinkat is, kik leletmentéseik során olyan leleteket is napvilágra hoznak, melyekkel a későbbiekben nem kívánnak foglalkozni. Itt lehetőségük nyílna a rövid anyagközlésre vagy leletfelajánlásra fiatal kutatók szakdolgozati, doktori témáihoz.

Az Ősrégészeti Levelek még az unalmasság ódi-umát is vállalva alapvetően adatközlő, tehát nem szükséges feltétlenül a bemutatott anyaggal kapcsolatos problémák teljes körét tárgyalni. Szeretnénk, ha a cikkek tömörek lennének és csak a korszak besorolásához legszükségesebb párhuzamok ismertetésére szorítkoznának, valamint csak az ehhez kapcsolódó irodalmat közölnék.

A folyóirat elindításának kívánalma nyilvánosan először 1997 novemberében, a debreceni őskoros konferencián hangzott le. Hasonló jellegű kiadványok jól ismertek a hazai és nemzetközi szakirodalomban, elég talán az Archaeológiai Értesítő I. világháború előtt megjelent köteteinek különböző rovatcímeire — Archaeológiai levelek, Egyveleg, Különfélék, Hazai és külföldi adatok az Archaeológiához, Hazai leletek, stb. — gondolnunk. Ezt a régi kezdeményezést szeretnénk újjáéleszteni, a mai kor követelményeinek megfelelően átalakítva folytatni.

Reméljük, kezdeményezésünket megértéssel fogadják és támogatásukat nagy számban eljuttatott cikkeikkel fejezik ki.

A szerkesztők

Lecturi salutem

Our purpose in launching the Ősrégészeti Levelek [Prehistoric Letters] is to provide a forum for brief archaeological papers which seldom find publication in traditional archaeological journals and museum yearbooks. It is generally true that short papers describing an isolated or particular find or an unusual archaeological feature are rarely featured in these publications, and neither are brief comments and addenda to a particular subject. This type of information, however, is often very useful, for example in comprehensive studies of a particular problem or when assembling distribution maps – the numerous blank spots on distribution maps are, as often as not, reflections of the inconsistencies both in research and publication. The current structure of archaeological journals does not allow for the publication of ‘dry’ information without an interpretation.

Our main objective, then, is the freeing of this mainly inaccessible wealth of information. We await brief papers which can contribute data to distribution maps: new settlements identified in the course of field surveys (preferably together with a site plan or a contour map), prehistoric sites consisting of a few features only or the prehistoric finds uncovered during the excavation of sites dating to other periods. We will also welcome papers describing unpublished unique or enigmatic finds from both private and museum collections which may be useful to other researchers when searching for parallels to their own finds, as well as notes on objects whose function still eludes interpretation.

We also consider it important that hitherto unknown research data on the major prehistoric sites of the Carpathian Basin also be published – such as the excavation and documentation techniques employed on a particular dig, or the criteria according to which finds were selected for discarding – as well as papers on how major collections were assembled.

We also wish to offer a forum for the brief discussion of a particular problem, for the amendment of incorrect data published elsewhere, for general corrigenda, brief notes and suggestions on new plausible reconstructions.

Although we primarily expect brief papers, we

will occasionally include lengthier studies if it is justified by the importance of publication.

We hope to publish the Ősrégészeti Levelek a year. We hope that it will reach every Hungarian museum which has archaeologists on its staff. The simple format and the fast editing work will hopefully ensure speedier publication than the current practice.

Our primary goal is to promote a swifter information flow in prehistoric archaeology. We also plan to publish excavation announcements seeking archaeology students or trained archaeologists to work on a particular project. We will also appreciate contributions from our colleagues working in other areas who, in the course of their excavations, have perhaps uncovered finds which they do not plan to research in detail. They can choose to publish a brief description of these finds here or to offer these finds to young researchers for publication in a thesis or as part of a doctoral dissertation.

The Ősrégészeti Levelek will even bear the odium of being somewhat dull by expressly publishing only brief notes, without a discussion of all the problems concerning a particular issue. We hope that the submitted papers will be concise, with references to the most important parallels that enable a chronological classification and the most relevant bibliographical data only.

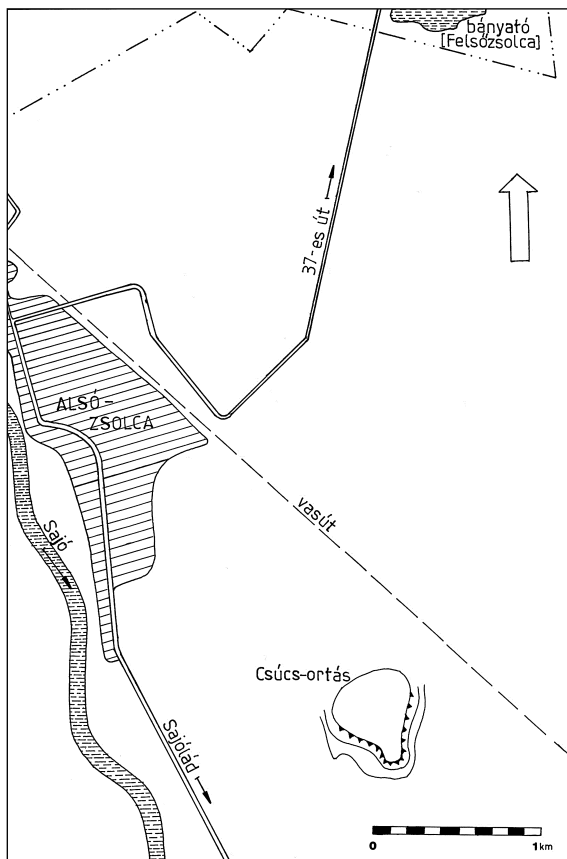
The idea of launching this journal first arose at the conference of young prehistorians held in Debrecen in November, 1997. Comparable journals are already well established outside Hungary; the pre-World War I issues of *Archaeologiai Értesítő* too had regular columns of this type (“Archaeological Letters”, “Miscellaneous”, “Medley”, “Brief notes on archaeology in Hungary and abroad”, “Finds from Hungary”, etc.). We hope to revive and continue this tradition, even if in a slightly changed form, by adapting it to the demands of our own age.

We hope that this initiative will be welcomed in the archaeological community and that support for this project will be reflected in the numerous articles contributed for publication.

The Editors

Későpaleolitikus leletek a Sajó és a Bársonyos folyók között

A 37-es főútvonal 4. kilométerénél található Felsőzsolca Bánya-tó¹ lelőhelyen (1. kép) terepbejárás során késő-paleolitikus leletek kerültek elő. A

1. kép. Felsőzsolca-Bányató – a lelőhely térképe
Fig. 1. Felsőzsolca-Bányató – map of the site

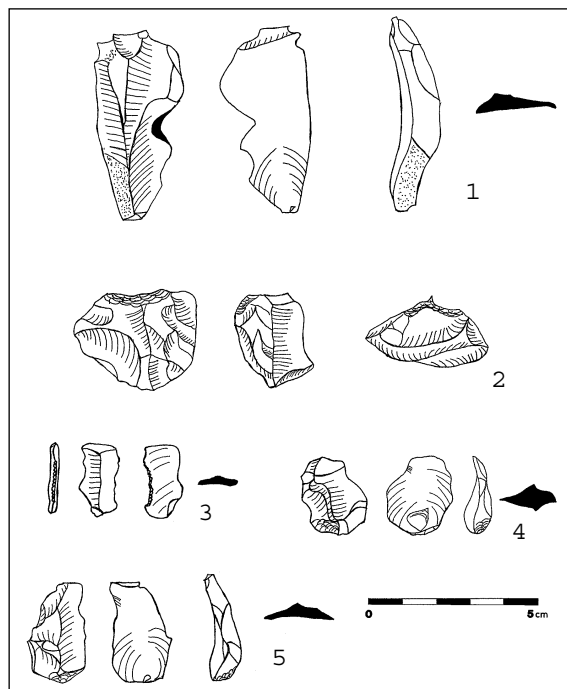
tárgyak a Sajó Szirmabesenyőnél tanulmányozott, és Ringer Árpád által leírt (1993, 63-66) későglaciális teraszánál alacsonyabban fekvő kavicssterasz üledéktakarójához tartoznak.

Leletek: 1. Patinás avasi hidrokvartc magkő intenzíven kopott eszközélllel, méretei 3,0×4,0×2,4 cm² (2. kép 2); 2. kis méretű radiolaritból készült pengeszerű szilánk élein és felszínén kopásnyomokkal, méretei 2,0×0,8×0,3 cm (2. kép 3); 3. radiolarit szilánk facetált talonnal, melynek a bázisán megmunkálás, jobb élén használat nyomai láthatók, méretei 2,4×1,9×0,6 cm (2. kép 4); 4. penge szerű radiolarit szilánk a jobb élén használat és a bázisán preparációs leütések láthatók, méretei 3,0×2,1×0,6 cm. (2. kép 5)

¹ MÉM Földügyi és Térképészeti Hivatala 88-144. számú térképe, Alsózsolca (1984).

² A méretek értékei a hossz, szélesség és vastagság sorrendjében vannak megadva.

Az előbbi lelőhelytől 4 km-re délre található Alsózsolca Csúcs-Ortás³ lelőhely (1. kép), amely a Sajólád felé vezető úttól 600 méterre É-ÉK-i

2. kép. Késő paleolitikus kőszerszerek Felsőzsolca-Bányató lelőhelyről

Fig. 2. Late Paleolithic chipped stone tools from Felsőzsolca-Bányató

irányba helyezkedik el. Itt egy erősen patinás avasi hidrokvartciból készült pengeszerű szilánkot találtunk.

A szilánk jobb élének a közepén recens csorbulás látható, méretei 5,5×2,9×1,0 cm (2. kép 1).

Lengyel György
egyetemi hallgató
Miskolci Egyetem

Irodalom:

Ringer Á. 1993: Északkelet-magyarországi geomorfológiai szintek és régészeti leletanyagaik. Felső-pleisztocén folyóteraszok, löszök és barlangi üledékek kronosztratigrafiái rendszere. Kandidátusi értekezés.

³ MÉM Földügyi és Térképészeti Hivatala 88-322. számú térképe, Sajólád (1984)

Tabun-barlangi (Izrael) középsőpaleolitikus kőeszközök az ELTE Régészettudományi Intézetének gyűjteményéből

A Karmel-hegyen található Tabun-barlangban (Mugharet et-Tabun) Dorothy A. E. Garrod vezetésével 1929-ben és 1931-34 között ásatások folytak, melyek során 15,5 méteres rétegsor került napvilágra. A feltárás eredményeit 1937-ben tették közzé (GARROD – BATE 1937). A barlangban hét régészeti réteget különítettek el (A-G), az alsó paleolitikumtól a bizánci korig terjedő időszakból. A legjelentősebb paleolit korú *E* réteget tipológiai alapon öt horizontra bontották.

Az ásatás végeztével a csaknem kezelhetetlen nagyságú leletanyagból mintákat küldtek a világ jelentősebb múzeumaiba – így került egy nagyobb tétel a Magyar Nemzeti Múzeum őskori gyűjteményébe is. Az itt található eszközöket T. Dobosi Viola tette közzé (1982). Valószínűleg e gyűjteményből származik a jelenleg az ELTE Régészettudományi Intézetének tulajdonában levő néhány kőeszköz is. Az egyes eszközökön a feldolgozás során a leletszám mellett a réteget is feltüntették; ez tette lehetővé a rétegek szerinti besorolást.

Az *Ea* rétegből négy eszköz van a gyűjteményben: egy egyenes és egy ívelt élű kaparó, illetve két helyenként élén retusált vaskos szilánk (leletszám (lsz.): 390-392, 431). A leütési felszín egy

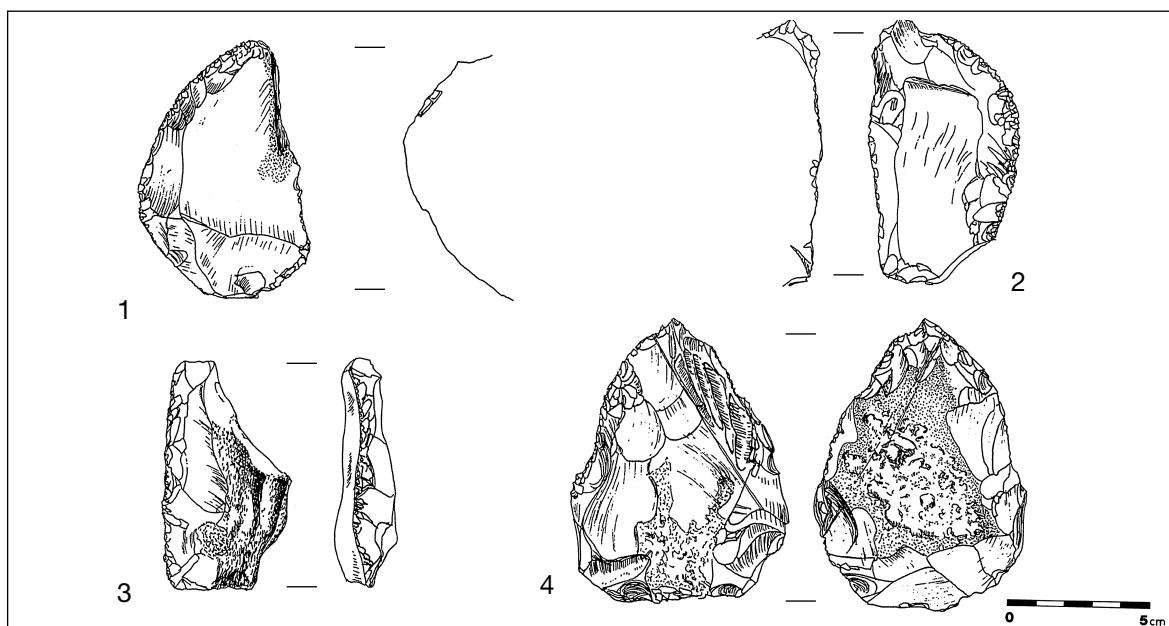
esetben clactoni jellegű, egy esetben facettált. (1. kép 1)

Az *Eb* rétegből összesen 17 eszköz található a gyűjteményben: 5 db szakóca (2 db ovális, 3 db *micoquien*), 10 db kaparó (4 db egyszerű, egyenes élű kaparó (1. kép 2), 1 db egyenes élű gerezdka-kaparó, 3 db ívelt élű kaparó, 2 db kettős kaparó), 1 db penge- és szilánkmagkő, 1 db megmunkált szilánk. A szilánkeszközök közül kettőnek clactoni, egynek előkészített a leütési felszíne. (1. kép 2, 4)

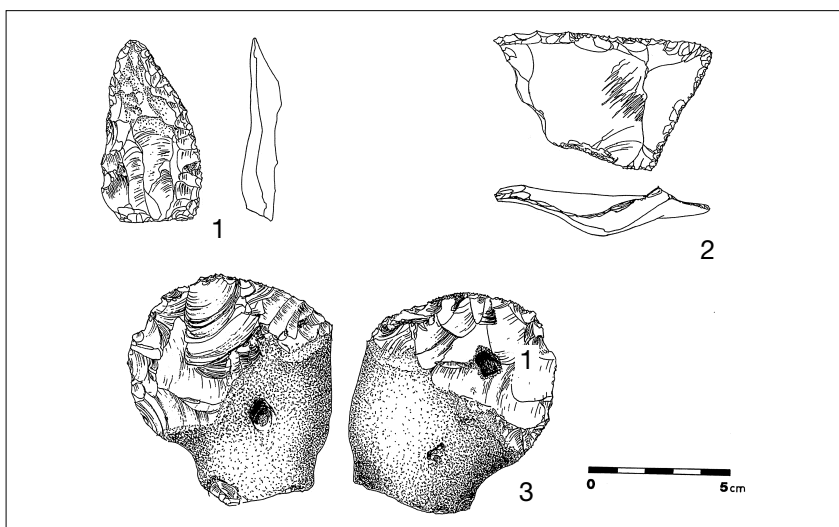
Az *Ec* rétegből csupán egyetlen clactoni bázisú egyenes élű kaparó került a tanszéki gyűjteménybe (Ltsz.: 437). (1. kép 3)

Az *Ed* rétegből származik a legtöbb eszköz: 7 db szakóca (1 db *micoquien*), 12 db kaparó (5 db egyszerű, 4 db ívelt élű, 1 db keresztélű, 1 db csúcsos, 1 db Yabrud-típusú kaparó), 3 db hegy (2. kép 2), 1 db fúró, 1 db *chopper* (2. kép 3), 1 db magkő – összesen 25 db. Négy szilánk leválasztási felszíne clactoni. Figyelemre méltó a Garrod által „hintaszék-szerű”-nek elnevezett forma, amikor olyan nagy a szilánk bubusa, hogy az eszköz nem fekszik a ventrális oldalán, hanem jelentős mértékben billeg. (2. kép 2)

Az *F* rétegből 3 db szakóca, egy egyenes élű ka-

1. kép. Középső paleolitikus kőeszközök a Tabun-barlang *Ea* (1), *Eb* (2, 4), *Ec* (3) rétegeiből
Fig. 1. Middle Paleolithic chipped stone tools from the Tabun Cave, level *Ea* (1), *Eb* (2, 4), *Ec* (3)

2. kép. Középső paleolitikus kőszerszerek a Tabun-barlang Ed rétegéből
Fig. 2. Middle Paleolithic chipped stone tools from the Tabun Cave, level Ed

paró, egy bifaciális kidolgozású kaparó és egy némi megmunkálás nyomait mutató nyersanyagdarab található a gyűjteményben (Ltsz.: 425-430: 443).

Az eszközök kivétel nélkül kiváló nyersanyagból – Garrod szerint a hegy mészkövében talált kovagumókból – készültek. Néhány darabon megmaradt az eredeti kavicskéreg (ezek alapanyagát esetleg a *wádi* fenekéről gyűjthették).

Az *E*, illetve *F* réteg, amelyekből a leletek származnak, az eredeti publikációban, mint felső-acheuleen (micoquien – *E* réteg), illetve felső-acheuleen (*F*) kultúra szerepelnek. Alfred Rust az Anti-Libanon-hegységben, a Yabrud I. sziklaeresznél végzett ásatásai után nyilvánvalóvá vált azonban, hogy a Tabun *E* rétegéhez hasonló lelet-

Amudien elnevezést kapta (GARROD 1970).

Az ásatás során előkerült hatalmas mennyiségű leletanyag mellett szinte elenyésző az a mennyiség, amely a Nemzeti Múzeumba került; ennek is csak töredéke van jelenleg a Régészettudományi Intézet tulajdonában. Ilyen módon természetesen ez utóbbi csak pillanatnyi rálátást tesz lehetővé, annak ellenére, hogy néhány magyarországi barlangból még ennél is kevesebb típusos eszköz került elő.

Markó András

egyetemi hallgató

ELTE Régészettudományi Intézet
1088 Budapest Múzeum körút 4/b

Irodalom:

- T. Dobosi V. 1982: Foreign Finds in the Palaeolithic Collection of the Hungarian National Museum. (Külföldi leletek az MNM őskori gyűjteményében.) *FolArch* 33 (1982) 7-42.
Garrod-Bate, D. A. E. 1937: *The Stone Age of Mount Carmel*. Oxford.
Garrod, D. A. E. 1970: Pre-Aurignacian and Amudian: a Comparative Study of the Earliest Blade Industries of the Near-East. In: K. Gripp, R. Schützumpf, H. Schwabedissen: *Frühe Menschheit und Umwelt I*. Fundamenta A 2 Köln-Wien, 224-229.

Zoomorphic vessel from the Lengyel culture in Balatonmagyaród–Kápolnapuszta

1. Introduction

In the following, I shall discuss a single object from a find assemblage of the Lengyel culture – an animal shaped vessel – and its closest parallels. This find is here described separately from the other finds since the latter are currently being restored, and thus a complete evaluation is not possible at this point.

The site

Balatonmagyaród–Kápolnapuszta lies in Zala county, on the eastern shore of the Little Balaton.¹ The Lengyel settlement is sited southwest of the village, on top of a north-south running hill whose earth was used in the construction of reservoir II in the Little Balaton reconstruction project. The hill was completely levelled during the reconstruction, begun in 1992. Rescue excavations on the site were begun in 1992 and completed in the following year.²

A transitional, middle group can be distinguished between the eastern and western groups of the Lengyel culture, even though the geographical boundaries of this transitional group cannot be precisely defined as yet. This transitional group occupied a part of Zala county (KALICZ 1988, 305). The findings of recent excavations in Zala county³ suggest that the southwestern Transdanubian section of the boundary between the eastern and middle regional group lay somewhere in the area of the Keszthely Bay. Certain features of the Balatonmagyaród finds suggest that this site can also be assigned to this middle group.

Circumstances of discovery

Even though this unusual find was recovered in the course of an archeological excavation, it must nonetheless be regarded as a stray find. The reason for this is that the hill on which the site lies only came under agricultural cultivation a few years after World War 2, and as part of agricultural activity the soil was ploughed up to a depth of three feet deep over the entire length of the site. Traces of

this activity could be clearly noted during excavation: on the eastern edge of the hill where the 1992 rescue excavation took place and where trench 93/I was opened, some intact artefacts were found. Except for these few finds, however, no other artefacts were found, even though a dense surface scatter of finds was noted over the entire site. The fragments of the zoomorphic vessel were not recovered from a settlement feature, but came to light in an area disturbed by agricultural activity.

Although finds from the classical period (I) of the Lengyel culture were also recovered, the majority of the finds can be assigned to the last period (period III). In view of its ornamentation (appliqué decoration instead of painting) and the concomitant finds found in its vicinity, the vessel can probably be dated to phase III of the Lengyel culture (RACZKY 1974).⁴

2. Description of the zoomorphic vessel

The vessel was made of clay tempered with crushed pebbles and sand. Its colour is reddish-brown with grey patches. Viewed from the front, the right side is blackened, while the other parts are brown and red inside. There are no traces of painting.

The vessel is a deep oval bowl with a wide mouth, standing on four legs. It depicts a male animal (Pl. 1.1, Fig. 1.). The animal figure is highly stylized. Its height is 20.0 cm, its length is 17.0 cm, its maximum width is 13.0 cm. There is a slightly conical knob on either side 2 cm below the rim. Similar knobs on the legs indicate the knees. The animal has an elongated body with a protruding belly and chest, giving the impression of a robust creature. There is an appliqué rib along the entire length of the belly.

The vessel was fragmented, but it could be assembled despite the fact that some parts were missing. The left hind leg was intact (length cca 10.5 cm). The right front leg is missing, and the lower parts of the other two legs were broken off. The right side of the bowl was preserved in its

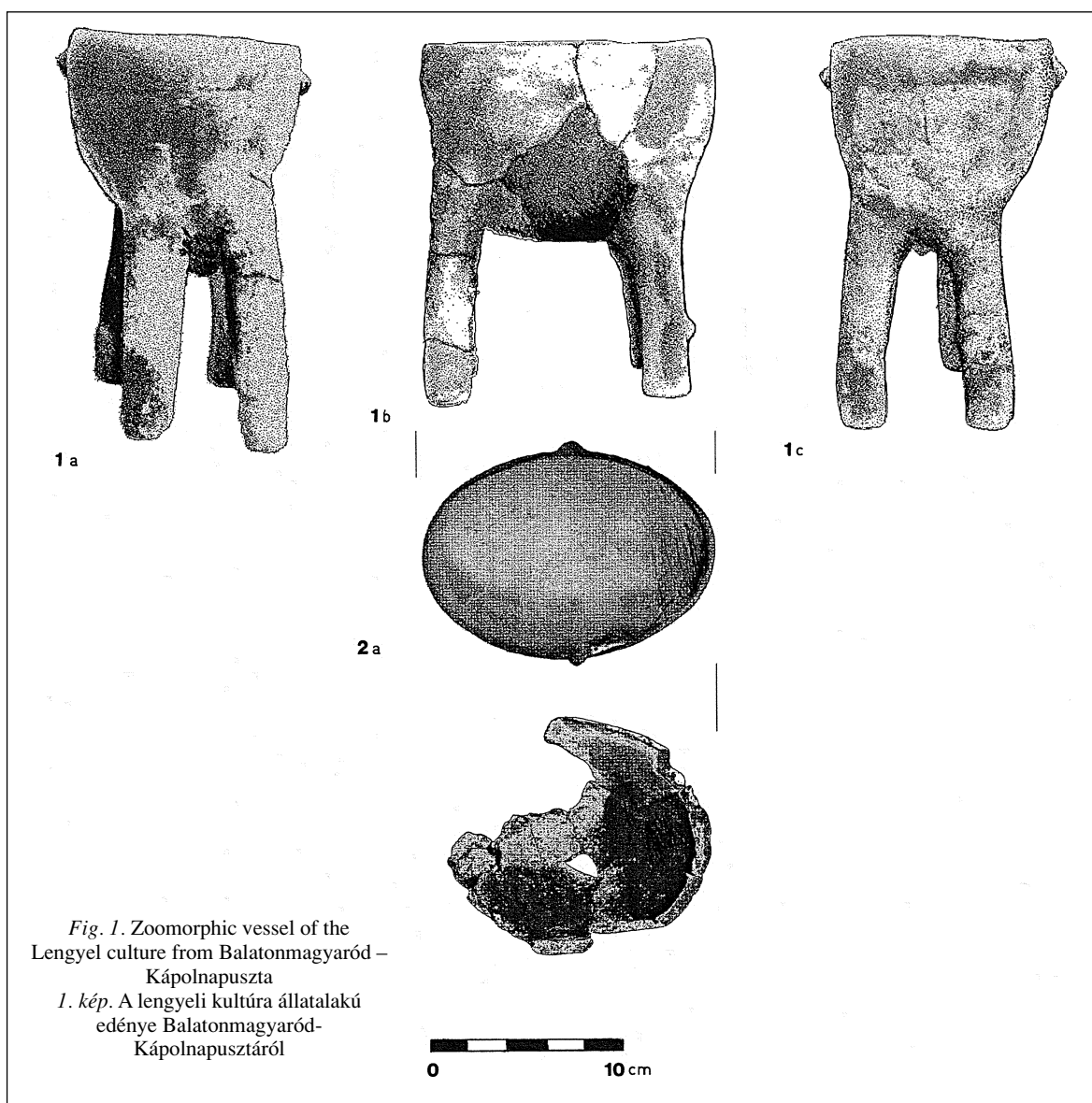
¹ The site lies on the boundary of Balatonmagyaród and Zalakomár, and it is occasionally described as lying on the outskirts of Zalakomár; cp. site 129 in the volume *Üzenetek a láp világából* [Messages from the moor].

² The rescue excavation was conducted by László Horváth

(Nagykanizsa, Thury György Museum). I would here like to thank him for his kind permission to publish this find. I also participated in the excavations during the 1991 season.

³ The rescue excavations conducted in the Little Balaton area.

⁴ The find assemblages will be evaluated in the near future.

entire height, although a roughly 2.5 cm wide section of the rim is missing. The knob below the rim on the right side was attached later.

There is no trace of the head and neck of the animal, and it is uncertain whether the vessel had in fact been equipped with these body parts. Since the rim is missing at the chest, the possibility that the vessel was originally provided with a neck and a head cannot be excluded. Still, this is unlikely since there is no thickening on the chest to indicate the neck.⁵ The reconstruction of the vessel is based on this assumption.

Manufacturing technique

The breakage suggests that the vessel body was made by the upward coiling of long “sausages” of clay, as indicated by the fact that the width of the broken upper part below the rim on the right side (the uppermost coil) is the consistent. The four legs were attached to the upper part subsequently, as were the knobs indicating the knees.

3. Analysis of the vessel

There can be no doubt about the gender of the

⁵ Even though there is no trace of a head on the vessel itself, it is possible that the lid of the vessel depicted an animal head, similarly to a vessel found near Ruse, Bulgaria. The lid of the

zoomorphic vessel found there depicted a pig's head. GEORGIJEV – ANGELOV 1958, 181, 171, Fig. 1. In this case there is no indication for such a lid.

animal: the male sexual organ is clearly visible between the two hind legs.

Despite the stylized representation and the lack of a head, the animal species can be more or less precisely identified. There are three dominant features for the external characteristics of the animal: (1) The proportion of the body length to the legs, which is important for defining the animal species. The length of the legs is almost identical with the height of the upper body. (2) Knees are indicated about halfway up the legs with an appliqué knob. (3) There is a rib-like ridge under the belly, terminating in the sexual organ. In view of these features, the vessel most likely depicts a bovine, i. e. a bull. The ratio of the body and the legs corresponds to the body parts of a real bovine, the robust chest and the protruding knees are also characteristic features of this species. Another characteristic feature is the “ridge” in the middle of the belly. Domestic cattle, exploited for a variety of purposes, played an important role in communal life in the Lengyel culture (BÖKÖNYI 1962, 77, 95). Cattle was the most important source of meat since the yield was much higher compared to all other domesticated species.⁶

Cattle not only had an economic, but also a cultural role. The existence of a bull cult is amply documented in the histories of ancient peoples who were engaged in animal husbandry. It has been suggested that this cult played an important role in the domestication of cattle, and that the two phenomena developed in close correlation (BÖKÖNYI 1986, 71; 1988, 16). There is ample evidence that the bull was venerated as a sacred animal by the peoples of the Carpathian Basin from the early Neolithic (KALICZ – RACZKY 1981), and it is hardly surprising that bull depictions occur frequently in ritual contexts. The cult objects of Lengyel culture include an assemblage of animal shaped altars from Santovka, one of which clearly depicts a bull. (PAVÚK 1994, Abb 5.2). This does not necessarily imply that the bull shaped vessel from Balatonmagyaród should be associated with a bull cult since one common feature shared by all varieties of bull depictions and symbols in a ritual context is the presence of “sacred horns” (ELIADE

1994), the attribute of divinity. This important feature, however, is missing from the Balatonmagyaród vessel.

One final argument in support of the vessel depicting a bull is that most animal statuettes from Central and South-East Europe usually depict one of three animal species: bovine, sheep and goat (MAKKAY 1959, 132).

The latter two can be rejected and neither can the animal represented by the vessel be any of the domesticated species of the Neolithic (small ruminant, dog or pig), or any of the wild animals found in Lengyel contexts (such as bear, red deer, roe deer, boar, etc.).

4. Zoomorphic vessels in the Lengyel culture

Similarly to other Neolithic cultures, animal sculptures abound in the Lengyel culture. These can be divided into various groups according to their form (and function): (1) independent small statuettes (DOMBAY 1960, Pl. CX. 8; ECSEDY 1973, 277), (2) parts of an object, e.g. lid handles (KALICZ 1985, 47), (3) animal shaped altars (ZALAI-GAÁL 1993; BÁNFFY 1995, 93, Pl. 52. 12), or (4) hollow, animal shaped vessels (although this latter group is not too populous). The unique find from the Aszód site, a bird shaped vessel with human legs, is unparalleled in the European Neolithic and represents an independent category (KALICZ 1985, 61). Although it can be regarded as a statue, being a vessel, it is closest to group 4. Its uniqueness stems from the blend of anthropomorphic and zoomorphic features which distinguishes it from the objects analyzed in this study. Also, there is considerable confusion in the terminology of animal shaped vessels. Animal shaped altars (PODBORSKÝ 1985, 212; RUTTKAY 1990, 91), animal shaped lids, lid handles and vessel handles (MAKKAY 1959, 123-138) are often also described as animal shaped vessels. In order to define various types more precisely, it seems reasonable to include only the hollow, larger, i.e. genuine vessels in this category, provided that they do in fact clearly depict an animal. The vessel features are more dominant than the animal features, which is also supported by the fact that with their larger volume they did not only contain a symbolic amount of material. In this sense, the vessel described here only has five known analogies within the Lengyel culture.

⁶The meat from seven small ruminants roughly corresponds to that of one bovine (BÖKÖNYI 1988, 55), while according to other estimates one bovine (250 kg of meat) equals 10 sheep (25 kg of meat) (VÖRÖS 1994, 183).

Ábrahám 1-2 (Slovakia)

Two vessels depicting a bear were found in the environs of Luzianky (Protolengyel horizon). Both have painted decoration, one of them is decorated with painted red bands (NOVOTNY 1962, 76; VLADÁR 1979, Fig. 4. a-b). These are the finest pieces. Height: 14.0 cm and 20.4 cm. They probably come from burials.

Aszód

The fragment of the back of a single zoomorphic vessel was found on this site. Its reconstruction was based on its similarity with the bear shaped vessels from Ábrahám. It is a closed vessel with a cylindrical or conical opening (KALICZ 1985, 60-61, Fig. 3. 74), dating from the Lengyel I period of site A.

Zengővárkony

A damaged vessel, depicting a four-legged animal with a conical opening on the back was found at this site (DOMBAY 1960, Pls LX. I, CX. 1 a-b). The species cannot be determined because the head is missing. It was painted red. It was found in grave 214 of group VI/C. The vessel lay in the place of the skull. It can be assigned to the early phase of the Lengyel I period (ZALAY-GAÁL 1981, 101-110; 1988, 59). Height: 12.0 cm.

Csesztve–Stálák

The rectangular zoomorphic vessel was found among the remains of a house in profile I. The back of the animal standing on four legs slopes towards the rear. Although the neck is fragmented, traces of a rim can be clearly made out, suggesting that it did not have a head. The tail is indicated with a small perforated knob. Both sides of the body are decorated with three tiny knobs set in a line (T. DOBOSI – TÁRNOKI 1987, 10, Fig. 4. a-b). There are two similar knobs on the chest and rear. It probably depicts a bull. It can be dated to the Lengyel III period. Height: 11.8 cm at the neck.

Two other finds must be mentioned which bear a close resemblance to the finds described above.

Brodzány (Slovakia)

This find, which probably also depicts a bull, represents transition between zoomorphic vessels and altars (NOVOTNY 1958, Pl. XXVI. 2). According to Zalai-Gaál's classification, it is an

independent sub-type (A4) within zoomorphic altars, and he also noted that as far as the form is concerned, it is rather a vessel (ZALAI-GAÁL 1993, 22). E. Bánffy described this find as one of the late Lengyel altars (BÁNFFY 1997, 25).

Breiteneich (Austria)

E. Ruttkay describes the find as an animal shaped vessel: an oval bowl with a wide mouth on four legs with the face of an animal at one end and a tail at the other (RUTTKAY 1990, 91). It probably depicts a dog. As such, this is the single animal shaped vessel from the western group of the Lengyel complex. In our opinion, however, it cannot be regarded as a vessel, but should rather be seen as a transitional form between vessels and altars, being slightly closer to zoomorphic altars since its height is only 7.6 cm, and thus its size and volume are considerably smaller than those of the genuine animal shaped vessels known from the eastern group. E. Bánffy apparently holds the same view for she described this find as an animal shaped altar (BÁNFFY 1997, 22).

5. Analysis of analogous finds

The comparison of the above zoomorphic vessels is based on the following features: (1) find spot and regional group of the Lengyel culture, (2) find context: grave or settlement, (3) height, (4) closed or open vessel, (5) animal species, (6) decoration, (7) chronological position. These data have been arranged into a table for a better overview:

	Ábrahám 1	Ábrahám 2	Aszód	Zengővárkony	Csesztve–Stálák	Balatonmagyaród
1	eastern group	Eastern group	eastern group	eastern group	eastern group	middle group
2	burial	burial	settlement	burial	settlement	settlement
3	14.0 cm	20.0 cm	?	12.0 cm	11.8 cm	20.0 cm
4	closed	closed	closed (?)	closed	closed	open
5	bear	bear	?	?	bull (?)	bull (?)
6	painted	painted	undecorated	painted	knobs	knobs
7	Luzianky	Luzianky	Lengyel I	Lengyel I	Lengyel III	Lengyel III

The regional distribution of the finds suggests that this vessel type occurs both in the eastern and the middle group of the Lengyel distribution in Hungary, but is conspicuously more frequent in the eastern group. Since only one animal shaped vessel has been found in the area of the middle group, it is impossible to say whether the different form of this single vessel (open at the top) can be attributed to regional differences or merely to the paucity of data.

Since only a small area of the western group falls within the territory of Hungary, this may explain why no animal shaped vessels have been found here, in spite of the fact that a rich assemblage of statuettes was unearthed on the Sé site (KALICZ – KÁROLYI 1980, 216). Anthropomorphic statuettes are quite common in the western area, and in this respect the eastern group differs from the MOG and the MBK: here human statuettes are scarcer, while anthropomorphic and zoomorphic ‘vessels’ (RUTTKAY 1990, 92)⁷ occur more frequently.

There are no uniformities as regards find contexts: the Zengővárkony vessel was found in a grave, the Ábrahám vessels probably also come from burials, while the three other vessels were definitely settlement finds. Of the latter three, the Csesztve vessel was recovered from a house.

The sizes of the vessels vary, but in contrast to most animal shaped altars, even the smallest vessel has a height of almost 12 cm. Animal shaped altars are usually 13-15 cm high (BÁNFFY 1997, 29), in other words, the minimum height of the zoomorphic vessels is roughly the same as the maximum height of altars. A comparison of these vessels reveals that – except for the Balatonmagyaród vessel – they have a closed back, with an opening at the top and three of them have a conical neck. The Balatonmagyaród vessel has a completely open top since a part of the rim survived intact on one side. The conical opening on the back of the Ábrahám and Zengővárkony vessels makes them resemble jugs. Although the Csesztve vessel has no opening on its back, it does have one on the neck, but similarly to the others, it is also a closed vessel. The Ábrahám vessels have a spout: the mouth of the animal. This vessel type was most likely used for storing liquid, and seeing that the vessels were cultic in nature, they could have been used for the storage of sacrificial beverages.

Willvonseder distinguished two groups within animal shaped vessels: in certain cases the vessel itself has an animal form, while in other cases the vessel only forms the animal body, and head, tail, legs etc. of the animal are indicated separately, and thus the vessel form does not actually follow the form of the animal’s body (WILLVONSEDER 1941, 41). The Balatonmagyaród vessel can be

assigned to this latter group, which is why the vessel (i.e. the bowl) forming the animal body is open – in contrast to the other group in which the entire vessel forms the animal body and the vessel is closed at the top.

At this point, a clear distinction can be drawn between zoomorphic vessels and altars: most animal shaped altars have a geometric shape to which the head and the tail of an animal were attached (BÁNFFY 1997, 29). This geometric form does not follow the form of either the animal or the vessel.

Because of its bowl-like open shape, the vessel described here differs significantly from even its closest parallel. The form itself is unparalleled in the Lengyel culture. One of its closest parallels is the zoomorphic vessel found on the Calumfiresti site of the Gumelnița culture in Romania (MARINESCU 1961, 345, Fig. 3 a-b; MÜLLER-KARPE 1968, Pl. 179. E). The animal body is formed by a deep bowl. Another significant difference with the Balatonmagyaród vessel is that the animal has a head, a neck and a tail. The head is schematic: although the eyes, the nose and the ears are indicated, the depiction is not realistic. It is impossible to define the animal species on which the vessel was modelled.

The vessels from Ábrahám and Zengővárkony are painted, the Aszód fragment is undecorated, while the bull shaped vessels from Csesztve and Balatonmagyaród are decorated with knobs. These differences suggest that they can be dated to different periods. From among the analogous finds, the Csesztve vessel is closest to the vessel described here as far as the animal species, the representation (headless, decorated with knobs), the find context and the chronological position within the Lengyel culture are concerned. Even though the Balatonmagyaród find does not provide any new clues for the function of zoomorphic vessels, neither does it contradict current assumptions that these were cult vessels. Their exact function remains unknown, and they may have been used for ritual purposes (KALICZ 1985, 72). These vessels probably had a practical function during the cult activity: they probably contained something. The vessel shape does not offer any clues as to whether the substance they contained was solid or liquid. The closed, jug-like vessels no doubt contained some sort of liquid, while the open, deep bowl shaped ones were probably used for storing a more solid substances.

⁷ Ruttkay’s definition is misleading: her zoomorphic vessels are in fact zoomorphic altars, cp. note 17.

A full list and a detailed analysis of the precursors of the zoomorphic vessels of the Lengyel culture would exceed the scope of this study. The earliest zoomorphic vessels of the Lengyel culture come from the Protolengyel period (Luzianky-horizon). Other antecedents are known from both the Linear Pottery and the Sopot culture (the Slavonian group of the Vinča culture). According

to J. Makkay, southern influences can be detected in the origins of the animal shaped vessels and anthropomorphic idols from Central Europe (MAKKAY 1959,130).2.

Judit P. Barna
Balaton Múzeum
8360 Keszthely
Múzeum utca

References:

- Bánffy E. 1995: Early Chalcolithic Settlement at Zalaszentbalázs–Szőlőhegyi mező. *MittArchInst* 22 (1995) 71-102.
- Bánffy E. 1997: *Cult objects of the Neolithic Lengyel Culture. Connections and Interpretation*. Archaeolingua. Series Minor 7 Budapest.
- Bökönyi S. 1962: A lengyeli kultúra gerinces faunája III. – Die Wirbeltierfauna der Fundorte der Lengyel-Kultur. *JPMÉ* 1962 (1963) 73-101.
- Bökönyi S. 1986: Environmental and cultural effects on the faunal assemblages of four 4th mill. B.C. sites. *BÁMÉ* 13 (1986) 69-88.
- Bökönyi S. 1988: *Környezeti és kulturális hatások késő-neolitikus Kárpát-medencei és balkáni lelőhelyek csontanyagán*. Budapest.
- T. Dobosi, V. – Tárnoki, J.: Excavations on Csesztve-Stalák. *CommArchHung* 1987. 5-14.
- Dombay J. 1960: *Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővárkony*. ArchHung 37 Budapest.
- Ecsedy I. 1973: A lengyeli kultúra leletei Somogyvárott. – Finds of Lengyel-culture in the village of Somogyvár. *SMK* 1 (1973) 277-280.
- Eliade M. 1994: *Vallási hiedelmek és eszmék története. I.* Budapest 1994.
- Georgijev, S. – Angelov, N. 1952: Raszkopki na szelishnata mogila do Rusze prez 1948-49 g. *IAI* 18 (1958) 119-190.
- Kalicz N. 1985: *Kőkori falu Aszódon. – Neolithischen Dorf in Aszód*. Múzeumi Füzetek 32 Aszód.
- Kalicz N. 1988: *A termelőgazdálkodás kezdetei a Dunántúlon*. Manuscript. Budapest 1988.
- Kalicz N. – Károlyi M. 1980: Sé, Malomi dűlő. *MittArchInst* 8-9 (1978-79 [1980]) 215-217.
- Kalicz N. – Raczky P. 1981: The precursors to the "Horns of Consecration" in the Southeast European Neolithic. *ActaArchHung* 33 (1981) 5-20.
- Makkay J. 1959: Adatok őskori állatplasztikánk déli kapcsolataihoz. – Data illustrating the southern connections of prehistorical animal plastic art in Hungary. *ArchÉrt* 86 (1959) 123-138.
- Marinescu, S. 1961: Două vase zoomorfe din cultura Gumelnița. *SCIIV* 12/2 (1961) 345-356.
- Müller-Karpe, H.: *Handbuch der Vorgeschichte. II. Jungsteinzeit*. München.
- Novotný, B. 1958: *Slovensko v mladšej kamennej. – Die Slowakei in der jüngeren Steinzeit*. Bratislava.
- Novotný, B. 1962: *Luzianska skupina a pociaty malovanej keramiky na Sloveni*. Bratislava 1962.
- Pavúk J. 1994: Eine bedeutende Fundstelle der Lengyel-Kultur in der Slowakei. *AKorr* 24 (1994) 167-177.
- Podborský, V. 1985: *Těšetice-Kyjovice 2. Figurální plastika lidu s moravskou malovanou keramikou*. Brno.
- Raczky P. 1974: A lengyeli- kultúra legkésőbbi szakaszának leletei a Dunántúlon. – Funde der spätesten Phase der Lengyel-Kultur in Westungarn. *ArchÉrt* 101 (1974) 185-210.
- Ruttikay, E. 1990: Ein Tiergefäß der Lengyel-Kultur aus Breitenbach, VB Horn, Niederösterreich. *FÖ* 29 (1990) 91-96.
- Vladár, J. 1979: *Praveká Plastika*. Ars Slovaca Antiqua. Bratislava.
- Vörös I. 1994: Animal husbandry and hunting in the Middle Neolithic settlement at Tiszavasvári-Deákalmi dűlő (Upper Tisza region). *JAMÉ* 36 (1994) 167-184.
- Willvonseder, K.: 1941: Ein bandkeramisches Tiergefäß von Abraham in der Slowakei. *WPZ* (1941) 38-48.
- Zalai-Gaál I. 1981: Die chronologischen Grundfragen des neolithischen Gräberfeldes von Zengővárkony. *JPMÉ* 24 (1980 [1981]),101-110.
- Zalai-Gaál I. 1988: Közép-európai neolitikus temető szociálarcheológiai elemzése. – Sozialarcheologische Untersuchungen des mitteleuropäischen Neolithikums aufgrund der Gräberfeldanalyse. *BÁMÉ* 14 (1988) 3-178.
- Zalai-Gaál I. 1993: A lengyeli kultúra „agyagmécsesei”. – Die Tonlächchen der Lengyel-Kultur. *ArchÉrt* 120 (1993) 3-36.

Késő neolit idoltöredék Hajdú-Bihar megyéből

Nagy Antal gimnáziumi tanuló 1982-ben iskolai kirándulás során idoltöredéket talált, melyet behozott a Déri Múzeumba. Sz. Máthé Márta a találással együtt terepszemlét végzett, mely során kiderült, hogy a korábban már ismert Bojt–Pördombról van szó.¹ Mivel a pontos lelőhelyről térképvázlat nem készült, ezért csak Sz. Máthé Márta szóbeli közlésére hagyatkozhatunk.

Bojt Hajdú-Bihar megye délkeleti részén fekszik, kb. 10-15 km-re a román határtól. Pör-domb (vagy Pér-domb) lelőhelyet – Gáborjántól délre, Váncsod és Bojt községek között a Kis-Körös-főcsatorna partján (M. NEPPER – SZ. MÁTHÉ 1986, 37-38) – először Sőregi János beszámolójából, (SŐREGI 1942, 68), majd Makkay János 1957-es terepbejárási anyagából ismerjük.²

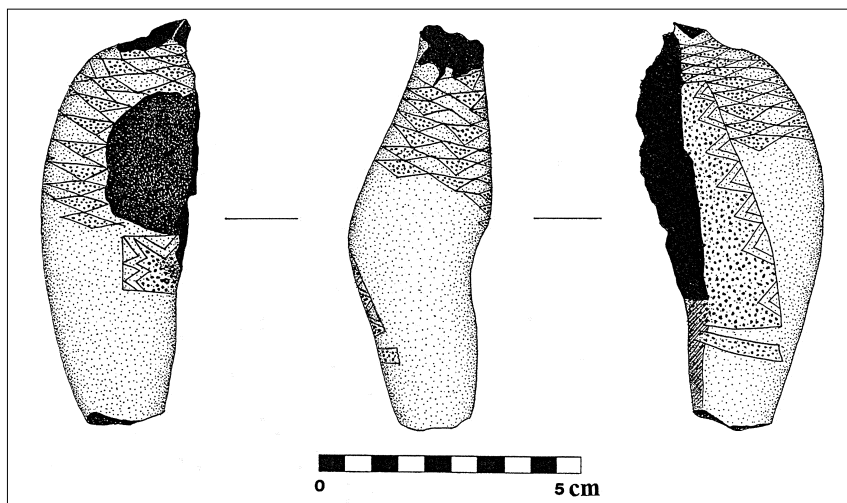
A szóban forgó darab (1. kép) egy Petrești típusú

idol jobb felső lábtöredéke,³ mely importként kerülhetett a kisméretű későneolit tellre.⁴ Az idolt jó minőségű agyagból készítették; felülete polírozott, sárgásbarna színű. A tárgy erősen töredékes. A comb belső részén ferde, párhuzamos vonalak láthatók, melyek besimítás vagy díszítés halvány nyomai. Az idoltöredék szemközti oldalán – a combot kivéve – bekarcolt háromszögekből, illetve rombuszokból álló hálószerű díszítés látható, melyeket beszúrkált, pontszerű bemélyítésekkel töltötte ki. Az ágyéki részen bekarcolt négyzetben csillag alakú, beszúrkált pontokkal díszített motívum látható. Az előző díszítés folytatódik a test hátoldalán is, illetve egy másik beszúrkált pontokkal kitöltött motívummal kombinálódik. A testen látható dísz valószínűleg ruhadarabot jelölhet.

A láb a térd fölött tört el. Az ágyéki részen is hiányzik egy darab: innen egy kiálló rész törhetett le,

de a párhuzamként ismert Petrești darabok (pl. Pianul de Jos, Cașolț) (PAUL 1992, Pl.LI/1, 6, 7) éppolyan hiányosak, mint a bemutatott tárgy, így eredeti formáját illetően legfeljebb csak találgathatunk.

Nagy Emese
Gyöngyvér
Déri Múzeum
4026 Debrecen
Déri tér 1.

1. kép. Késő neolit idoltöredék Bojt-Pördombról
Fig. 1. Fragment of a Late Neolithic idol from Bojt-Pördomb

Irodalom:

- M. Nepper I. - Sz. Máthé M. 1986: A Hajdú-Bihar megyei múzeumok régészeti tevékenysége 1981-1985 (Leletkataszter) (The Archaeological Activity of the museums in Hajdú-Bihar County in the Years 1981-1985 [A Survey of Finds]). *DMÉ* 1985 (1986) 35-61.
Paul, I. 1992: *Cultura Petrești*. București 1992.
Sőregi J. 1942: *Dr. Zoltai Lajos élete és működése*. Debrecen 1942.

¹ Déri Múzeum Régészeti Adattára 398-98.

² A Déri Múzeum leltárkönyvében 65.118.1-3. szám alatt szerepel a lelőhelyről származó leletanyag.

³ Déri Múzeum Régészeti Gyűjteménye: IV.98.31.1.

⁴ A rajzot Dani János készítette.

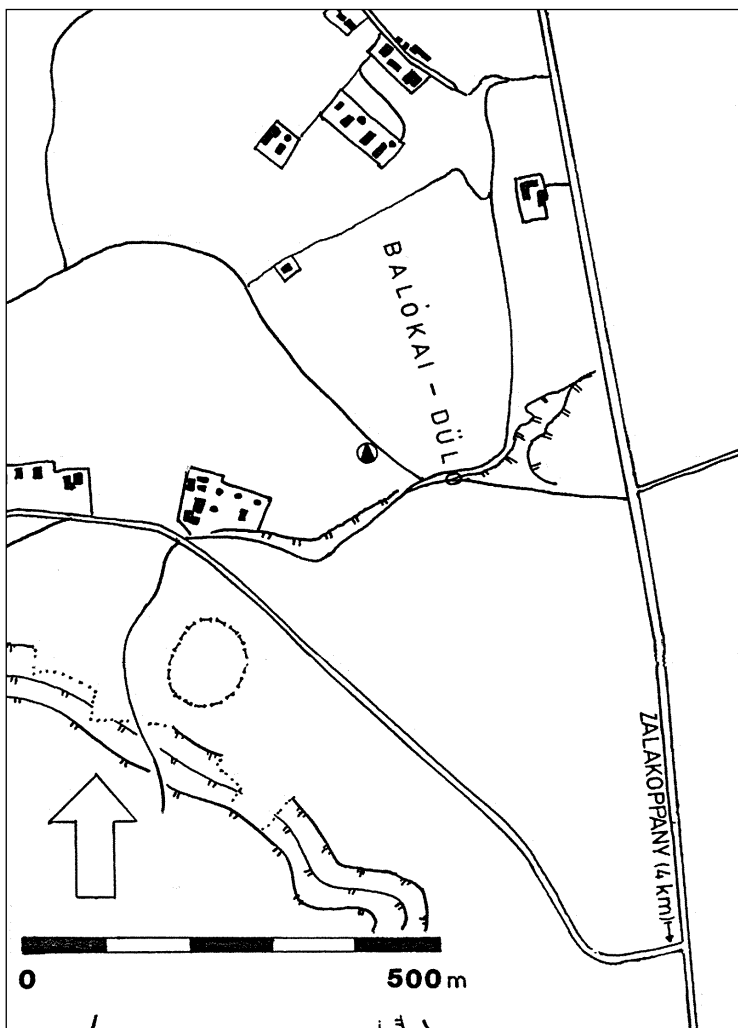
Ásatás Zalaszentgrót-Csáfordon

1952-be – a ma Zalaszentgróthoz tartozó – Csáfordon földforgatás közben két nagyméretű aranykorong látott napvilágot. A korongok 1958-ban váltak ismertté és kerültek a Magyar Nemzeti Múzeumba. A rézkori kutatás az elmúlt évtizedekben nagy erővel foglalkozott az ún. Csáford-Stollhof típusú korongokkal, ám a névadó lelőhely komolyabb régészeti szondázására nem került sor.

1959-ben Korek József a MNM régésze rövid próbaásatást végzett a találó által mutatott helyszínen, eredményeit a korongokkal együtt közölte (KOREK 1960, 27-33).

1996-ban Horváth László András (Göcseji Múzeum) a Korek-féle dokumentáció (MNM Adattára: 97.Z.II. és 100.Z.II.) alapján megpróbáltuk azonosítani a lelőhelyet. (1. kép.) Ez a térképek és a terület jelenlegi tulajdonosának segítségével sikerült. Megállapítható volt, hogy a konkrét lelőhelyet azóta feltehetően nem érte jelentősebb bolygatás, mivel a termőterület szélére esik. A birtokos a korongokról nem tudott, bár a találót, aki már nem él, ismerte. A térképi adatok és a helybeliek ismeretei alapján valószínű, hogy Korek J. a Csáford-Bogota elnevezést nem pontosan használta, a terület a csáfordi hegy ún. „déli oldalán” található. A környéken tartott terepbejárás (a „Balókai-dűlő” Zalakoppány felé eső részén) igazolta a Korek által is feltételezett állítást, miszerint a korongok lelőhelye egy nagyobb kiterjedésű településhez tartozik. A lengyeli kultúra és a balatoni csoport cseréptöredékei mellett a területről középkori kerámia is előkerült.

1996-97-ben kisebb szondázó ásatásokra nyílt lehetőség a lelőhelyen. Az eredmények alapján tudjuk, hogy az őskori telep objektumait a szőlőművelés teljesen elpusztította. A korongok feltételezett megtalálási helye az egykori telepü-

1. kép. Zalaszentgrót-Csáford - a lelőhely térképe. Az 1996-1997. évi ásatás helyszíne

Fig. 1. Zalaszentgrót-Csáford - map of the site. The site of the 1996-1997 excavation

lés szélén lehetett, itt még van lehetőség további kutatásokra. Az el nem pusztult teleprészek feltárását a terület légifotó-elemzése és terepbejárás alapján próbáljuk meg.

Rezi Kató Gábor
Magyar Nemzeti Múzeum
1088 Budapest
Múzeum körút 14-16.

Irodalom:

Korek J. 1960: Die Goldscheiben von Csáford. *FolArch* 12 (1960) 27-33.

Újabb rézcsákány a Déri Múzeum Régészeti Gyűjteményében

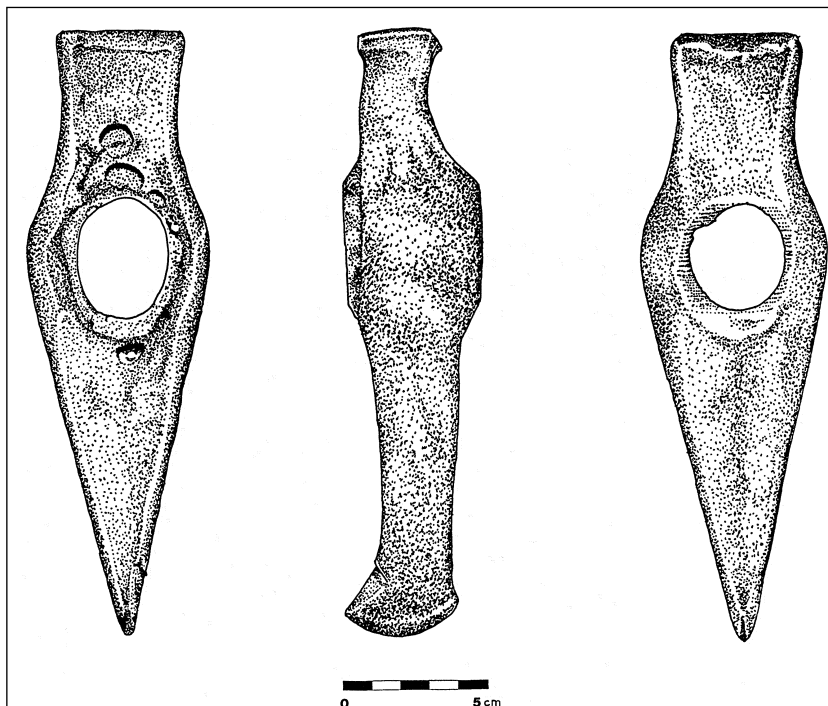
1992 nyarán Kacska Zoltán – az akkori biharnagybajomi polgármester – egy rézcsákányt hozott a debreceni Déri Múzeumba. A lelet a sárrétudvari határhoz közel eső biharnagybajomi területeken keresztülfutó Sárrét-csatorna partja közelében került elő.¹ A tárgy szórvány, mert előkerülési körülményeiről csak annyit sikerült kideríteni, hogy évtizedekkel korábban egy traktoros találta szántás közben.

A Déri Múzeum Adattárában erről a területről őskori lelőhelyről nincs adatunk. Mivel pontosabban a rézcsákány előkerülési helyét meghatározni ma már lehetetlen, ezért nem végeztünk terepbejárást a területen.

A lelet leírása:

Tömör, öntött, ép rézcsákány, belső oldalán három, szabálytalan formájú, bemélyített jellel. A jelek a tárgy középvonalára esnek: a nyéllyuk felett kettő, alatta egy található. A nyéllyuk belső peremén korabeli hideg kalapálás nyomait lehet felfedezni. Szintén korabeli használat nyomai láthatók a fokon és az élen is. A fok belső peremén a fokra mért ütések következtében keletkezett kihaladásokat elkalapálták, míg kívül érintetlenül hagyták. (Ezenkívül jól elkülöníthető a nyéllyuk külső peremén a kíváncsi megtaláló által okozott reszelésnyom, valamint a belső oldalon az ekevas nyoma. Az utóbbinál nem kizárt, hogy a megtaláló itt is próbálkozott a reszeléssel, mert a vágatban másodlagos sérülés nyoma is látható.) Méretei: m.: 20,2 cm, foksz.: 4,6 cm, fokv.: 2,7 cm, élsz.: 3,7 cm, nyéllyuk á.: 3,5-3,9 cm, v. (nyéllyuknál): 4,3 cm, s.: 1750 gr.²

A Patay Pál által (1985) közölt rézcsákányok tipológiai rendszerébe jól beilleszthető ez a darab. E szerint mind formájában, mind pedig feltétele-

1. kép. Rézcsákány Biharnagybajomról
Fig. 1. Copper axe from Biharnagybajom

zett funkciójában az ún. „kalapácsbalták” (Hammeräxte) közé tartozik, ezen belül a székely-nádudvari típus apagyi variánsát képviseli.³

Hajdú Zsigmond
Déri Múzeum
4026 Debrecen
Déri tér 1.

Irodalom:

Hajdú Zs. 1988: Újabb javaréz kori „rézcsákányok” a Déri Múzeum régészeti gyűjteményében (Neuere kupferzeitliche Äxte aus der Hochkupferzeit in der archäologischen Sammlung des Déri-Museums). *DMÉ* 1988 [1990] 87-92.

Patay P. 1985: Kupferzeitliche Meissel, Beile und Äxte in Ungarn. *PBF* IX, 15 (1985) München.

¹ A rézcsákány előkerülésének részletes leírása: Jelentés egy új rézcsákány előkerüléséről Biharnagybajomból. Déri Múzeum Adattára 397-98.

² A tárgy a restaurálás után a Gyapardási Naplóban 2/92. szám alatt került nyilvántartásba.

³ A Patay Pál monográfiájában nem szereplő, a Déri Múzeum Régészeti Gyűjteményébe azóta bekerült rézcsákányokról lásd HAJDÚ 1988.

Néhány érdekes kőeszköz, -tárgy és -amulett a Magyar Nemzeti Múzeum őskori gyűjteményében

Báró Kelecsényi József nyitrai közbirtokos és Ebenhöch Ferenc győri kanonok a múzeum első adományozói közé tartoztak. Az itt bemutatott leletek is – egy kivételével – az ő gyűjteményeiből származnak. Előkerülésük helyéről, korukról és használatukról keveset tudunk. Hiteles régészeti értelmezésükhöz minimális adatokkal rendelkezünk. Mégis figyelmet érdemelnek ismeretlen rendeltetésük, szokatlan formájuk (nem munkaeszközre utal) vagy különleges, ritka előfordulási nyersanyaguk miatt.¹

Kőeszköz

Báró Liptay Béla ajándéka. (Ltsz.: 6.1889) Szürkészöld, zöld színű zárványokkal; h.: 28,3 cm, sz.: 2,5 cm., v.: 2,0-4,0 cm. Felülete csiszolt. Egyik vége keskeny „vágóél”, a másik lapos és egyenes. Mindkét oldalán használatból eredő körkörös kopásnyomok láthatók. Közöletlen. (1. kép)

Az eszköz szórvány. Lelőhelye és koradata nincs. Hiteles előkerülésű párhuzama sem ismeretes. Különlegességét formájának egyes részei adják. Hosszanti részének kiképzése az újkőkori keskeny „kaptafa alakú” baltákra emlékeztet, míg a rövidebbik rész megformálása és a gyűrűszerű rész inkább a rézeszközökhöz teszi hasonlatossá. Pontosabb meghatározásában segíthetne, ha ismernénk a kőeszköz rézből készített változatát, valamint nyersanyagát és annak geológiai előfordulását.

Háromszög alakú tárgyak

A nagyobb méretű báró Kelecsényi József ajándéka. (Ltsz.: 1868.20.77) Zöldesszürke, fekete zárványokkal; m.: 5,5 cm, szögletes talpazata 4,0 × 4,0 cm. Lelőhelye: Bars (Stary Tekov, Szlovákia). Nyersanyaga – egyelőre nem meghatározott – kő. Felülete csiszolt. Közöletlen. (1. kép 2)

A másik, kisebb méretű tárgyat Ebenhöch Ferenc gyűjteményében találtuk. Formája szabálytalan alakú háromszög. (Ltsz.: 1876.300.478) Fekete; m.: 2,4-2,8 cm, szögletes talpazata 2,2 × 2,5

cm. Lelőhelye: Győrnagybarát (ma Győrújbarát, Győr–Moson–Sopron megye). Nyersanyaga – egykori meghatározója szerint – serpentin. Felülete csiszolt. Közöletlen. (1. kép 3)

A tárgyak érdekessége rendeltetésük megfejtésében rejlik. Előfordulásuk őskori közegben nem ismeretlen. Egyes kutatók kőbalták letörött, majd utólagosan lecsiszolt végeinek, esetleg játékoknak tartják. A kőbalták végeihez valóban hasonlítanak, de mégsem azokból származnak. Az utólagos csiszolásra vonatkozó vélemény sem helytálló, továbbá munkaeszközként sem funkcionálhattak. Az is bizonyos, hogy nem véletlenszerű produktumokról van szó. Mégis, mi célt szolgálhattak? Az egységes formákból, de az eltérő súly- és méret nagyságokból arra is lehet következtetni, hogy mérőeszközök lehettek (a falusi arab piacokon máig is használatosak hozzájuk hasonló kő-súlyok).

Amulett

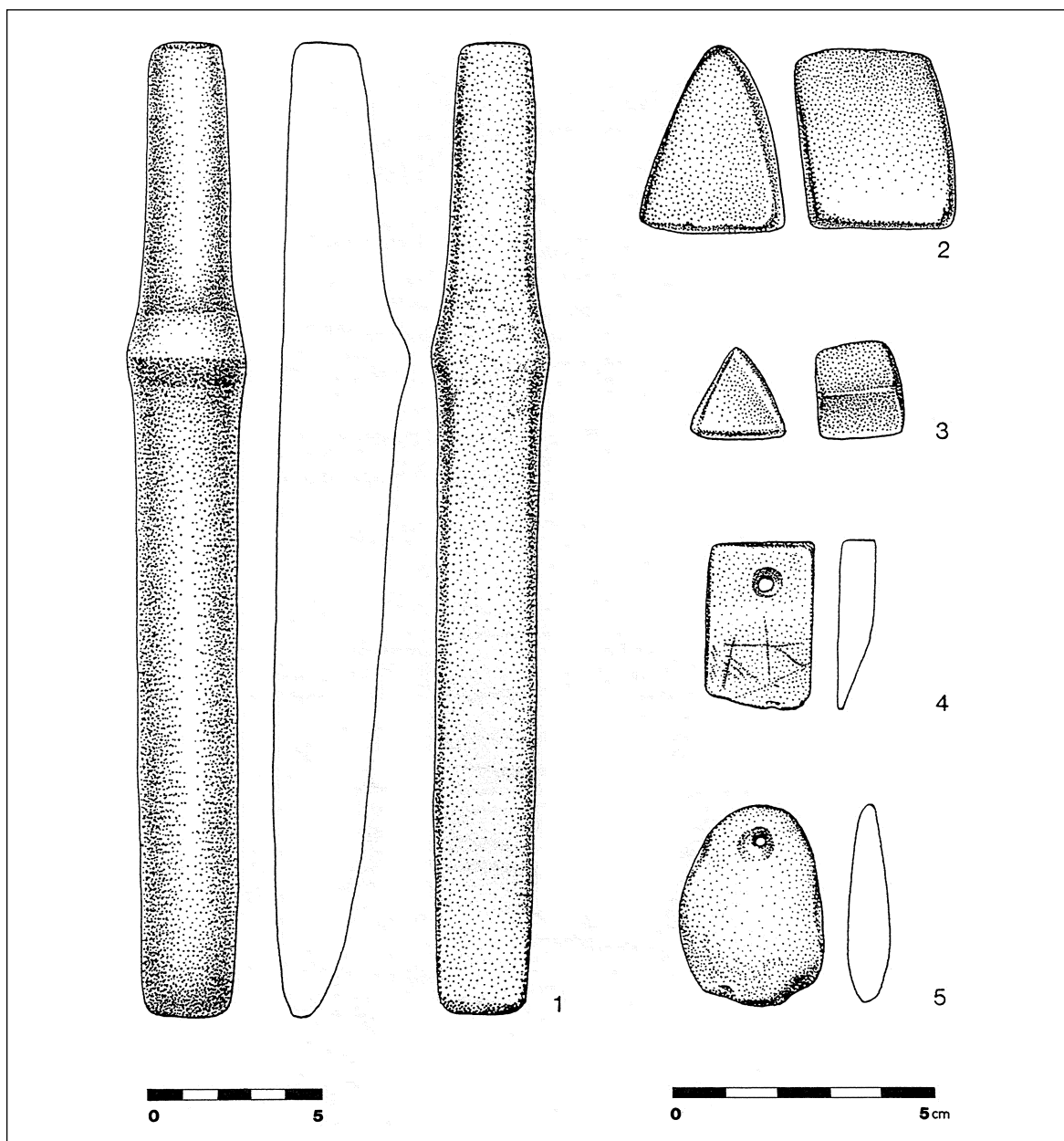
Kelecsényi József gyűjteményének egyik különleges és rejtélyes darabja. (Ltsz.: 1868.20.58) Vörösbarna; h.: 4-4,5 cm, szé.: 3,0 cm, v.: 1,0 cm. Lelőhelye: Újfalú (Szlovákia?). Nyersanyaga – egyelőre nem meghatározott – kő. Közöletlen. (1. kép 4)

Egykori leltározója szerint „átlikasztott kigyula kővéssé”.² Manapság ezt a szögletes és hosszúk tárgyát átfúrása miatt inkább amulettként határozzuk meg. Egyik oldalán lapos, a másikon domború, melyre háromszögeket és vonalakat karcoltak. Szándékosan vagy véletlenül? A sötétbarna, puha, kissé porlékony anyaga miatt is rejtélyesnek tűnik. Újkori tárgy vagy múlt századi másolat lenne? Mindkettő nehezen hihető. A rajta lévő bekarcolások igen emlékeztetnek az újkőkori agyagedényeken látható karcolt jelekre vagy szimbólumokra. Éppen ezért „valódisága” sem elvetetendő. A kérdés megfejtésében az anyagmeghatározás segíthetne.

Kelecsényi gyűjteményének másik, figyelmet érdemlő lelete szintén amulett. (Ltsz.: 1868.20.50)

¹ A leletek előkerülése azoknak a kutatásoknak köszönhető, mely az OTKA által támogatott „Újkőkori és rézkori csiszolt kőeszközök a Magyar Nemzeti Múzeum Őskori Gyűjteményében” című kutatási program keretében folynak.

² A „kigyula” szó pontos jelentését nem ismerjük, de nem ki-zárt, hogy az eszköz készítési technikájára utal (kigyalult, csiszolt?).

1. kép. Csiszolt kőeszközök a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből
Fig. 1. Polished stone tools from the collection of the Hungarian National Museum

Zöld; h.: 5,8 cm, szé.: 4,0 cm, v.: 0,4-1,5 cm.. Le-
lőhelye Néved (Nevidzany, Szlovákia). Nyers-
anyaga kő. Átfűrt, formája szabálytalan ovális, fe-
lülete csiszolt, egyenetlen. Közöletlen. (1. kép 5)

A csüngő formája teljesen szokványos, újkőko-
ri leletegyüttesekben gyakori előfordulású. A
tárgy anyaga miatt tartható érdekesnek. Már lai-
kusként is megállapítható, hogy különleges kő-
zetből alakították ki. Nyersanyaga teljesen idegen
a csiszolt kőeszközökétől. A kő világoszöld színű,
puha, selymes tapintású, a mai kor embere számá-
ra is szép. Egykori tulajdonosát is minden bizon-

nyal ez és a kő ritkasága vonzotta. További kérdés
az, honnan és miként kerülhetett megtalálási he-
lyére, Névedre. Elképzelhető, hogy cserekap-
csolatok révén jutott viselője birtokába. Mind-
ezekről többet tudhatnánk meg, ha pontosan is-
mernénk a kőzet fajtáját és annak természetes elő-
fordulását.

Oravecz Hargita
Magyar Nemzeti Múzeum
1088 Budapest
Múzeum körút 14-16.

Kora bronzkori baltalelet Tolna megyéből

Nagyvejke–Réti szántók (Tolna megye) lelőhelyről szórvány leletként jutott Csiszér Antal (Aparhant) birtokába egy egyélű nyéllyukas balta.¹ A Nagyvejkétől nyugatra fekvő magaslat északi részén a felszínen a Somogyvár-Vinkovci kultúra jellegzetes kerámiaanyagát is megtalálták. A terepbejárási megfigyelések alapján a magaslaton a Somogyvár-Vinkovci kultúra kora bronzkor 1. végén és a kora bronzkor 2. korszakban lakott jelentős települését feltételezhetjük.

A lelet leírása (1. kép):

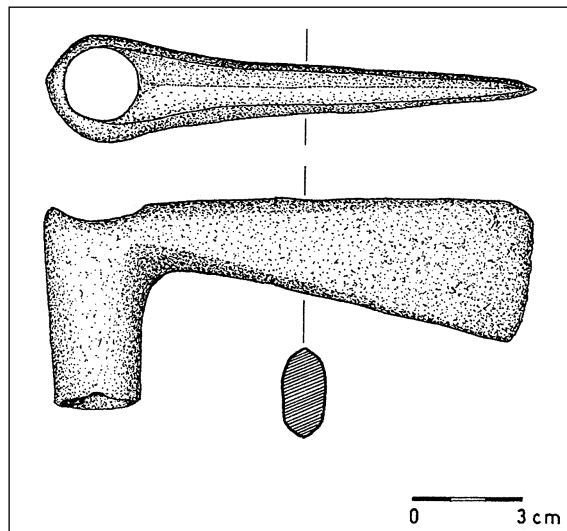
Nyéllyukas balta. Enyhén ívelt élben végződő, ívelt egyenes hátú pengerezés alul a nyélcső felé laposan ívelt és erősen összeszeszűkül. A hatszög átmetszetű pengerezéshez jól elkülönülten kapcsolódik a relatív hosszú, kerek átmetszetű nyélcső. A nyélcső középrésze és a pengerezés felül bordával tagolt. A balta felületén sérülésnyom nincs. Anyaga: réz. H.: 13,1 cm, vágóél h.: 3,4 cm. S.: 320,44 gr.

A nagyvejkei balta legközelebbi párhuzamait a nyéllyukas balták kozaraci típusán, annak is nyúltabb nyélcsővű, 2. variánsán belül találjuk meg (ZERAVICA 1993, 22-27). Így a Griča-i raktárlelet baltái között (ZERAVICA 1993, T. 7. 65., 66.), továbbá a Vranovići-i leletben (ZERAVICA 1993, T. 7. 72.). Külön meg kell említeni a Mala Gruda-i halomsír ezüst baltájával való hasonlóságot is, bár ennek facettált nyélcsőve eltér a nagyvejkei baltától (ZERAVICA 1993, T. 8. 81). Az analógiák alapján szoros déli, elsősorban Bosznia-Hercegovina és Montenegró felé mutató kapcsolatot kell feltételeznünk. Ennek fontosságát tovább erősíti az a tény, hogy a kozaraci balták e változatával tudomásunk szerint mindeztidáig a Dunántúlon, sőt a Kárpát-medence más vidékein sem találkoztak még. A Dunántúlon előkerült, kevés kivétellel (Dunakömlőd) szórvány nyéllyukas balták tipológiailag a bányabükki, fajszi és kömlődi alaptípusok különböző változatai között oszlanak meg (ld. legutóbb: KOVÁCS 1996, 115-119). E vegyes, típusokon belül is változatos összetétel több helyi, dunántúli gyártási központ létezésére utal. A nyéllyukas balták dunántúli gyártásának kezdetét a Vučedol-C időszak-

ra tehetjük (Zók-Várhegy öntőmintalelet - ECSE-DY 1982), mely a Somogyvár-Vinkovci kultúra korai (Börzönce - BONDÁR 1995, 214, Pl. 179. 432; Pl. 181. 432; Pécs-Nagyárpád - ECSE-DY 1982, 79, 45. k.) és kései időszakában (Ravazd - FIGLER 1985, 24; KALICZ-SCHREIBER 1991, 10) bizonyíthatóan tovább folytatódott. A nagyvejkei balta korát a kora bronzkori nyéllyukas bronzbalták készítésének kései, kora bronzkor 2. korú időszakához köthetjük. Ezt támasztja alá az a tény, hogy Nagyvejke–Réti szántók lelőhelyen kizárólag a Somogyvár-Vinkovci kultúra klasszikus időszakának kerámiatöredékeit találjuk meg.

A nagyvejkei balta közlésével a szórvány, de terepbejárási megfigyelésekkel jól dokumentált lelőhelyű dunántúli kora bronzkori fémleletek körét bővítettük, egyúttal utalva a Somogyvár-Vinkovci kultúra egy újabb, kiterjedt településére is.

Kulcsár Gabriella
MTA Régészeti Intézete
1250 Budapest,
Úri utca 49.

1. kép. Kora bronzkori balta Nagyvejkéről
Fig. 1. Early Bronze Age axe from Nagyvejke

Irodalom:

- Bondár M. 1995: Early Bronze Age Settlement Patterns in South-West Transdanubia. *MittArchInst* 22 (1995) 197-264.
Ecsedy I. 1982: Ásatások Zók Várhegyen (1977-1982) (Előzetes jelentés). (Excavations at Zók-Várhegy (1977-1982) Preliminary Report). *JPMÉ* 27 (1982 [1983]) 59-105.
Figler A. 1985: Ravazd-Villibald domb. *RégFüz* Ser. I. No. 38 (1985) 24.

¹ Ezúton is köszönetet mondok Csiszér Antalnak (Aparhant) segítségéért és a lelet közlésre való átengedéséért.

- Kalicz-Schreiber R. 1991: A Somogyvár-Vinkovci kultúra dél-északi irányú közvetítő szerepe a korabronzkorban. (Die Vermittlungsrolle in Süd-Nord Richtung der Somogyvár-Vinkovci-Kultur in der frühen Bronzezeit). *BudRég* 28 (1991) 9-43.
- Kovács T. 1996: Anknüpfungspunkte in der bronzezeitlichen Metallkunst zwischen den südlichen und nördlichen Regionen des Karpatenbeckens. In: N. Tasič (Ed.) *The Yugoslav Danube Basin and the Neighbouring Regions in the 2nd Millenium B.C.*, Belgrade-Vrsac, 1996, 115-125.
- Zeravica, Z. 1993.: Axte und Beile aus Dalmatien und andere Teilen Kroatiens, Montenegro, Bosnien und Herzegowina. *PBF* IX, 18 (1993).

A kisapostagi kultúra edényei

Baksa László (Dunaújváros) magángyűjteményéből származik egy kisapostagi kultúrához sorolható kis edény. (1. kép)¹ Lelőkörülményei és lelőhelye ismeretlen, a gyűjtőhöz vétel útján került. Tölcséres peremét vízszintesen, hasára lenyúlva függőlegesen elhelyezett, tekercselt pálcikás technikával készített vékony mészbetétes vonalak, és azt kísérő beszúrt pontok díszítik. Az edény érdekessége, hogy bár mérete és formája a bögrékkel rokon, nem ez utóbbiakra jellemző fül, hanem egy bütyök látható rajta. Ma.: 6,5 cm, pá: 5,2 cm, fá: 1,0 cm. Az edényke sárgásbarna színű.

Részben hasonló egy kisméretű urnaalakú edény, mely Tolna megyében került elő, közelebbi lelőhelye ismeretlen. (2. kép)² Peremének dí-

szítése vékony, tekercselt pálcikás mészbetétes vonalakból és szorosan egymás mellé elhelyezett beszúrkálásokból áll. Hasán két kis fül van, ezek között vízszintes, hullámos vonalköteg minta, utóbbi fölött is beszúrkált pontokból álló vonal fut. Az edény alsó részét függőleges vonalköteg minta díszíti. Ma.: 12,0 cm, pá: 9,3 cm, fá: 4,1 cm, színe szürkésbarna.

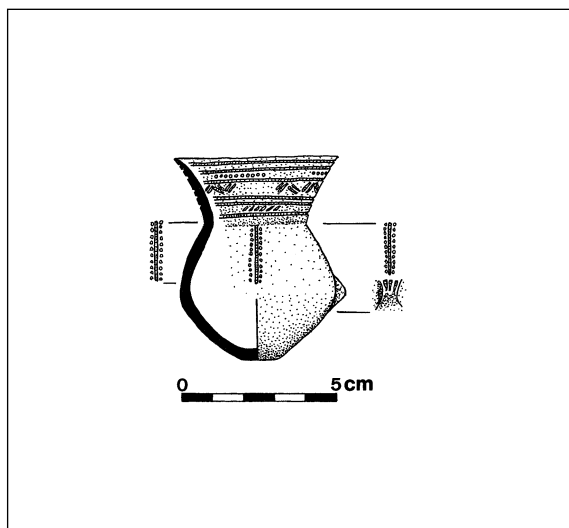
Mindkét edényke a kisapostagi kultúra fiatalabb időszakába (TORMA 1972, TORMA 1978) sorolható a hasra lehúzódo díszítések alapján.

Gucsi László

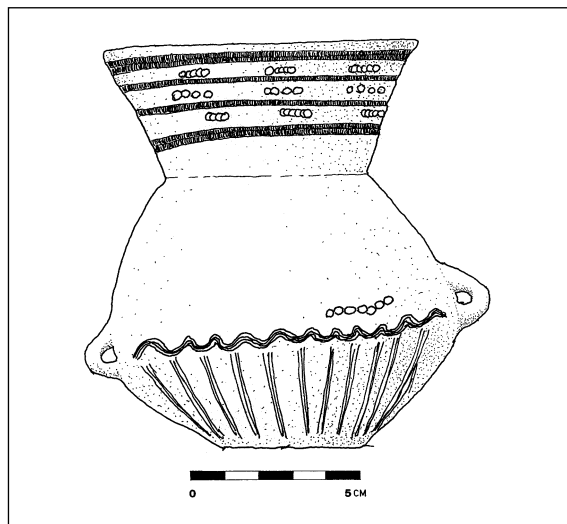
Dunaújváros

Kiss Viktória

ELTE Régészettudományi Intézete
1088 Budapest, Múzeum körút 4/b

1. kép. A kisapostagi kultúra edénye Fejér megyéből
Fig. 1. Vessel of the Kisapostag culture from County Fejér

2. kép. A kisapostagi kultúra edénye Tolna megyéből
Fig. 2. Vessel of the Kisapostag culture from County Tolna

Irodalom:

- Torma I. 1972: A kisapostagi kultúra telepe Balatongyörökön. *VMMK* 11 (1972) 15-34.
- Torma I. 1978: A balatonakali bronzkori sír. *VMMK* 13 (1978) 15-24.

¹ A tárgy közlésének lehetőségéért ezúton is köszönetet mondunk.

² Az edény a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban található, Ltsz.: VBM 55.61.1

A Hódmezővásárhely-Kopáncs 2. sírból előkerült „fajansz” gyöngyök spektográfiai vizsgálatáról

1981-ben B. Nagy Katalin Hódmezővásárhely kopáncsi határrészében leletmentés során – különböző korszakokhoz tartozó gödrök és árkok mellett – a Perjámosi-kultúra öt temetkezését tárta fel (V. SZABÓ 1997, 60-62).

A 2. sírban egy jobb oldalára fektetett, zsugorított helyzetben eltemetett, 16-18 év körüli leány csontváza feküdt. Jobb karjára bronz spirálkarperrec, jobb kezének két ujjára egy-egy bronz spirálgyűrű volt húzva, válla és nyaka környékén pedig nagy mennyiségű átfűrt állatfog, tengeri csiga (*Dentalium*, *Columbella rustica*), bronz spirálcsővecske, bronz lemezpityke és különböző formájú zöldesfehér színű gyöngy helyezkedett el (V. SZABÓ 1997, 61, 5.-10. kép).

Az itt előkerült korong alakú, kettes és hármas tagolású, négyszögletes, csillag alakú gyöngyökhöz (1. kép) hasonló darabokat gyakran helyezték mellékletként máshol is a Perjámos-kultúra korai fázisának (Szőreg 1-3) sírjaiba. A kultúra temetőiben előforduló hasonló ékszereket a kutatás általában „fajanszgyöngynek” nevezi (BÓNA 1975, 104), de találkozhatunk „kaolinként” (GIRIC 1971, 225-226), (CHICIDEANU-CHICIDEANU 1989,12) il-

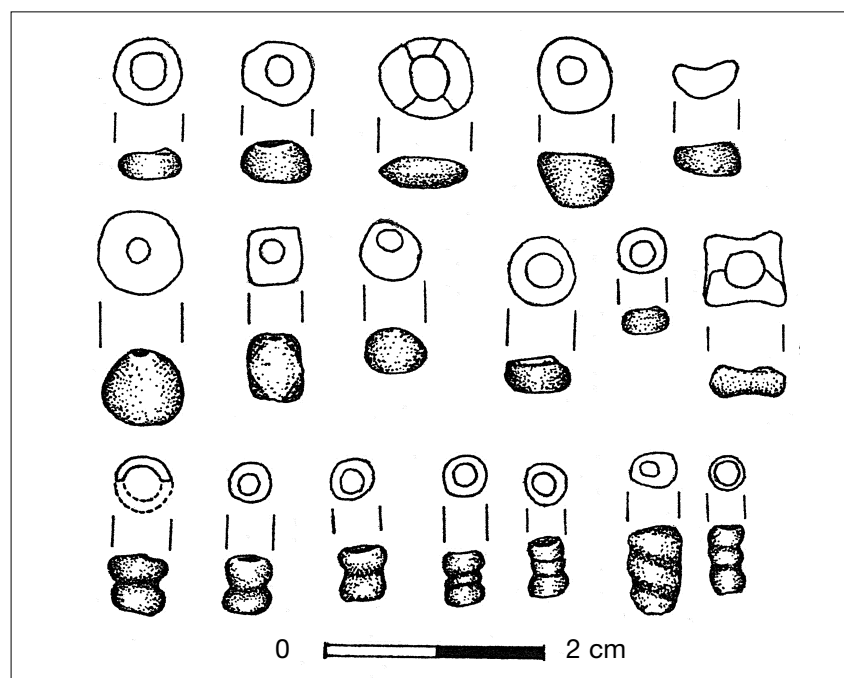
letve „pasztagyögyként” (KALICZ-SCHREIBER 1995, 40) való meghatározásukkal is.

A Kárpát-medencében előkerült korai és középső bronzkori „fajansz” gyöngyök eredetéről számos elmélet született, azonban a természettudományos vizsgálatok kis száma miatt keveset tudunk valós származási helyükről, összetételükről, illetve készítési módjukról (VENCLOVA 1990, 35-40; BÁTORA 1995, 187-190; V. SZABÓ 1997, 66, 14. j., 15. j.).

Ez utóbbi problémák megoldásához nyújthat adalékot két, Kopáncson előkerült gyöngy spektográfiai vizsgálata.

Mintaelőkészítés: A gyöngyökből kiválasztott egy-egy darab egyik oldalát finom csiszolóporral közel síkra csiszoltuk. Ezután üveglapon történő folyamatos, gyenge melegítéssel lakeside cementtel átítattuk, ami nagyon gyorsan végbement az anyag igen nagy porozitása miatt. Az átítatott felületet a szükséges simaságra csiszoltuk, majd lakeside-cementtel tárgylemezre ragasztottuk. Ezután a felragasztott gyöngyöket 30 mm vastagságúra lecsiszoltuk és vékony üveglemezzel lefedtük.

3/a minta: A gyöngy anyaga kizárólag szabálytalan alakú, szilánkos, törött kvarcsczemcsékből áll. A kvarc mérete 5-400 mm között mozog, átlagosan 50-80 mm, teljesen osztályozatlan, gyakorlatilag a méret folyamatosan változik a legkisebb szemcséktől a legnagyobbig. Sok szemcse gyengébben-erősebben hullámos kioltású, ami a szemcsék a metamorf eredetére utal. Van azonban nem hullámos kioltású kvarcsczemcse is. Gyakori, hogy az egyes kvarcsczemcsékben gyöngysor szerűen felfűzött zárványsorok alakultak ki. Az egyes kvarcsczemcsék általában több ponton vagy felületen érintkeznek egymás-

1. kép. „Fajansz” gyöngyök Hódmezővásárhely-Kopáncsról
Fig. 1. „Faience” beads from Hódmezővásárhely-Kopáncs

sal, de sohasem nyomódnak egymásba. A szemcsék között több helyen megfigyelhető, hogy vékony (< 5 mm vastagságú) sáv jön létre, illetve több szemcse érintkezésénél, találkozásánál kisebb üreg képződik. A gyöngy külső szegélyén, mintegy 100 mm vastagságban agyagászványos-limonitos átitatás figyelhető meg. Ennek kialakulását, jellegzetességeit a másik mintánál tárgyaljuk.

71. minta: A minta összetételét és felépítését tekintve nagyon hasonlít az előzőhöz, de néhány jellemző tulajdonsága miatt érdemes külön szólni róla. Ez a minta is döntő részben (mintegy 98-99%-ban) szabálytalan alakú, szilánkos, törött kvarcsezemcsékből áll, méretük azonban 5-200 mm között változik, és átlagos méretük is kisebb, mint a másiké, 40-50 mm. Emellett azonban tartalmaz nagyon kevés (1-2%) savanyú kőzetüveget (kb. hasonló méretű, mint a kvarc), valamint apró (10-30 mm) nagyságú opakaászványokat (háromszög és négyszög alakjából ítélve valószínűleg magnetit). A gyöngy külső szegélyén vékony (10-20 mm vastagságú) agyagászványból

(vermikulit ?) álló héj található. Anyaga a gyöngy belsejébe diffundálva, mintegy 100-200 mm vastagságban behatol annak anyagába és elsősorban a pórusok falán, valamint az egyes kvarcsezemcsék szegélyén kiválik.

Összefoglalóan megállapíthatjuk hogy a gyöngyök anyagát nagyobb kvarcsezemcsékből álló anyagból (kvarctelér ? savanyú vulkanit ?), vagy talán kvarchomokból törték, a szilánkokat valamilyen módon összepréselték, esetleg agyaggal bevonták. Nem kizárt, hogy ezután az így becsomagolt anyagot kiégették.

A fenti adatok arra utalnak, hogy ezek az ékszerek akár helyi műhelyekben is készülhettek, hiszen előállításuk a térség kora és középső bronzkorában létező kerámia égetésnél és metallurgiai tevékenységnél fejlettebb technológiai apparátust, vagy különösebb nyersanyagháttért nem igényelt.

A jövőben fontos lenne a gyöngytípus készítésének kiindulási területét, illetve esetleges gyártási központjaik közötti kapcsolatrendszer meghatározni.

Józsa Sándor

ELTE TTK

Kőzettan-Geokémiai Tanszék

1088 Budapest

Múzeum körút 4/a

V. Szabó Gábor

ELTE BTK

Régészettudományi Intézet

1088 Budapest

Múzeum körút 4/b

Székely György

ELTE TTK

Kőzettan-Geokémiai Tanszék Bp.

1088 Budapest

Múzeum körút 4/a

Irodalom:

Bóna I. 1975: *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen*. ArchHung 49 Budapest.

Chicideanu, M. – Chicideanu, I. 1989: Zu den Grabsitten der Periam – Pecica – Kultur. *Dacia* 33 1-2, (1989) 5-38.

Girić, M. 1971: *Mokrin*. Beograd.

Kalicz-Schreiber R. 1995: Bronzkori urnatemető Szigetszentmiklós határában. (Das bronzzeitliche Urnengräberfeld von Szigetszentmiklós). *Ráckevei Múzeumi Füzetek* 2. Ráckeve.

V. Szabó G. 1997: A Perjámos kultúra leletei Hódmezővásárhely környékén. (Adalékok a kora és középső bronzkori női viselethez) In: *Látták Trója kapuit*. Gyulai katalógusok 3, Gyula 1997. 57-84.

Venclová, N. 1990: *Prehistoric glass in Bohemia*. Praha.

A Perjámos-kultúra sírjai Mártély-Szegfűről

1995. IV. 3-án terepbejárás során a Mártély és Mindszent közötti út mentén fekvő ún. Szegfűbukkanónál a műútra merőleges irányba haladó, 1994-ben kiásott csatorna partján és a két oldalra kitermelt földben, emberi és állati csonttöredékeket, valamint kerámiadarabokat találtam. (1-2. kép)¹

A lelőhely tüzetesebb szemrevételekor a csatorna meredek oldalfalában 4 – a munkálatok során erősen feldúlt – sír maradványait figyeltem meg. Egy helyen a kis területen szétszóródott csontok és cseréptöredékek alapján még egy sír helyét feltételeztem. A 2. és a 3. sír kerámiamelékleteit a csatornát ásó markológép kanala kifordította és összetörte. Az 5. sírba valaki már korábban belebontott, amire a koponya maradványai mellett kis kupacban összegyűjtött kerámiatöredékek utaltak.

A feldúlt temetkezéseken kívül mintegy 200 m hosszan, a csatorna mindkét oldalában jellegtelen kora-középső bronzkori cserepeket, Árpád-kori és szarmata edénytöredékeket, csontokat és egy átfúrt állatfogát gyűjtöttem.

A hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum és az akkori Csongrád megyei múzeumigazgató, Dr. Trogmayer Ottó jóvoltából IV. 4-5. között kisebb leletmentést végezhettem a területen, amelynek során sikerült feltárni és dokumentálni a korábban megfigyelt öt feldúlt temetkezés maradványait (V. SZABÓ 1997, 71, VII. tábla 1).²

A sírok leírása:

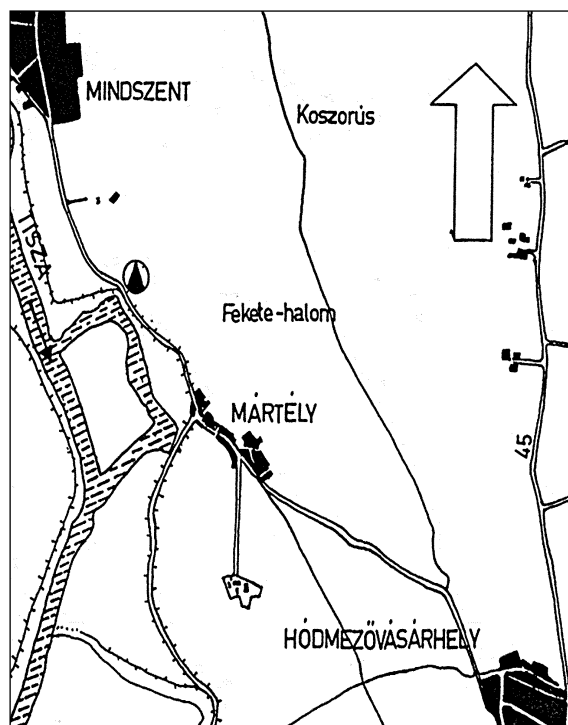
1. sír: A csatorna délkeleti partján 90 cm mélységben, erősen töredékes kerámiaedény volt megfigyelhető. Az edényt a markológép kanala sérthette meg, de egyes részeit valószínűleg nem mozdította el, csak apró darabokra törte őket. Körülötte egy kb. 3-4 m-es körzetben emberi csontokat találtam, amelyek arra utalhatnak, hogy az edény csontvázas sír melléklete lehetett (3. kép 4).

Melléklet: 1. Szürkésbarna, kihajló peremű, széles szalagfűlű edény össze nem illeszthető töredékei. Oldalát egymásra merőlegesen elhelyezett vízszintesen, illetve függőlegesen bemélyített vonalköteg díszíti. (4. kép 6)

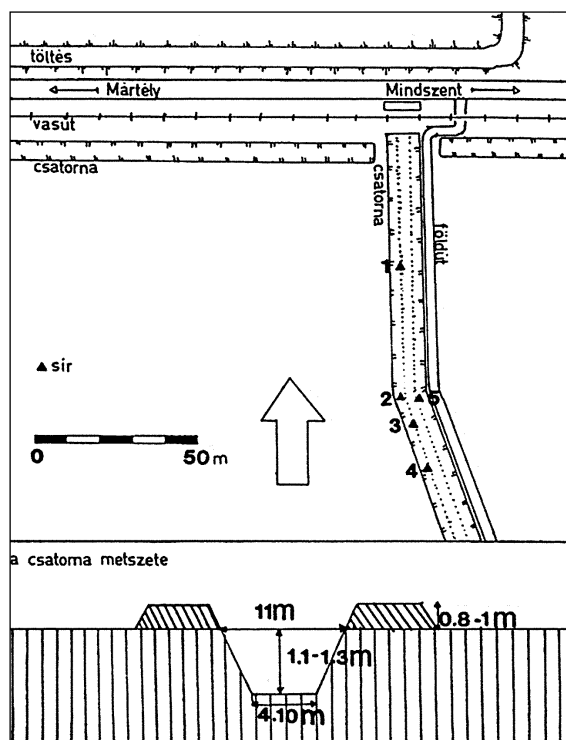
2. sír: A csatorna délkeleti partján 116 cm mélységben, bal oldalára fektetett zsugorított csontváz maradványai. Erősen fel-

¹ 1975-ben ugyanezen a területen B. Nagy Katalin végzett leletmentést, miután a vasúttal párhuzamosan haladó csatorna kiásásakor középső bronzkori, szarmata-, avar- és Árpád-kori telepjelenségeket és sírokat bolygattak meg a munkagépek.

² A leletek a Hódmezővásárhelyen a Tornyai János Múzeum gyűjteményében találhatók, leltározatlanok.

1. kép. Mártély-Szegfű - a lelőhely térképe
Fig. 1. Mártély-Szegfű - map of the site

2. kép. Mártély-Szegfű - a leletmentés térképe
Fig. 2. Mártély-Szegfű - map of the excavation

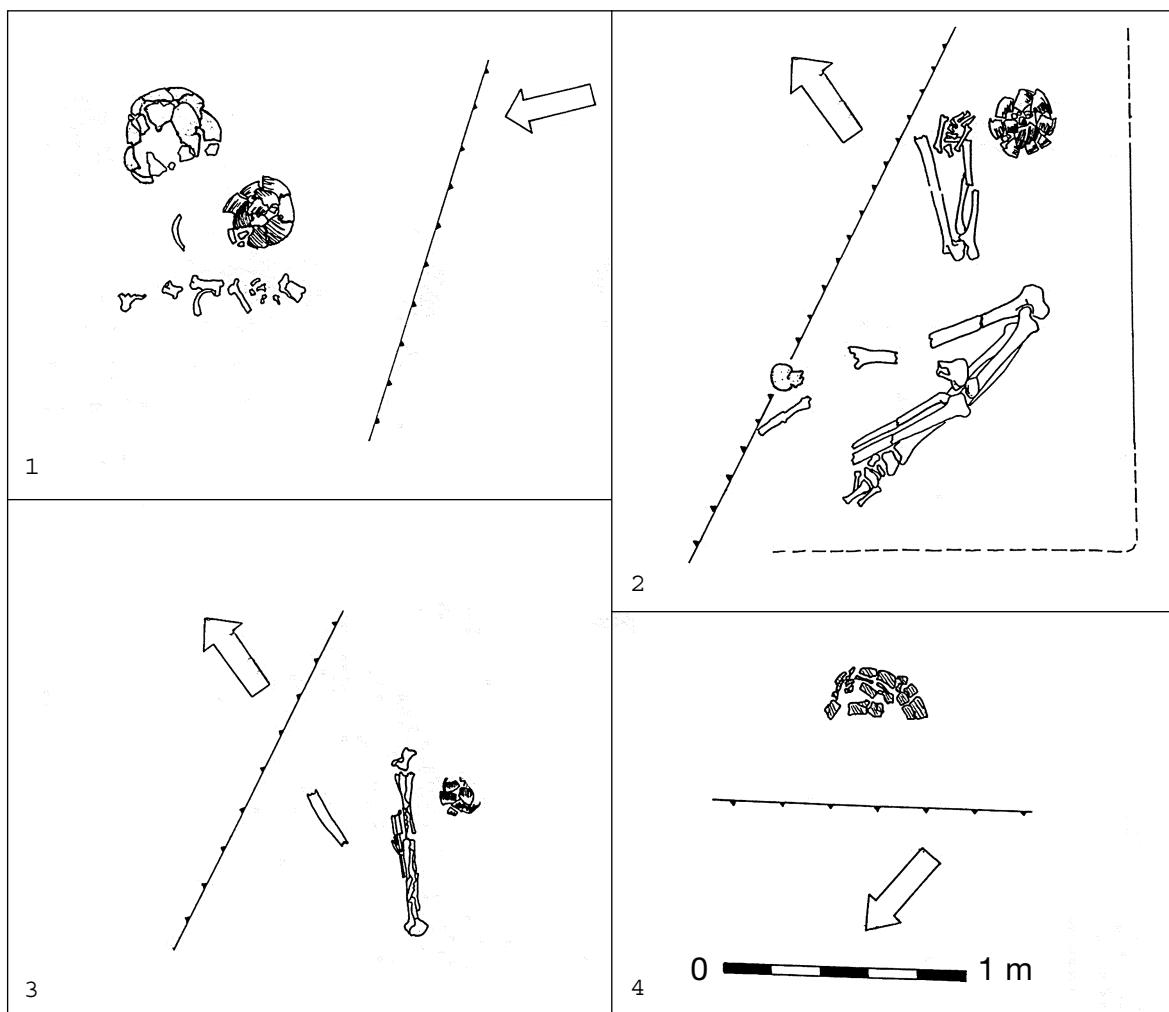

Fig. 3. Graves of the Perjámos culture at Mártély-Szegfű: Grave 5 (1), Grave 2 (2), Grave 3 (3), Grave 1 (4) Mártély-Szegfű:

húzott lábain és egyik felhúzott karján kívül a többi csontját az árktól ásó gép kiemelte. (Megmaradt csontjainak egy részét a vízből kellett kiszednünk.) Karja előtt „in situ” edénymellékletének darabjait figyeltem meg. Sikertelenül próbáltam rögzíteni a sírgödör körvonalának egy részét is. A beásás sötét foltja jól láthatóan vált el a part felőli oldal agyagjában (3. kép 2).

- Melléklet:** 1. Sötétbarna színű, kihajló peremű, enyhén ívelt nyakú, csanakakú aljú tál. Három, pereméből kiinduló, széles szalagfüle az edény vállára támaszkodik (4. kép 2). Ma.: 9,0 cm, Pá.: 32,0 cm, Fá.: 8,0 cm. 2. Barna színű, kihajló peremű, ívelt nyakú, gömbölyded testű edény. Oldalát bemélyített függőleges irányú vonalköteg, illetve vízszintes irányú pontsor díszíti. (4. kép 1). Ma.: 17,0 cm, Pá.: 11,0 cm, Fá.: 7,0 cm.
3. sír: A csatorna délkeleti partján 110 cm mélységben az árok-ásó gép által feldúlt csontváz maradványai. Eredeti helyzetben csak egyik alsó lábszárát sikerült kibontani. A csontoktól 20-30 cm távolságban 2 „in situ” edények darabjait találtam meg (3. kép 3).

Melléklet: 1. Szürkésbarna színű, kihajló peremű, ívelt szűk nyakú, nyomott gömbhasú, egyfülű edény (4. kép 3). Ma.: 13,5 cm, Pá.: 8,0 cm, Fá.: 5,5 cm. 2. Barnássárga, tölcsekesen kihajló peremű, egyfülű edény. Peremén két sorból álló tekercselt pálcikás díszítés fut körbe (4. kép 4). Ma.: 8,0 cm, Pá.: 7,0 cm, Fá.: 3,0 cm. 3. Szürkésbarna ívelt oldalú edény alsó részének töredékei. Oldalát két, függőlegesen behúzott vonal díszíti (4. kép 5).

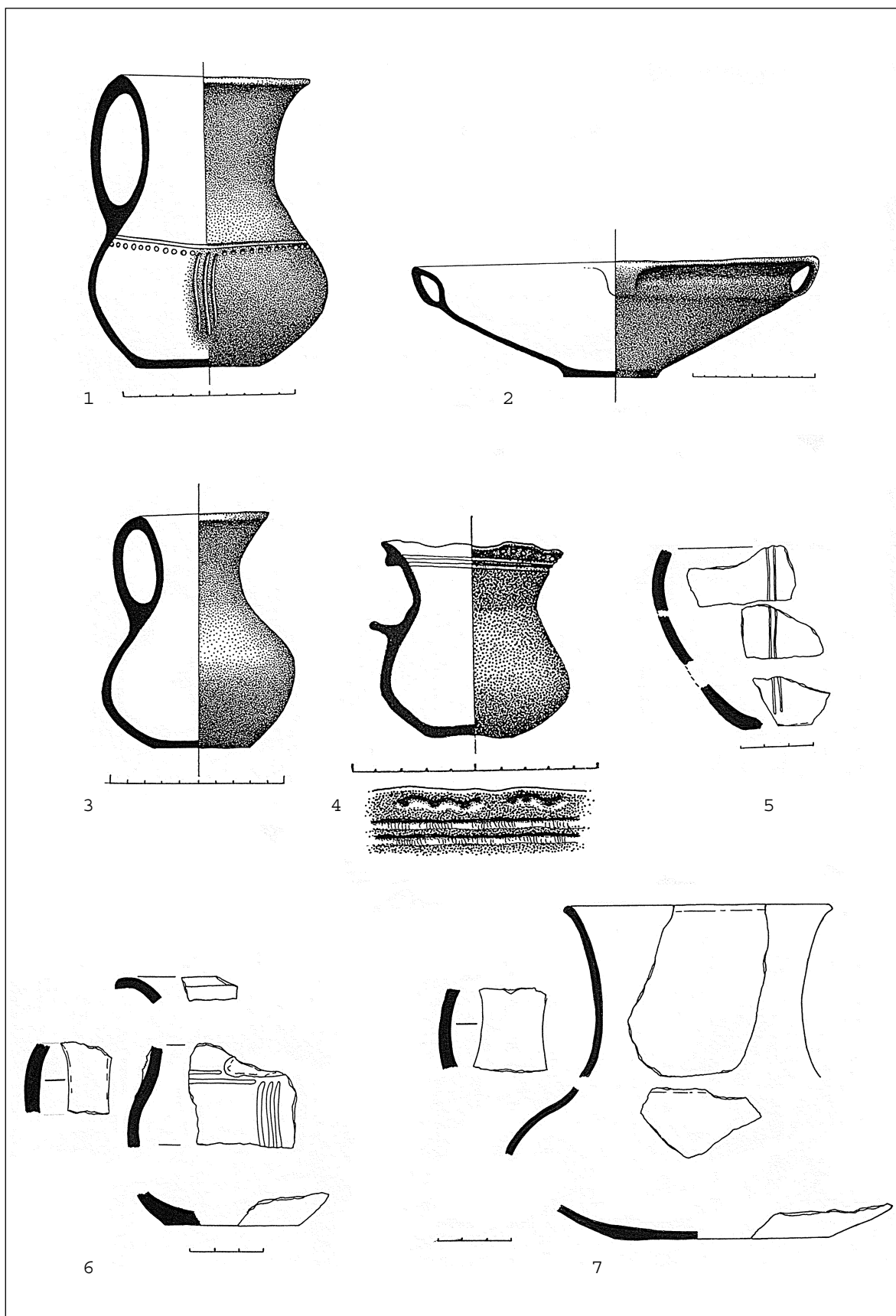
4. sír: A csatorna délkeleti partján egy kb. 5 m-es területől ép emberi lábszárcsontot, felkarcsontot, medence-, borda-, koponyatöredékeket és kerámiadarabokat gyűjtöttünk. Feltehetőleg csontváz, edénymellékletes sírt rombolt szét itt az árktól ásó gép.

Melléklet: Szürkésbarna, enyhén kihajló peremű, cilindrikus nyakú, gömbölyded testű, szalagfüles edény össze nem illeszthető töredékei (4. kép 7).

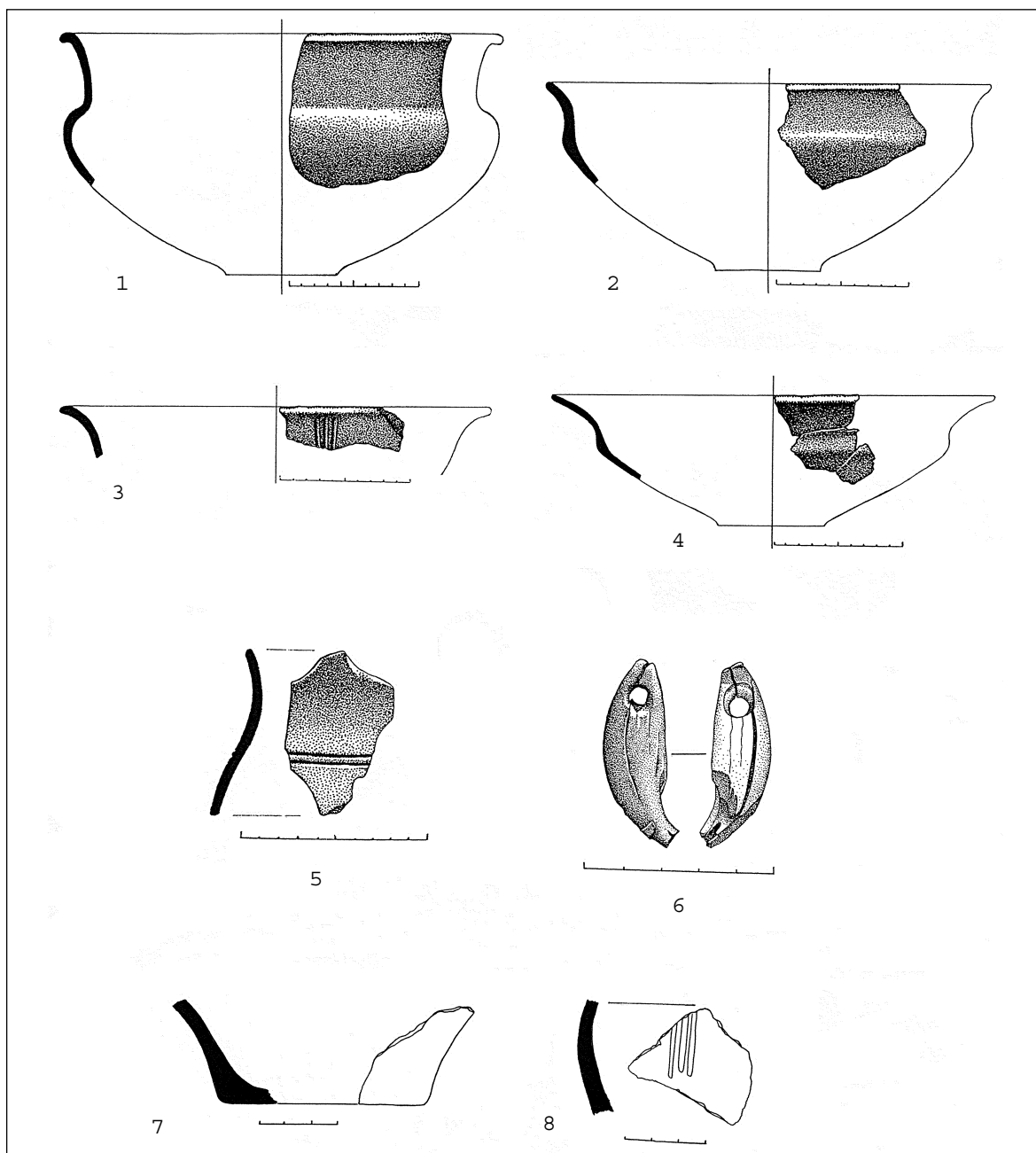
5. sír: A csatorna északnyugati partján 75 cm mélységben feldúlt csontváz maradványai. Az összenyomott koponya és néhány borda-, lapocka- illetve kulcs csont töredéken kívül csak másodlagos helyzetű kiforgatott csontokat találtunk. A koponya közelében egy valószínűleg innen kiemelt egész edény darabjai voltak kis kupacban elhelyezve, ami arra utalhat, hogy valaki előttünk már lebontott a sírba (3. kép 1).

Melléklet: 1. Világosbarna edény aljtöredéke (5. kép 7). 2. Barna színű edény bemélyített vonalakkal díszített oldaltöredéke (5. kép 8). 3. 5 darab barna színű oldaltöredék.

A csatorna oldalában gyűjtött szórványleletek: 1. Átfúrt állatfog (5. kép 6). 2. Szürkésbarna, vízszintesen bemélyített vonalakkal díszített edény oldaltöredéke (5. kép 5). 3. Barna, kihajló peremű, éles hastörésű tál töredéke (5. kép 4). 4. Sötétbarna, kihajló peremű enyhén ívelődő nyakú, gömbölyded vállú tál töredéke (5. kép 1). 5. Barna, kihajló peremű tál töredéke (5. kép 2). 5. Barna, három párhuzamos plasztikus bordával díszített peremtöredéke (5. kép 3).

4. kép. A Perjámos-kultúra edényei Mártély-Szegfűről: 2. sír (1-2), 3. sír (3-5), 1. sír (6), 4. sír (7)
 Fig. 4. Vessels of the Perjámos culture from Mártély-Szegfű: Grave 2 (1-2), Grave 3 (3-5), Grave 1 (6), Grave 4 (7)

5. kép. A Perjámos-kultúra edényei Mártély-Szegfűről: szórványok (1-6), 5. sír (7-8)
 Fig. 5. Vessels of the Perjámos culture from Mártély-Szegfű: stray finds (1-6), Grave 5 (7-8)

A megbolygatott sírok kerámiaanyaga, a minden esetben megfigyelhető csontvázas rítus és az egy alkalommal megállapítható zsugorítás egyértelműen a Perjámos-kultúra korai szakaszába utalja ezeket a temetkezéseket. Ennek az időszaknak – így a szóregi temető legkorábbi periódusainak – sajátosságait hordozza a két épségben előkerült, gömbös hasú, ívelt nyakú, szalagfüles korsó (4. kép 1, 3) (BÓNA 1975, Taf. 99. 21, Taf. 106. 2) és a kihajló peremű kónikus aljú tál (4. kép 2) (BÓNA 1975, Taf. 96. 11).

Ezt a korai keltezését támasztja alá az a 3. sírban talált bögre (4. kép 4) is, amely a kora bronzkor 3. periódusában a Dunántúlon elterjedt Kisapostag-kultúra jellegzetes formáját képviseli (TORMA 1972; KISS 1998, 1. tábla 4).³

Az ugyanezen a területen 1975-ben végzett leletmentés során, B. Nagy Katalin egy középső bronzkori urnás és három csontvázas temetkezés

³ A Perjámos-kultúra területén előkerült kisapostagi típusú edények listáját közli: KISS 1998, list 1.

maradványain kívül nagy mennyiségű, szórva-nyos, minden bizonnyal feldúlt sírokból származó kerámiaanyagot is megmentett. Az ekkor előkerült leletegyüttesek a Perjámos-kultúra kései elemeivel átszőtt Vátia-III kultúra, illetve a Koszideri időszak sajátosságait hordozzák.⁴

Az 1975-ben és az 1995-ben feltárt különböző korú temetőrészek közötti kapcsolat sajnos jelenlegi tudásunk alapján meghatározhatatlan, de nem tarthatjuk kizártnak, hogy az egymástól nem túl messze fekvő két megbolygatott sírcsoport ugyanahhoz – a korabronzkorban induló és a Koszideri

időszak végéig használt – birtuális temetőhöz tartozik.⁵

A Mártély-Szegfűn feltárt leletek a Perjámos-kultúra eddigi legészakibb elterjedési pontját jelölik. Ettől a területtől északra a Perjámos-kultúra anyaga zárt leletegyüttesként már nem jelenik meg, jellegzetes edényei csak mint importok vannak jelen a Nagyrév- majd a Hatvan-kultúra lelőhelyein.

V. Szabó Gábor

ELTE BTK Régészettudományi Intézet
1088 Budapest
Múzeum körút 4/b

Irodalom:

- Bóna I. 1975: *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen*. ArchHung 49 Budapest.
Gazdapusztai A. 1968: Das bronzezeitliche Gräberfeld von Battonya. *AASzeg* 12 (1968) 5-37.
Kiss V. 1998: Data to the eastern relations of Transdanubian Incrusted Pottery culture. In: *The Early and Middle Bronze Age in the Carpathian Basin. Bibliotheca Musei Apulensis VIII* (1998) Alba Iulia, 161-189.
V. Szabó G. 1997: A Perjámos kultúra leletei Hódmezővásárhely környékén. (Adalékok a kora és középső bronzkori női viselethez.) in: *Látták Trója kapuit*. Gyulai katalógusok 3 (1997) 57-84.
Szabó J. J. 1994: Bronzkori nyélhátas bronz balták Battonyáról (Bronzezeitliche Äxte mit verlängertem Schaft-rücken von Battonya.) In: Lőrinczy G. (szerk.): *A kőkortól a középkorig*. Szeged 1994, 191-199.
Torma I. 1972: A kisapostagi kultúra telepe Balatongyörökön (Une colonie de la civilisation de Kisapostag á Balatongyörök). *VMMK* 11 (1972) 15-34.

⁴ Az 1975-ben előkerült – zömében a Vátia-kultúra Koszideri periódusának a jegyeit viselő – bronzkori temetkezések leletanyagát P. Fischl Klárának adtam át feldolgozásra.

⁵ Ebben az esetben a mártélyi sírok a Perjámos-kultúra perifé-

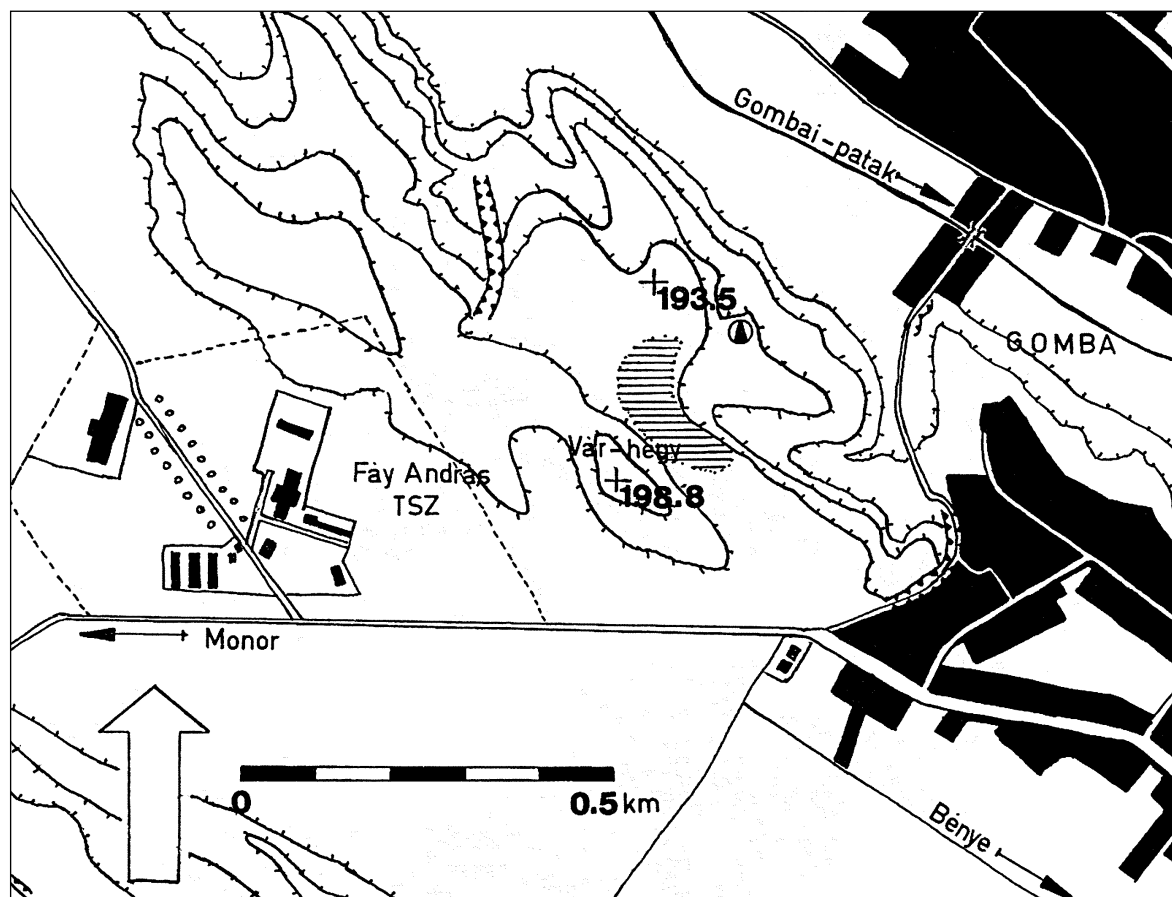
riáin húzódó kevert rítusú és keramikájú temetők sorába illeszthetők. Ezek korai változatára jó példa a Battonyán feltárt 132 sír (GAZDAPUSZTAI 1968; SZABÓ 1994).

Középső bronzkori csont szíjelosztó korong Gomba-Várhegyről

Apám emlékének

A magyarországi középső bronzkor leletanyagának egyik jellegzetes csoportját alkotják a lószerszám darabjai: zablapálcák és szíjelosztók. Utóbbiakból igen kevés példánnyal rendelkezünk, de ezek közül is ritkaság, ha ismerjük pontos előke-rülési körülményeiket és rétegviszonyaikat. Dolgozatomban a csont szíjelosztók – azon belül is a korongok – egy újabb darabját szeretném bemutatni, amelynek leírása és elemzése új adatokkal járulhat hozzá e tárgy típus megismeréséhez.

Gomba-Várhegy Pest megye délkeleti részén, Gomba községtől északnyugatra, közvetlenül a település szélén található. (1. kép)¹ A lelőhely egy régóta ismert bronzkori magaslati telep, ahonnan több ízben – így 1873-ban, 1929-ben, 1961-ben – kerültek leletek a Magyar Nemzeti Múzeumba.² A lelőhely topográfiája és kronológiája nem teljesen tisztázott. A földvár felmérését Miklós Zsuzsa végezte el (MIKLÓS 1982, 29-30, 4. kép), munkája azonban – bár a szerző a lehető legpontosabb

1. kép. Gomba-Várhegy - a lelőhely térképe. ① Az 1997. évi ásatás helyszíne ② A bolygatott lelőhely kiterjedése
Fig. 1. Gomba-Várhegy - map of the site. ① The area investigated in 1997 ② Extent of the disturbed site

¹ A Kartográfiai Vállalat 1979-ben kiadott, területünket ábrázoló, M=1:10000 méretarányú térképén (407-333. sz.) a Gombát Monorral összekötő főútvonal mentén, lelőhelyünk-től délre elhelyezkedő magaslat szerepel – hibásan – „Vár-hegy”-ként. Valójában a várat és e másik dombot több tíz méter mély és 100 méternél szélesebb, természetes árok választja el. Utóbbi helyen terepbejárások során a hatvani kultúra

kerámiaanyagát találtuk meg igen nagy számban. A leletanyag alapján feltételezhető, hogy az erődített telep mellett itt nyíltszíni telep helyezkedett el, azzal közel azonos időben.

² MNM ltsz.: 45/1873. 1-13, 35/1873, 62/1873. 1-11: Fáy Elek ajándéka; 41/1929: vétel Liska Istvántól; 16/1961.61-63, 16/1961.132-140: megjegyzés nélkül, gyűjteménybe kerülésének módja nem ismert.

képet igyekezett adni a területről – nem lehetett teljes a Várhegy árkat és sáncait borító, gyakran átjárhatatlan bozót miatt. A Várhegyen jelenlegi ismereteink szerint az első telepet a hatvani kultúra népe hozta létre. Ma megfigyelhető formáját és területét (kb. 1,8 hektár) a Vátya-kultúra időszakában érte el. Ismertsége és rendkívüli leletgazdagsága okán sajnos legalább 150 éve rendszeres fosztogatásokat és kincskeresők turkálása-it szenvedti el az értékes lelőhely.

Régészeti ásatás első alkalommal 1858-ban volt a Várhegyen, ekkor Kubinyi Ferenc vezette a munkálatokat (KUBINYI 1861, 104-113). Kubinyi ásatásának – és az általa feltárt „tűzpadoknak” – pontos helyét nem sikerült azonosítani, hitelesítő ásatásra mindezidáig nem került sor. Az egykori helyszín megtalálását nehezíti a hegyet mindenhol felszaggató, nemegyszer 4-5 méter átmérőjű, gyakran 1 méter mélységű rablógödrök sokasága.

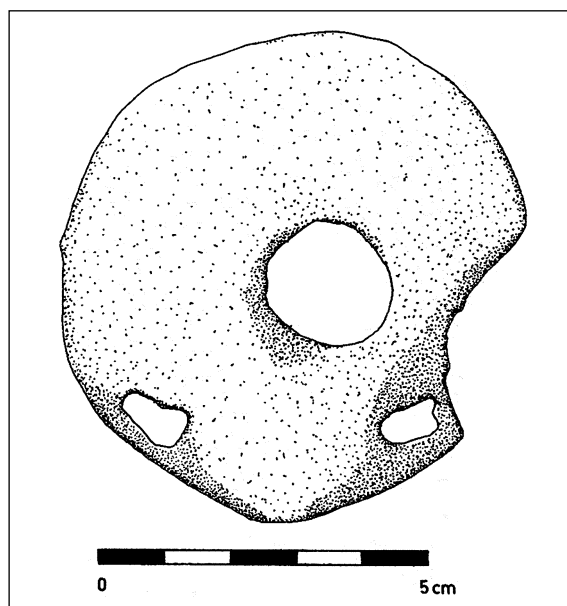
Egy 1997 tavaszán felfedezett rablóásatás nyomán ugyanez év június 23. és július 4. között nyílt alkalom arra, hogy Kulcsár Gabriella és e sorok írója egy kisebb ásatást végezzen a Várhegy platóján.³ Ekkor került elő az a tárgy, melyet az alábbiakban kívánok bemutatni.⁴

A csontból készített, szabályos kör alakú, 7 cm átmérőjű, ún. szíjelosztó korong egy, a 3. szintből induló, a hatvani kultúrához sorolható gödör betöltéséből került elő. A szélein csiszolt csontlemez közepét egy 2 cm átmérőjű lyuk tőri át, peremén szimmetrikus elrendezésben két kisebb, ovális alakú, 1 cm átmérőjű lyuk helyezkedik el. A lemez egyik szélén sérült, törött; hátoldala csiszolt lehetett, de a talaj okozta rongálódás és a csontanyag egy részének lemezes lehasadása miatt ez ma már nehezen kivethető (2. kép).

Az általunk ismertett darabhoz hasonló tárgyak rendeltetését először Tompa Ferenc határozta meg (TOMPA 1936, 95). A szíjelosztó szerepét tisztázó első kantározási rekonstrukciót Bökönyi Sándor készítette (BÖKÖNYI 1953, 6). A bronzkori telepeken előkerült csontkorongok összefoglalását Bóna István végezte el, négy típusba oszt-

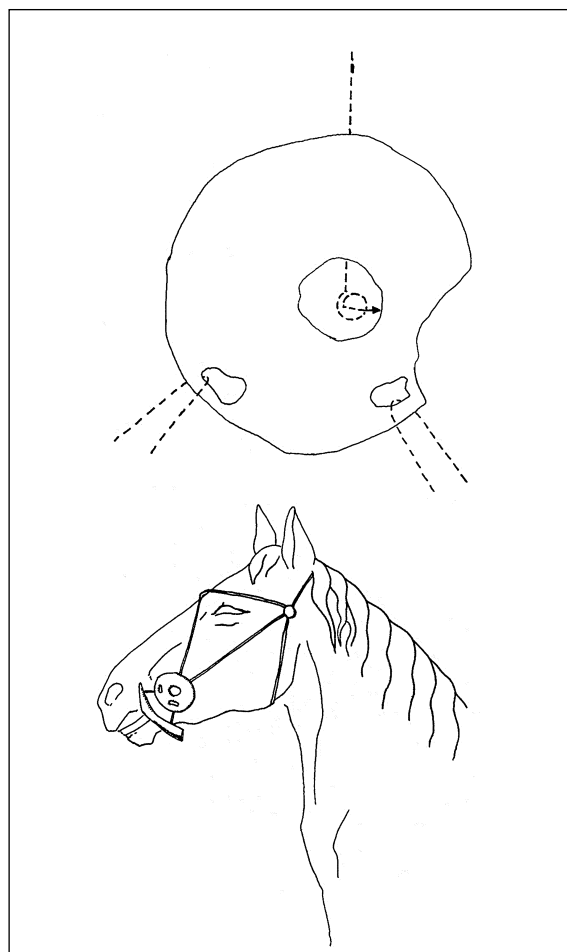
³ Az ásatás elindításában és lebonyolításában segítségünkre volt Dinnyés István (Cegléd, Kossuth Múzeum), Simon László (Nagykőrös, Arany János Múzeum) és Racskó Károly, a gombai Fáy András TSZ elnöke. Az ásatáson részt vett Bolega Judit, Gombkötő Péter, Paszternák István, valamint a szegedi József Attila Tudományegyetem Régészeti Tanszékének hallgatói: Czövek Attila, Fekete Csanád, Kolozsi Barbara, Polgár Szabolcs, Sas Gabriella, Somogyi Zsolt és Voicsék Vanda. Köszönet mindannyiuknak!

⁴ Az ásatás eredményeit Kulcsár Gabriellával közösen, egy nagyobb terjedelmű dolgozatban tervezzük közzétenni.

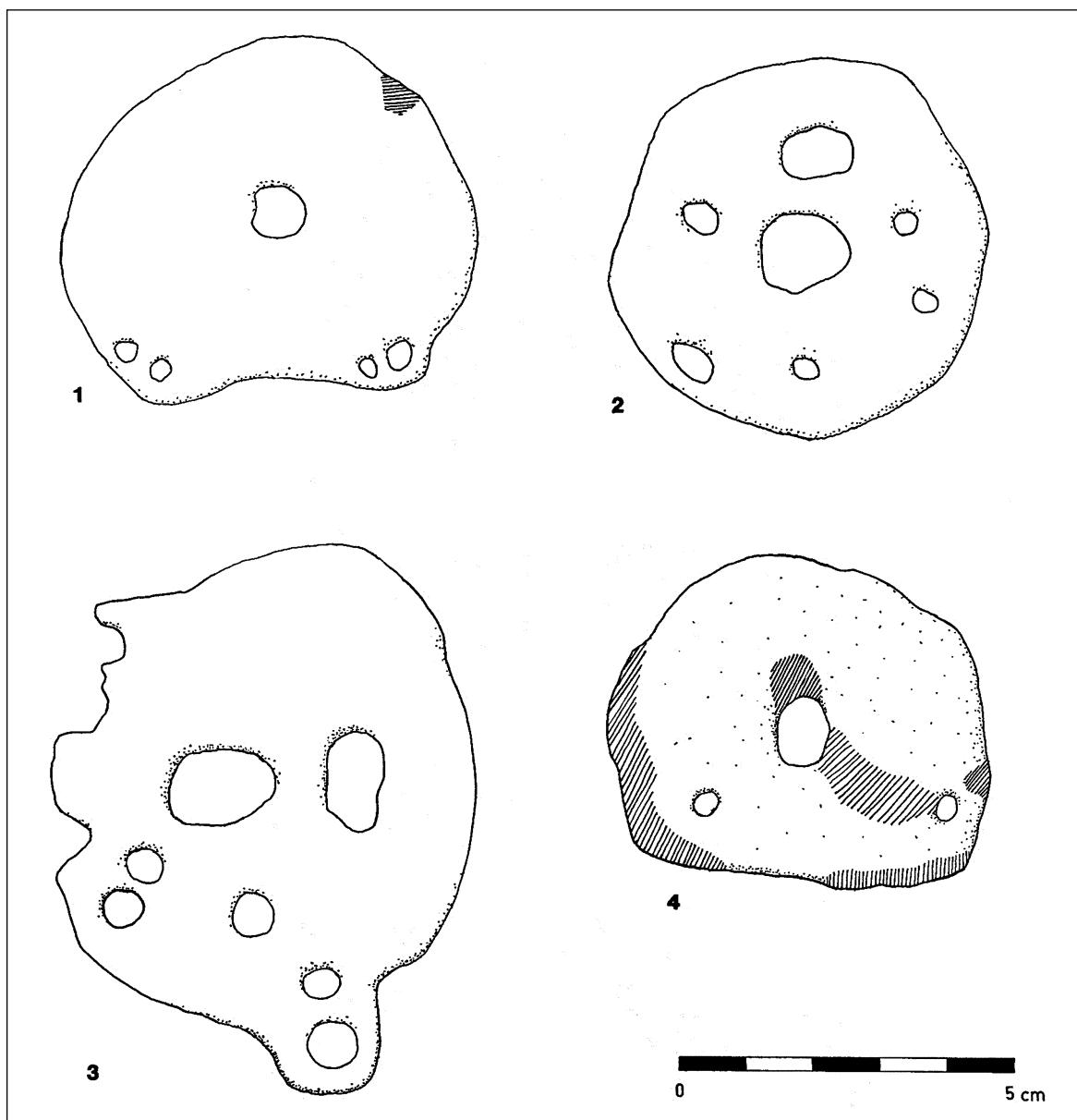
2. kép. Középső bronzkori csont szíjelosztó korong Gomba-Várhegyről

Fig. 2. Middle Bronze Age antler strap distributor from Gomba-Várhegy

3. kép. A korong használatának rekonstrukciója

Fig. 3. Reconstruction of how strap distributors were used

4. kép. Csont szíjelosztó korongok: Tószeg-Laposhalom (1), Füzesabony-Öregdomb (2), Tiszafüred-Ásotthalom (3)
Fig. 4. Antler strap distributors: Tószeg-Laposhalom (1), Füzesabony-Öregdomb (2), Tiszafüred-Ásotthalom (3)

va azokat a rajtuk lévő áttörések elhelyezkedése alapján (BÓNA 1975, 266).⁵ Néhány évvel később Bándi Gábor – összegezve a tárgytypusról addig megtudottakat⁶ – kiegészítette Bóna rekonstrukcióját. Véleménye szerint a pofaszíj zablához lefutó kettős elágazásánál is elhelyezkedhetett a szíjelosztó lemez (BÁNDI 1963, 51-53, 14. kép).⁷

⁵ Lásd még BÓNA 1992, 75.

⁶ A tárgytypus kutatástörténetének, eredetének és a hozzá kapcsolódó elméleteknek teljes áttekintését adja 1963-ig BÁNDI 1963. A későbbi kutatáshoz lásd HÜTTEL 1981, 30-75.

Magyarország területén eddig előkerült csont szíjelosztó korongok a következők:

Füzesabony-Öregdomb (TOMPA 1936, 95; BÁNDI 1963, 46, 1. k. 2; BÓNA 1992, 196) (4. kép 2)

Tószeg-Laposhalom (BANNER-BÓNA-MÁRTON 1957, Abb. 23/17 a-b; BÁNDI 1963, 46, 2. k. 1.) (4. kép 1)

⁷ A lótarással foglalkozó őskori közösségek a zablapálcákhoz hasonlóan a szíjelosztóknak is több típusát is ismerték és alkalmazták (FOLTINY 1967, 7. és 9-13. kép). Noha felhasználásuk módja azonos volt, formájuk szerint két változatuk létezik: az itt bemutatott korongos típus és az „Y”-alakú.

Tószeg-Laposhalom (BANNER-BÓNA-MÁRTON 1957, Abb. 23/16 a-b; BÁNDI 1963, 46, 1. k. 6) (4. kép 4)

Tiszafüred-Ásotthalom (BÓNA 1975, 195. tábla 1; BÁNDI 1963, 46, 2. kép 3) (4. kép 3)

Tiszafüred-Ásotthalom (CSÁNYI 1982, 27. kép; BÓNA 1992, 197)

Tiszafüred-Ásotthalom (BÓNA 1992, 197).

Ha megfigyeljük a fentebb felsorolt darabokat, látható, hogy a gombai példány pontos párhuzama nem található meg közöttük, bár Bóna felosztását figyelembe véve (BÓNA 1975, 266), a szíjazat átfűzésére szolgáló nyílások száma alapján az első tószegi példány áll legközelebb hozzá (3. kép 2). Az általam ismertetett csontkorongon lévő lyukakban a kopások – melyek a befűzött szíjazat húzásának, feszítésének hatására keletkeztek – nem mélyek, tehát a tárgy nem lehetett sokáig használatban. Ezek a kopásnyomok azonban arra elegendőek, hogy segítségükkel – Bándi Gábor módszerét követve – megállapítsuk a csontkorong helyét a szíjazaton. A kopásirány által bezárt szög alapján a vizsgált szíjelosztó használati

módja a következő lehetett: a középső nagy lyukba a lefutó pofaszíjat csomózták, az alatta elhelyezkedő két kisebb nyíláson áthúzott szíjak segítségével rögzítették a fej kantáratát az agancszablához, annak két végén (3. kép).

Bándi Gábor többször idézett dolgozatában említi, hogy az általa felsorolt darabok legnagyobb részénél a leletkörülmények miatt csak következtetni lehet a tárgyak rétegtani helyzetére. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a legtöbb példány a hatvani- és a füzesabonyi kultúra telepérétegeiből ismert (BÁNDI 1963, 57). Amint már említettem, a Gomba-Várhegyen előkerült szíjelosztó csontlemeze a telep 3. szintjéből induló egyik gödör betöltéséből került elő a hatvani kultúra kerámiaanyagával együtt. A bemutatott korong jól dokumentált rétegtani helyzete és párhuzamai segítségével további információkkal gazdagíthatja a középső bronzkori lószerszámozásról alkotott eddigi elképzeléseinket és ismereteinket.

Bolega Erika
Budapest

Irodalom:

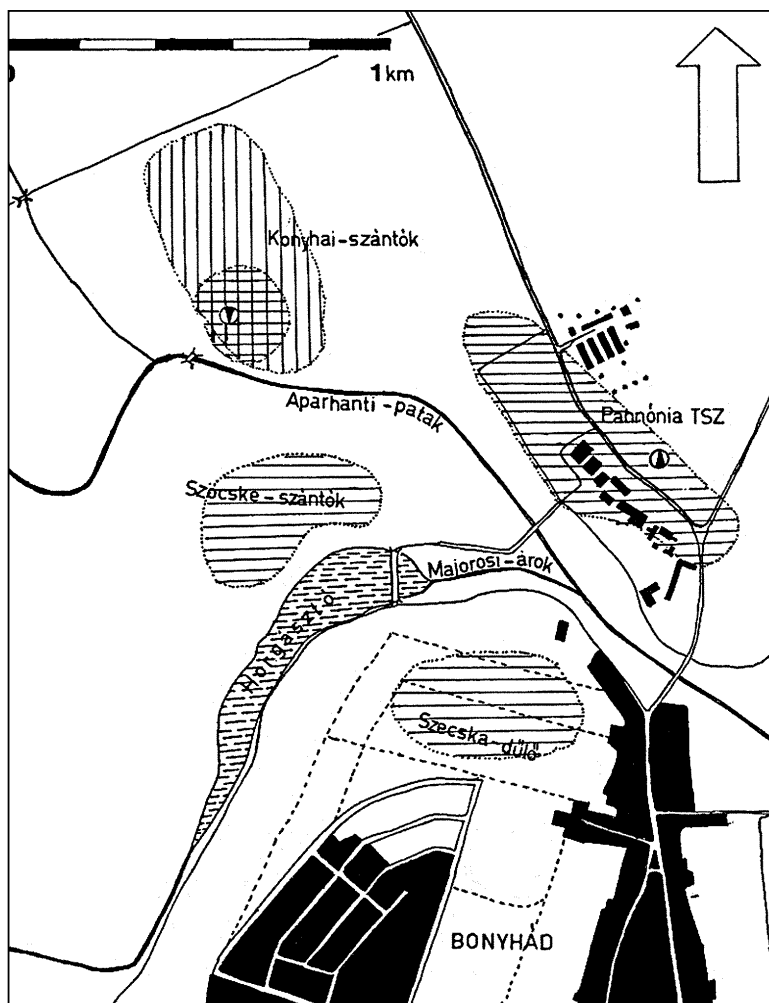
- Banner J. – Bóna I. – Márton L. 1957: Die Ausgrabungen von L. Márton in Tószeg. *ActaArchHung* 10 (1957) 1-140.
Bándi G. 1963: Középső bronzkori lószerszám-szíjelosztó csontlemezek kérdése a Kárpát-medencében. (Die Frage der Riementeiler der mittelbronzezeitlichen Pferdegeschirrs.) *ArchÉrt* 90 (1963) 46-60.
Bóna I. 1957: Die Funde von Tószeg 1876-1907. *ActaArchHung* 9 (1957) 87-140.
Bóna I. 1975: *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen*. ArchHung 49 Budapest.
Bóna I. 1992: Wagen und Wagenmodelle in den Tell-Kulturen. In: *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tellsiedlungen an Donau und Theiss*. Frankfurt am Main 1992. 73-73.
Bökönyi S. 1953: Reconstruction des mors en bois de cerf et en os. *ActaArchHung* 3 (1953) 113-122.
Csányi M. 1982: Bronzkor. In: *Szolnok megye a népek országútján*. Szolnok megye története a régészeti leletek tükrében. Állandó kiállítás vezetője. Szolnok 1982. 32-46, 102-106.
Foltiny, S. 1967: The Ivory Horse Bits of Homer and the Bone Horse Bits of Reality. *BJ* 167 (1967) 11-37.
Hüttel, H-G. 1981: *Bronzezeitliche Trensen in Mittel- und Osteuropa*. PBF XVI, 2 München.
Kubinyi F. 1861: A gombai Várhegy és az ott felfedezett régiségek. In: *Magyarországban talált kő- és bronzkori régiségek*. *ArchKözl* 2 (1861) 79-113.
Miklós Zs. 1982: *A gödöllői dombvidék várjai*. Múzeumi Füzetek 21 Aszód.
Tompá F. 1936: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912-1936. *BRGK* 24-25 (1934-35 [1936]) 27-127.

A new antler horse-bit from Transdanubia

A (left side) antler cheek-piece of a horse-bit came to light at Bonyhád-Szecskató in Tolna county as a stray find (Fig. 1). The artefact, carved from antler, is currently in Antal Csiszér's private collection (Aparhant).¹ The lower part of the cheek-piece bears three deeply incised lines and a rectangular perforation. Another deeply incised line can be seen on the upper part of the antler where it is broken, suggesting that this artefact is semi-finished and that it was not used as a horse-bit. One side of the cheek-piece bears six small deeply incised lines, probably the remains of an unfinished ornamental pattern which again suggests that the cheek-piece was not finished. The worn surface of the perforation on the upper part, however, would imply that the artefact broke while being used. The cheek-piece is 15 cm long (Fig. 2a-b).²

The site itself is known to archaeological research as Bonyhád-Varasd: J. Csalog uncovered a cemetery with twenty-three burials of the Incrusted Pottery Culture, as well as a settlement of the Baden Culture. According to the data of A. Csiszér's field surveys the burials excavated by J. Csalog formed one of the cemetery's grave groups – in the late 1980s at least twelve to fifteen burials were destroyed when the earth was removed from this territory for the construction of a petrol station. The finds collected during the field surveys offer evidence for at least one other

grave group and two settlements of the Incrusted Pottery Culture. Beside the Middle Bronze Age finds, pottery from the younger phase of the Tumulus Culture (Fig. 4) was also recovered from the area where the cheek-piece was found. The unfinished or fragmentary condition of the cheek-piece does not enable the identification of its type,

1. kép. Bonyhád-Szecskató - a lelőhely térképe.

❶ A zablapátca lelőhelye; ❷ A bonyhád-varasdi úti bronzkori temető feltételezett helye; ❸ A mészbetétes kerámia szóródása; ❹ A halomsíros kerámia szóródása

Fig. 1. Bonyhád-Szecskató - map of the site

❶ The find spot of the horse-bit; ❷ The assumed site of the Bronze Age cemetery of Bonyhád-Varasd; ❸ Surface scatter of Incrusted Pottery culture sherds; ❹ Surface scatter of Tumulus culture sherds

¹ A. Csiszér's collection, inv. no. 96.132. I would here like to thank him for his kind permission to publish this find.

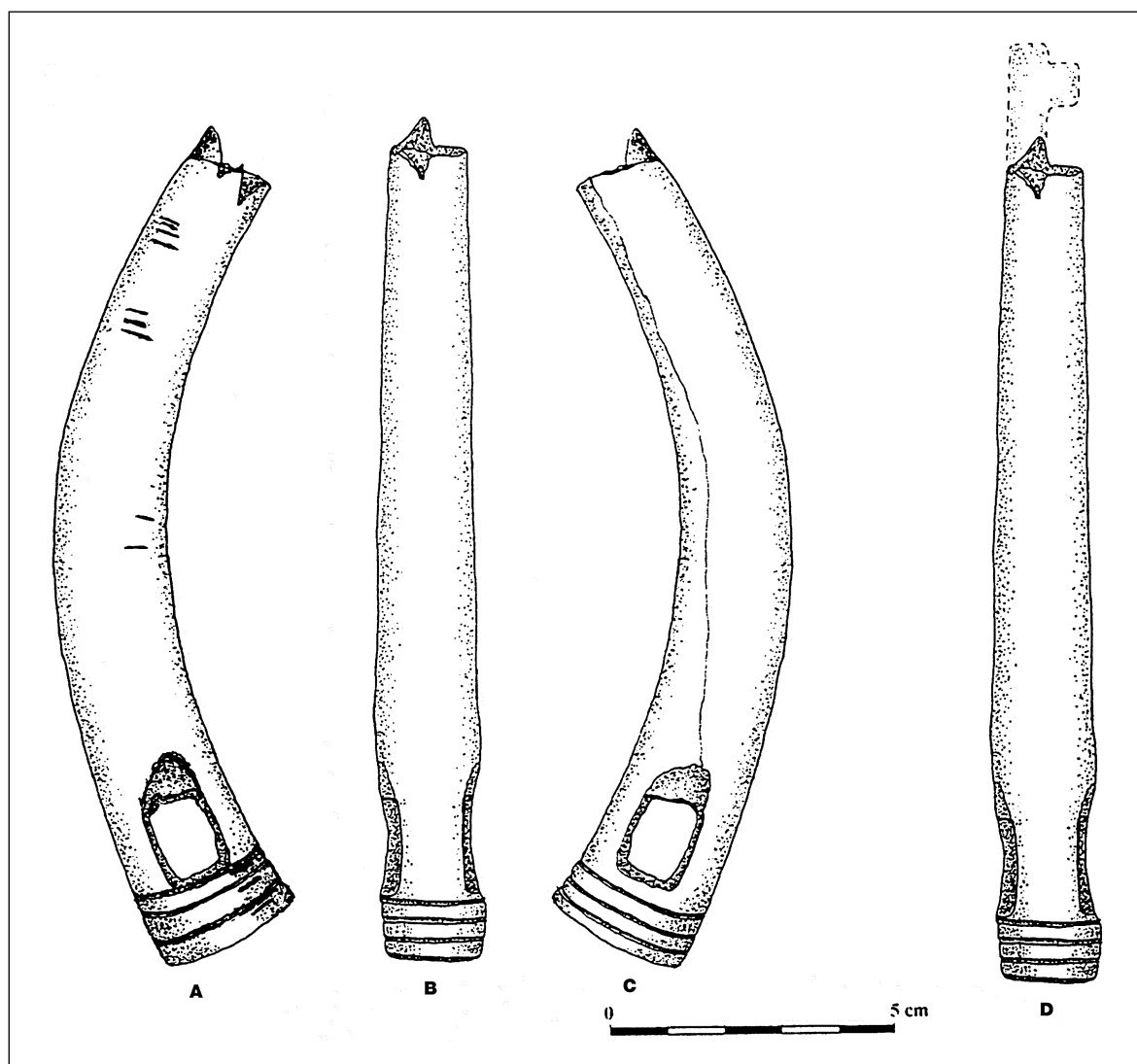
² I would here like to thank István Vörös for the identifying

deer's antler. According To Vörös, the original length of the antler was probably 17-18 cm which I took into consideration in my reconstruction of the complete cheek-piece (cp. Fig. 2c).

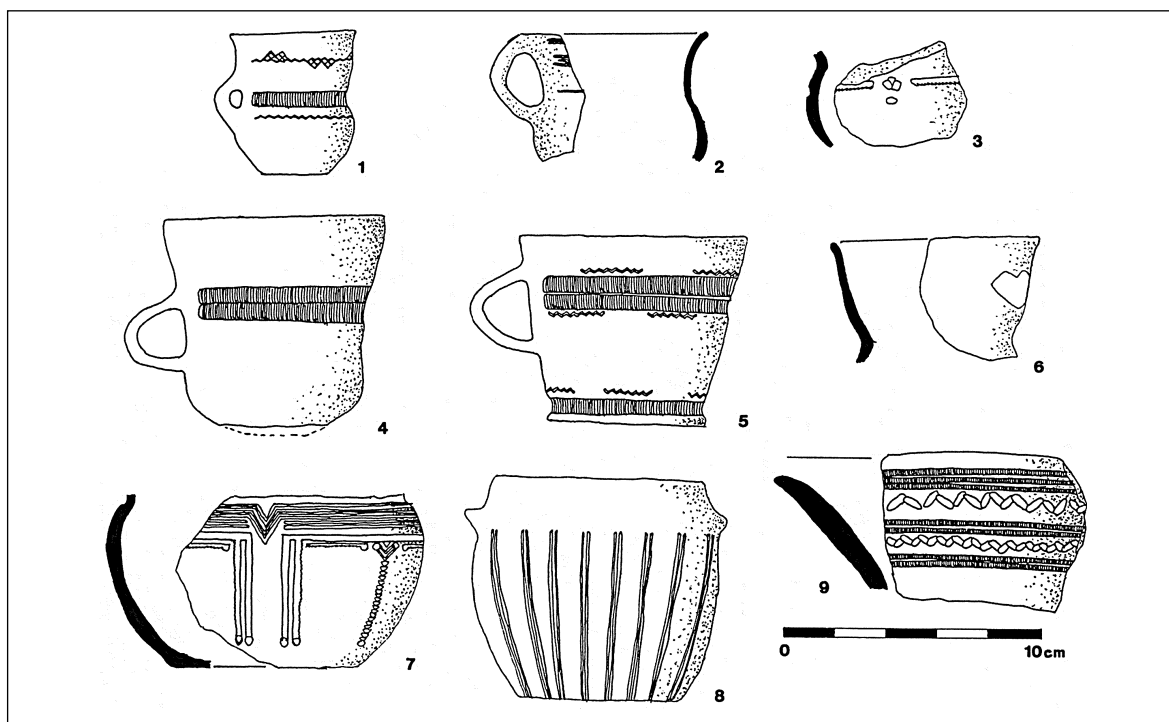
even though the positioning of the perforation suggests that it may have been a type with at least two perforations. If, in view of its lower part, we assume that it is semi-finished product, a comparable cheek-piece can be quoted from Mikulovce (with two larger and two smaller perforations: HÜTTEL 1981, Taf. 13. 132) which has been dated to the Čaka horizon, and another one, found together with Tumulus pottery, has been published from Otaslavice (PRUDKÁ-STUHLIKOVÁ 1991, Fig. 3. 8-9). Another good parallel is the Middle Bronze Age Tószeg type cheek-piece from Százhalombatta-Téglagyár (KOVÁCS 1969, Fig. 1). If we assume that the cheek-piece was broken while it was used, the upper part can be reconstructed on the basis of the cheek-piece from Füzesabony (HÜTTEL 1981,

Taf. 5. 37) (Fig. 2c). The cheek-piece cannot be dated more accurately than a general date within the Middle Bronze Age since the finds from the Bonyhád site reflect the continuous presence of the Incrusted Pottery Culture (early phase: Fig. 3. 1, 4-5; later phase Fig. 3.3, 6-8) and the site also yielded the pottery of the preceding Kisapostag Culture (Fig. 3. 2, 9).

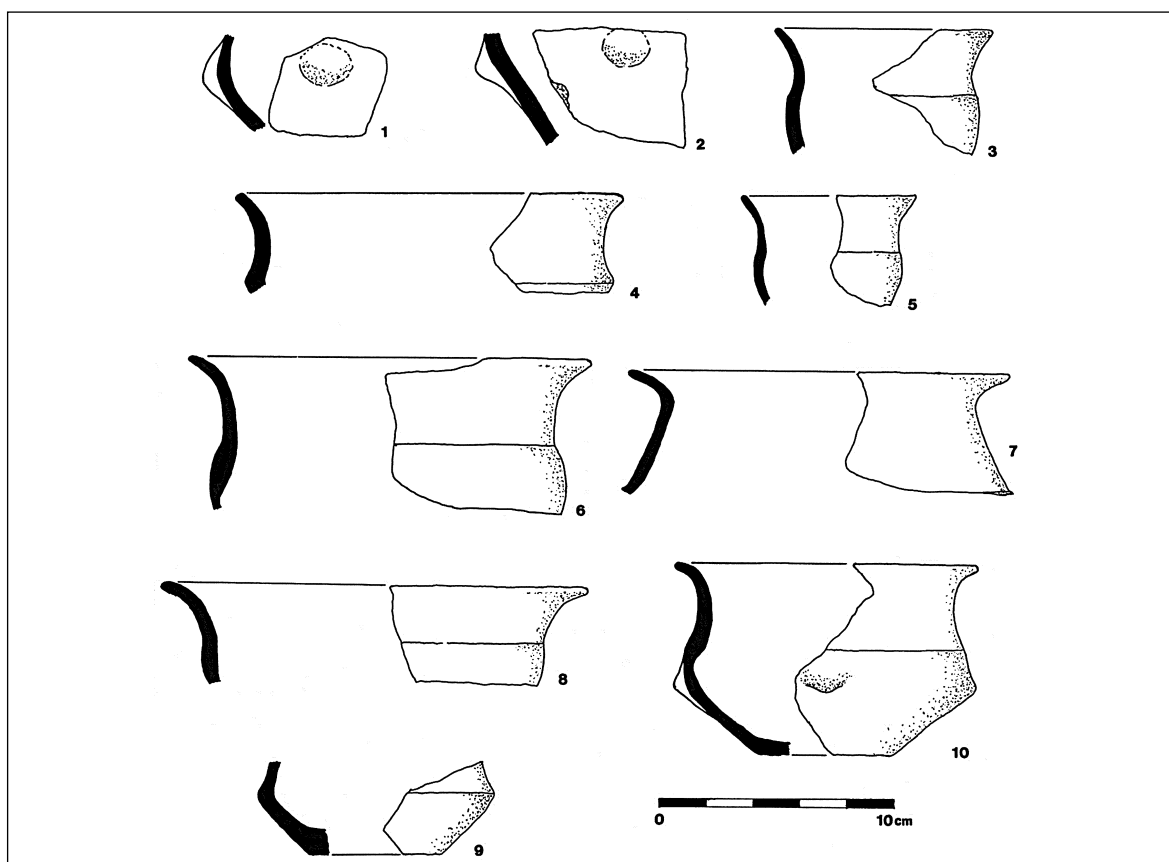
Several studies have been devoted to Bronze Age horse harnesses from Hungary (TOMPA 1936, 95; POTRATZ 1941, 14; MOZSOLICS 1953 and 1960; FOLTINY 1965 and 1967; BÁNDI 1963; KOVÁCS 1969; BÓNA 1975; HÜTTEL 1981; MATUZ 1994). The chronology of these artefacts is more or less clear; in contrast, several differing typological systems have been proposed for their classification (MOZSOLICS

2. kép. Bronzkori zabla töredéke Bonyhád-Szecskatóról (a-c), a zablapálca rekonstrukciója (d)
Fig. 2. Fragment of the Bronze Age horse-bit from Bonyhád-Szecskató

3. kép. A mészbetétes kerámia kultúrájának leletei Bonyhád-Szecskatóról
 Fig. 3. Finds of the Incrusted Pottery culture from Bonyhád-Szecskató

4. kép. A halomsíros kultúra leletei Bonyhád-Szecskatóról
 Fig. 4. Finds of the Tumulus culture from Bonyhád-Szecskató

1953; KOVÁCS 1969; BÓNA 1975; HÜTTEL 1981) and neither are the origins³ or the exact use of horse harnesses clear (BÖKÖNYI 1953, BÁNDI 1969). The Bonyhád cheek-piece with two perforations is important because only a few Middle Bronze Age antler harness accessories are known from Transdanubia: a cheek-piece with a single oval perforation of the Füzesabony type from Szob (MOZSOLICS 1953, Fig. 6) and a bone strap distributor from Nyergesújfalu (BÁNDI 1963, Fig 1. 1).⁴ The latter came to light during the excavation of a Tokod settlement and it is thus one of the few securely datable harness accessories; it is also the oldest known cheek-

piece from the Carpathian Basin, dating from the close of the Early Bronze Age (BÁNDI 1963, 57; KOVÁCS 1969, 165). The appearance of these finds in western Hungary raises the question of how the lifeways of the population groups of the Middle Bronze Age tell cultures in eastern Hungary differed from that of the Transdanubian population groups – namely, from the Incrusted Pottery Culture which is traditionally regarded as a population of mobile tribes.⁵

Kiss Viktória

ELTE Régészettudományi Intézet
1088 Budapest
Múzeum körút 4/b.

References:

- Bándi G. 1963: Középső bronzkori lószerszám-szíjelosztó csontlemezek kérdése a Kárpát-medencében. *ArchÉrt* 90 (1963) 46-60.
- Bándi G. 1965: Pferdegeschirre mit Knochenbestandteilen aus der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken. *AASzeg* 8 (1965) 87-95.
- Bóna I. 1975: *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen*. ArchHung 49 Budapest.
- Bökönyi S. 1953: Reconstruction des mors en bois de cerf et en os. *ActaArchHung* 3 (1953) 113-121.
- Fischl K. – Kiss V. – Kulcsár G. 1998: Hagymányok és szokások a középső bronzkori hordozható katlantűzhelyek használatában. *Déri Múzeum Közleményei* 1998 (in print).
- Foltiny, S. 1965: Bronze- und Urnenfelderzeitliche Hirschhorn- und Kochentrensen aus Niederösterreich. *MAG* 95 (1965) 243-249.
- Foltiny, St. 1967: The Ivory Horsebits of Homer and the Bone Horsebits of Reality. *BJ* 167 (1967) 11-37.
- Hüttel, H-G. 1981: *Bronzezeitliche Trensen in Mittel- und Osteuropa*. PBF XVI, 2 München.
- Kovács T. 1969: Prehistoric Horse-Bits of Antler found in the Carpathian Basin recently. *Alba Regia* 10 (1969) 161-165.
- Lichardus, J. 1980: Zur Funktion der Geweihspitzen des Typus Ostorf. *Germania* 58 (1980) 1-24.
- Matuz E. 1994: Késő bronzkori csontzabla Battonyáról. In: Lőrinczy G. (Szerk.): *A kőkortól a középkorig*. Szeged 1994, 211-215.
- Mozsolics A. 1953: Mors en bois de cerf sur le territoire du Bassin Carpathes. *ActaArchHung* 3 (1953) 69-109.
- Mozsolics A. 1960: Die Herkunftfrage der ältesten Hirschgeweihtrensen. *ActaArchHung* 13 (1963) 125-135.
- Potratz, J. A. H. 1941: Die Pferdegebisse des zwischenstromländischen Raumes. *AfO* 14 (1941).
- Prudká, A. – Stuchlíková, J. 1991: Nálezy kostené industrie ze střední doby bronzové z Otaslavic. *AR* 43 (1991) 253-258.
- Tompa, F. 1936: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912-1936. *BRGK* 24-25 (1934-35 [1936]) 27-127.

³ The so-called Ostorf type bone spearheads from the Eneolithic of Western Europe which are now regarded as cheek-pieces (LICHARDUS 1980; HÜTTEL 1981, 22-23) must be mentioned in this context, especially in view of the generally accepted hypothesis that the use of horse harness spread to the Carpathian Basin and the Pontic from the Near East.

⁴ The cheek-piece variant with two perforations from Gerjen (MOZSOLICS 1953, 82, Fig. 18; BÓNA 1975, 263) belongs to the Vátya Culture.

⁵ Cp. the latest overview of the distribution of the portable hearths (FISCHL-KISS-KULCSÁR 1998).

Gáborján-Földváron előkerült tör öntőforma

Gáborján-Földváron – az ismert őskori és középkori lelőhelyen (SŐREGI 1966, 67-69; MAK-KAY 1957, 25, 28, 33, 36, 38; KRALOVÁNSZKY 1965, 38; M. NEPPER – SZ. MÁTHÉ 1972, 41) – 1995-97 között M. Nepper Ibolya folytatott ásatásokat egy középkori nemzetségi monostor feltárásnak céljából.

1995. május 10-én az 1. sáncátvágás második ásonyomából került elő egy késő bronzkori tör öntőforma (Déri Múzeum Régészeti Adattára: 368-97)¹. (1. kép)

Szürke, kormos, feketére átégett szélű, finom szemcséjű homokkőből készített kétoldalas – két különböző, középbordás, markolatnyújtványos tör öntésére szolgáló – öntőforma töredéke. A kőzet anyaga jól osztályozott finom szemcséjű, valószínűleg kvarcitos kötőanyagú, ezért jól megmunkálható homokkő; amit valószínűleg Parád (Mátra) – esetleg Hárs-hegy (Budai-hegység) – környékéről szereztek be.² H.: 20,8-21,6 cm, Szé.: 7,3-8,0 cm, V.: 1,6-1,9 cm. A nagyobb tör öntésére szolgáló formán mind a tör hegye (kb. 1 cm-es rész hiányzik), mind a markolatnyújtvány nagy része le van törve. A markolatlap nem szimmetrikus, ugyanis a bal oldali rész ívesen lekerekített, míg a jobb oldali lekerekített trapezoid formájú; pengéje fűzfalevél alakú. Az öntőformán, a tör pengéje mellett – részben a pengétől fedve – egy lándzsa körbeégett körvonala is látszik. Feltételezhetjük, hogy a kőbe először egy lándzsa öntőformáját vészték bele, majd a forma sérülése után sikra csiszolták a követ és ezután vészték bele – részben fedve az eredetit – a tör formáját. A lándzsa szára felől az olvadt bronz beöntésére szolgáló kimélyítés még így is érzékelhető. A kétoldalas öntőforma másik részének rögzítését szolgálja a jobb alsó sarokban és a bal felső sarokban (közvetlenül a markolatlap mellett) lévő két fúrt lyuk (Á.: 0,4 illetve 0,55 cm; Mé.: 0,1 cm). A harmadik lyukat (Á.: 0,37 cm, Mé.: 0,7 cm) a bal oldali markolatlap közepére fúrták, valószínűleg az öntőforma másik felének rögzítésén túl a szegecs helyét jelöli. A tör negatívjának méretei: H.: töredékes állapotban 21,5 cm, a penge szé.: 4,1 cm, a markolatlap szé.: 4,4 cm. A kisebb tör formáját – amelyből a markolatnyújtvány nagy része hiányzik – a másik formához képest fordítva vészték ki. Markolatlapja szimmetrikus, lekerekített rombikus formájú; pengéje fűzfalevél alakú. Az öntőforma másik részének rögzítésére a kő jobb alsó részén és a forma bal felső harmadában (a penge mellett) lévő két, mélyebben fúrt lyuk (Á.: 0,4 cm és 0,4 cm; Mé.: 0,76 illetve 0,1 cm) szolgálhatott. A forma bal alsó részén egymás mellé fúrt két kisebb (Á.: 0,35 cm és 0,35 cm; Mé.: 0,7 illetve 0,3 cm) és két nagyobb átmérőjű lyuk (Á.: 0,4 és 0,5 cm; Mé.: 0,5 cm) rendeltetésére a legfelső lyuk alapján következtethetünk. Ebben ugyanis egy gömbfejű bronz szegecs látható; azaz a négy lyuk a tör négy szegecsének öntésére szolgálhatott. A két kisebb a markolatlapra, a két nagyobb pedig a markolatnyújtvány szegecsének öntőmintája lehetett. A tör negatívjának hossza: 20,6 cm töredékesen, a penge szélessége: 3,8 cm, a markolatlap széles-

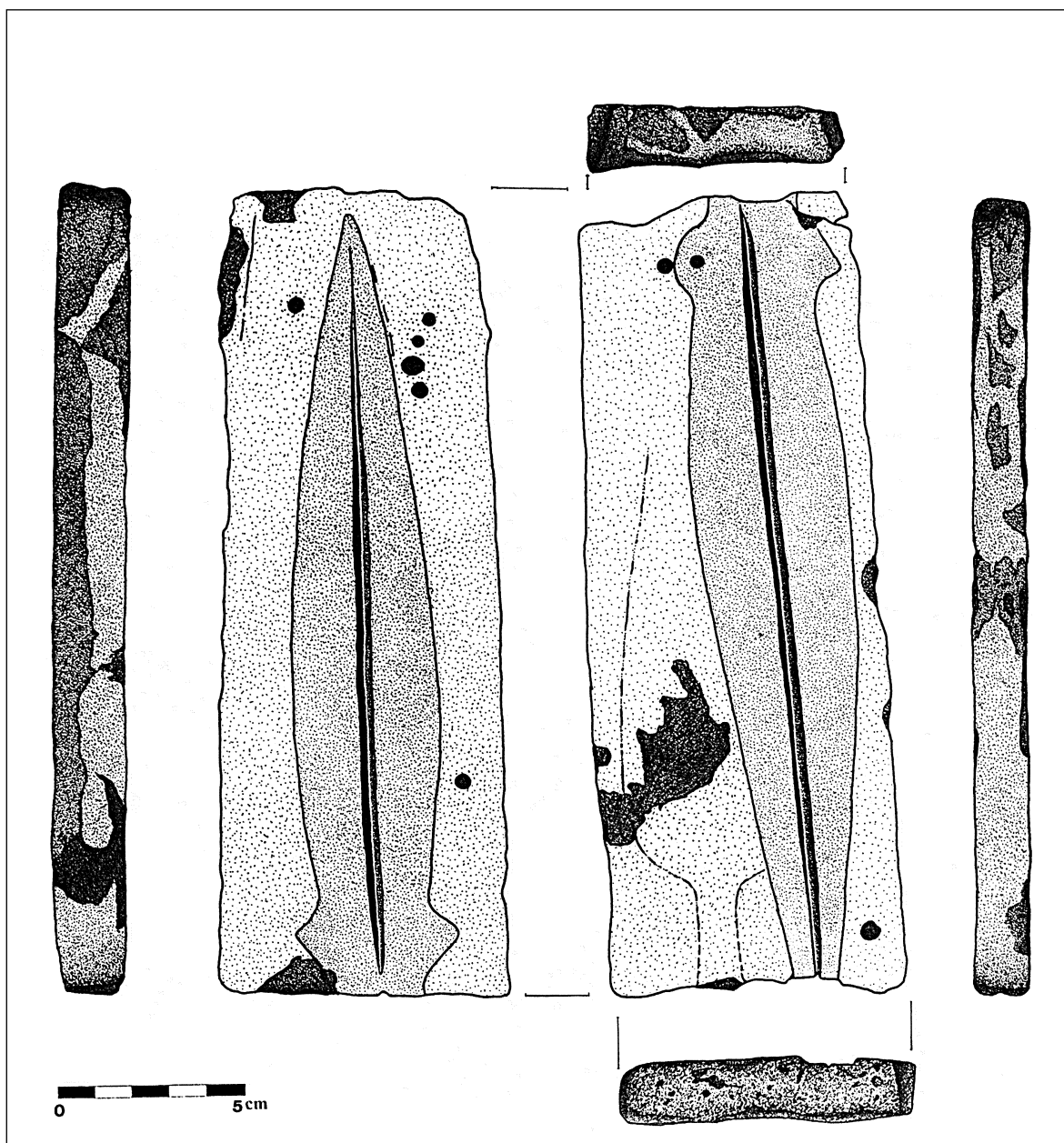
sége: 4,0 cm. Az öntőforma éppen a markolatnyújtvány első szegecsénél tört el; elképzelhető, hogy a markolatlap két szélén is volt egy-egy szegecs, sűrűfényben ugyanis alig észrevehetően látható a helyük.

Az öntőformában kiönthető török legközelebbi analógiáit két – az MNM gyűjteményében őrzött – ismeretlen lelőhelyű darab képezi (mindkettő markolatlapján két szimmetrikusan elhelyezett szegecs van), bár a penge és a markolatlap sokkal íveltebben csatlakozik egymáshoz, mint a gáborjáni formán. Ezeket és a rokon darabokat Kemenczei T. a markolatnyújtványos török B-típusának 1. variánsaként foglalta össze (KEMENCZEI 1988, 27-28, Taf. 9, 111-112). A két ismeretlen lelőhelyű darabnak azonban nincs datáló értéke, mivel szörványok. Hasonló lehetett az Apagyról előkerült – egy bronz depó részét képező – tör is. Kemenczei T. a Hallstatt A1 időszakra – a Gáva-kultúra fémművességének 1. fázisára – keltezte ezt a raktárleletet (JÓSA-KEMENCZEI 1965, 20, 29, III. t. 57; KEMENCZEI 1984, 74, 168-169, Taf. CLXIIIa. 15; KEMENCZEI 1988, 28, 31, Taf. 9. 102). Mozsolics A. a Kurd-horizontba helyezte (B Vb) az apagyi kincsleletet (MOZSOLICS 1985, 86-87, Taf. 180. 7). Hasonló, bár nem teljesen azonos tört ismerünk a főnlaki (Felnac) depóból, melyet M. Petrescu-Dîmbovița a Cincu-Suseni csoportba, a Hallstatt A1 időszakba sorolt (PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1970, 93, pl. 142. 9).

A B-típusú, markolatnyújtványos, középbordás töröket már a késő halomsíros-kultúra időszakában (Reinecke C) gyártani kezdték a Kárpát-medencében, amire jó példa Farkasgyepű-Pöröserdő egyik halomsírjából előkerült tör (MRT.4, 1972, 311, 19. tábla 4; KEMENCZEI 1988, 28, 31, Taf. 9. 103). Később az Ópályi-horizont (Reinecke D; Mozsolics B IVb) bronzai között találhatunk hasonló példányokat, ezt bizonyítják a vilyvitányi depóból (HAMPEL 1886, 18. tábla 8; MOZSOLICS 1973, 188; KEMENCZEI 1984, 122; KEMENCZEI 1988, 28, Taf. 9. 109), és Sajóvamosról szörványként ismert török; ezeknek pengéje azonban már a penge ívét követő kettős bekarcolással díszített (HAMPEL 1886, 18. tábla 6; KEMENCZEI 1988, 28, 31, Taf. 9. 108). A vilyi tört

¹ E helyen szeretném megköszönni M. Nepper Ibolyának, hogy a leletet közlésre átengedte.

² Dr. Sümegei Pál (KLTE Ásvány- és Földtani Tanszék) meghatározása, melyet ezúton is köszönök.

1. kép. Késő bronzkori öntőforma Gáborján-Földvárról
Fig. 1. Late Bronze Age mould from Gáborján-Földvár

R. Peroni Gorlasco-típusúnak (C-csoport) határozta meg; a típusba tartozó török zöme a Hallstatt A1-re keltezhető; a Pó-síkságon, Zágráb környékén és a Felső-Tisza-vidéken terjedtek el (PERONI 1956, 71, 73, 75, Taf. 1. 18).

Az öntőforma formájához nagyon hasonló markolatnyújtványos, középbordás tör töredékét ismertette V. B. Peroni Casteggio lelőhelyről; ennek a törnek markolatlapján nincsenek szegecsesek, csak markolatnyújtványán. A szerző némi bizonytalansággal a késő bronzkori Bertarina-típusú török közé sorolta; a típus leginkább a Pó-síkságon

terjedt el (PERONI 1994, 159-161, tav. 89. 1593; tav. 121).

Az öntőforma közeli párhuzamait Radzovce (Ragyolc) későbronzkori településéről ismertette V. Furmánek, ahol a Piliny- illetve a Kyjatice-kultúrák településjelenségeit tárta fel (FURMÁNEK 1990, Obr. 34, 85). A lelőhelyet C14-es mérések alapján Kr.e. 1160-ra (+55) illetve Kr.e. 1010-re (+80) datálta.

Hasonló markolatnyújtványos, középbordás tör öntőformáit ismerjük Voronyezs környékéről egy késő bronzkori településről (Мосоловское

поселение); az egyik nagyon töredékes öntőmintán két tör formája van; egy másik öntőformán hasonló típusú tör formája látható. A. D. Pryakhin szerint az Kr. e. 2. évezred harmadik negyedében indul a település élete és az Kr. e. 12. századig tarthat (PRYAKHIN 1997, 51, 53-55, Рис. 2, 1-2).

Az öntőforma rendkívüli értéket képviselhetett a késő bronzkorban a kőben szegény Alföldön. Mi sem bizonyítja ezt jobban annál, hogy a kőbe először egy lándzsa negatívját vették, majd ennek sérülése után lecsiszolták és újrafelhasználták (tör öntésére szolgáló formát alakítottak ki rajta). Ráadásul mindkét oldalára véstek egy-egy öntőformát, és egyúttal a szegecsket is ezen öntötték ki.

A fenti analógiák közül az apagyi, a főnlaki (Felnac) és a vilyvitányi depó törei adják a legbiztosabb támpontot a gáborjáni öntőforma datálásához, hiszen nem támaszkodhatunk sem a két ismeretlen lelőhelyű, sem pedig a Sajóvámoson előkerült szórvány törökre. A Farkasgyepűről származó tör keskenyebb, rövidebb, törékenyebb forma; a fent említetteknél korábbi példánynak tűnik. Mindezek alapján az öntőformát nagy valószínűséggel a Reinecke D-Hallstatt A1 időszakra (Kr. e. XII-XI. sz.) keltezhetjük.

Dani János
Déri Múzeum
4026 Debrecen
Déri tér 1.

Irodalom :

- Furmánek, V. 1990: *Radzovce osada l'udu popolnicových polí (Radzovce Siedlung der Träger der Urnenfelder-kultur.)* Bratislava.
- Hampel J. 1886: *A bronzkor emlékei Magyarhonban I.* Budapest.
- Jósa A. – Kemenczei T. 1965: Bronzkori halmazleletek. Kemenczei T. értékelésével (Depotfunde aus der Bronzezeit. Mit Bewertung von T. Kemenczei) *JAMÉ* 6-7 (1963-64 [1965]) 19-45.
- Kemenczei T. 1984: *Die Spätbronzezeit Nordostungarns.* ArchHung 51 Budapest.
- Kemenczei T. 1988: *Die Schwerter in Ungarn I.* PBF IV, 6 München.
- Kralovánszky A. 1965: Hajdú-Bihar megyei régészeti kutatások 1944-1961 (Leletkataszter) (Archaeological Excavation in County Hajdú-Bihar 1944-1961 (register of finds)). *DMÉ* (1962-64 [1965]) 31-45.
- Makkay J. 1957: A bihari Berettyóvölgy őskori leletei (Prehistoric finds of the Berettyó valley in Bihar.) *DMÉ* 43 (1948-56 [1957]) 21-46.
- Mozsolics A. 1973: *Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Forró und Ópályi.* Budapest.
- Mozsolics A. 1985: *Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely.* Budapest.
- MRT 4: Dax M. – Éri I. – Mithay S. – Palágyi Sz. – Torma I.: *Magyarország régészeti topográfiája 4.* Veszprém megye régészeti topográfiája. A pápai és zirci járás. Budapest, 1972.
- M. Nepper I. – Sz. Máthé M. 1972: A Hajdú-Bihar megyei múzeumok régészeti tevékenysége 1969-1971 (Leletkataszter) (The Archeological Activity of the Museums in Hajdú-Bihar County in the Years 1969-1971 (A Survey of Finds)). *DMÉ* (1971 [1972]) 35-54.
- Peroni, R. 1956: Zur Gruppierung mitteleuropäischer Griffzungendolche der späten Bronzezeit. *Badische Fundberichte* 20 (1956) 69-92.
- Peroni, V. B. 1994: *I pugnali nell' Italia Continentale.* PBF VI,10 Stuttgart.
- Petrescu-Dîmbovița, M. 1977: *Depozitele de bronzuri din România.* București.
- Pryakhin, A. D. 1997: До виділення мосолівського горизонту дуби пізньої евразійського степу та лісостепу. (Identification of the Mosolovian Horizon of Relics of the Late Bronze Epoch in the Euroasian steppe and Forest-steppe). *Археологія Київ* (1997-3) 49-56.
- Sőregi J. 1966: *Debrecen határának és környékének középkori fennálló épületromjai.* (Kéziratos napló 1966) Déri Múzeum Régészeti Adattára 1966/1, Debrecen.

Bronzcsésze Perőcsény–Halyagosról

(Adatok a későbronzkori Kyjatice kultúra földvárainak időrendjéhez)

1995. június 9-én Perőcsény község körzetéhez tartozó Halyagos nevű hegy terepbejárása során bukkantam egy valószínűleg kincskeresők által kiásott 50 cm átmérőjű és 1 m mély gödörre. Pereménél és a kihányt földben fekete színű, fényezett edénytöredékek hevertek. A gödörbe visszahullott finom, szemcsés földben leltem rá az alábbiakban bemutatandó bronzcsésze maradványaira.¹

Az egyenes peremű bronzcsésze nagyjából függőleges nyakát vízszintesen körbefutó trébelt pontsor díszíti. A nyak és a félgömb alakú hasi rész találkozásánál három, egymással párhuzamos, vízszintes, trébelt borda fut körbe (2. kép). Az edényke igen töredékes: testének mintegy egynegyede maradt meg, fenekét később egy téglalap alakú bronzlemezzel foltozták meg, melyet a szélén hat darab szegeccsel, az eredeti edényfalat barbár módon átlukasztva erősítették a csészéhez. Az edény hasán még egy kisebb folt nyomai is látszanak egy szegeccsel odaerősítve.² Ma.: 5,5 cm, Pá.: 11,2 cm, V.: 0,15–0,2 cm.³

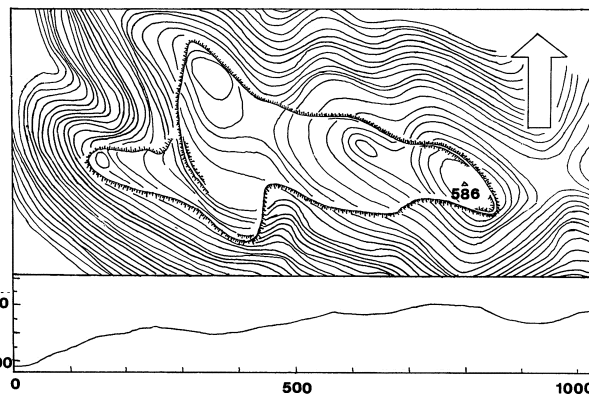
Az előkerült edénytöredékek közül kettő érdemel említést: egy kettős bütyökkel (3. kép 2), és egy körkörös kannelúrával díszített töredék (3. kép 1). A gödör szélén talált összes cserép belső oldalán vörösre, a külsőn feketére égett volt.⁴

Perőcsény-Halyagos a közelmúltban vált ismert régészeti lelőhellyé. A 10,16 hektáros erődített telep Nováki Gyula mérte fel, és ő gyűjtött első ízben onnan késő bronzkori, a Kyjatice-kultúrába tartozó cserepeket (NOVÁKI-SÁNDORFI-MIKLÓS 1979, 69–71). A kerámiatöredékek számát a régészeti topográfia terepbejárásainak gyűjtései is gyarapították (MRT 9, 23/9. lh., 282). A lelőhely területén több helyen teraszsorok elmosódott maradványai láthatók, melyeket feltehetően a házak építésére egyébként alkalmatlan meredek oldalakon való megtelepülés céljából építettek. A bronzedény a terület legmagasabb pontjától (586 m) NY-ra enyhén lejtő terület második teraszosorán, a terasz pereméhez közeli részén került elő (1. kép).

A lelőhelyen eddig késő bronzkori leleteken kívül csupán egy középkori hullámvonal díszes cse-

rép került elő, ezért már kezdetben sejteni lehetett, hogy a bronzedény is az őskori földvár leletanyagát képezi. Mivel az edény pontos párhuzama nem ismert, tüzetesebb vizsgálat alá kellett venni a Kárpát-medence, de főként a Pilinyi- és a Kyjatice-kultúra településterületét adó északmagyarországi és a hozzá csatlakozó kelet-szlovákiai régió, valamint a területtel szorosabb kapcsolatot fenntartó erdélyi, morva és osztrák területek Ha A2-B3 (későbronzkor 3a – koravaskor 1) időszakának bronzedényeit.

A bronzcsésze – formai jellegzetességei alapján – nem hozható kapcsolatba sem a későpilinyi időszak (RBD) Gusen típusú edényeivel, sem a korai és klasszikus Kyjatice periódusban használatos Blatnica, Fuchsstadt, Jenišovice-Kirkendrup edényekkel, valamint az ezidőtájt igen közkedvelt A és B1 típusú bográcsokkal. Ugyanakkor a fentebb említett bronzedények közül sok példányon megtalálható az edényünkön is jelenlevő pontsoros vagy bordás, trébeléses díszítésmód, melynek használata a leletek tanúsága szerint a késő bronzkor utolsó periódusával lezárul (NOVOTNÁ 1991, 42).

1. kép. Perőcsény-Halyagos – a lelőhely térképe ① A bronzcsésze lelőhelye

Fig. 1. Perőcsény-Halyagos – map of the site ① Find spot of the bronze cup

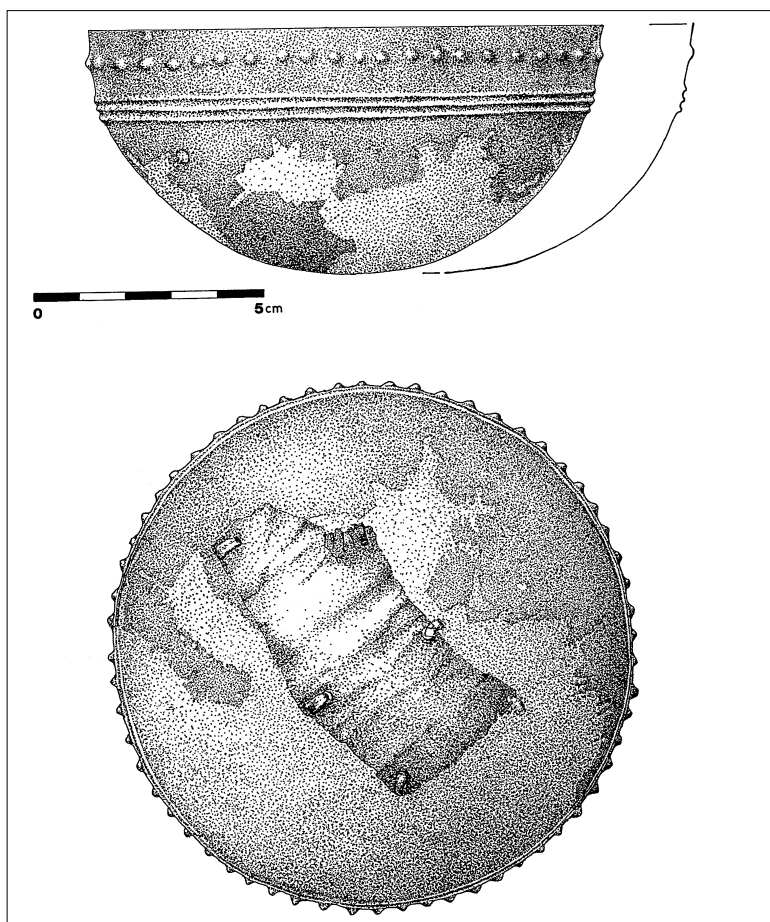
¹ A gödör földjét alaposan átkutatva sem bukkantam a bronzcsésze további maradványaira.

² A csészedarab 97% rézet és 3% ónt, a folt 91,5% rézet és 8% ónt tartalmazott. Az anyagvizsgálatot dr. Járó Márta (MNM) végezte.

³ A.1898-95. A lelet restaurálását Somlósi Éva (MTA Régészeti Intézet) végezte.

⁴ SZBM 95.1.2-3. A rajzokat Komiszár Szilvia és Sebők Katalin készítette.

A Ha B2 időszakban, a Kárpát-medence késő bronzkori kultúráinak véget vető, ún. pre-szkíta betelepülés idején azonban feltűnnek az ilyen bronzcsészek. Az erdélyi ördöngösfüzesi (Fizeșu Gherleii) 2. leletben edényünkhöz formailag két igen hasonló példányt találunk. Az egyik csésze függőleges nyakát két kisebb között egy nagyobb bütyöksor, hasát ötös dudorcsoportok díszítik. A másik hasonló formájú edényt pereme alatt bekarcolt, élére állított, sraffozott háromszögek ékesítik. Emellett egy félgömb alakú, díszítetlen tálka is található a leletben, melyhez hasonló az erdőszentgyörgyi (Sîngeorgiu de Pădure) I. kincsben is megtalálható. A kísérőleletek alapján ezek az edények a Ha B2 időszakra tehetők és az ördöngösfüzesi-erdőszentgyörgyi horizontba tartoznak (PETRESCU-DÎMBOVITA 1977, 142-143, Pl. 346. 13-15, Pl. 352. 6; RUSU 1963, 194-199).

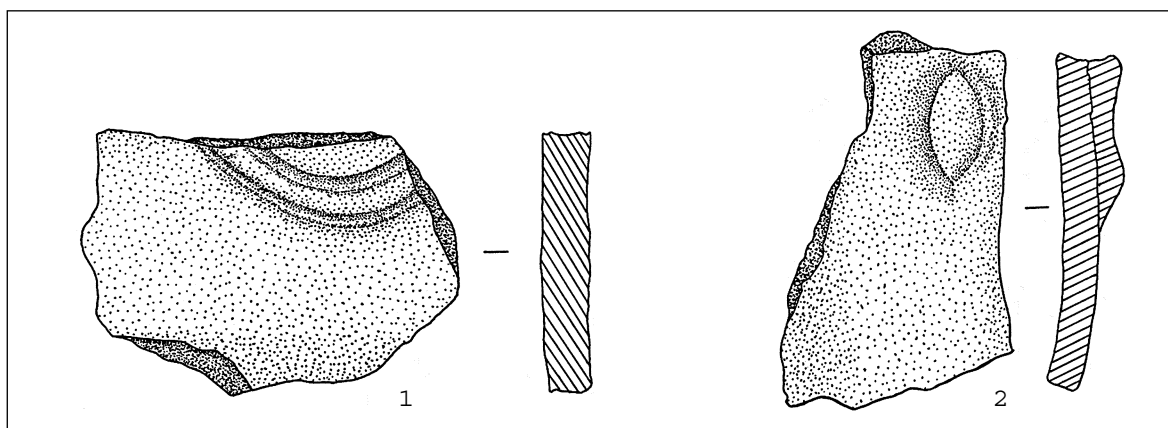

2. kép. Késő bronzkori bronzcsésze Perőcsény-Halyagosról
Fig. 2. Perőcsény-Halyagos - Late Bronze Age bronze cup

Közép-Szlovákia területén ebbe a periódusba illeszthető a lausitzi kultúrához tartozó liptószentandrászi (Liptovská Ondrašová) kincs (FURMÁNEK 1970). A leletegyüttes egy omphalosos aljú, félgömbös testű, díszítetlen tálkát tartalmaz, mely a vele együtt előkerült leletek alapján szintén erre a korszakra tehető (NOVOTNÁ 1991, 39-42, Taf. 7. 44). Szlovákiából a Sitnó horizont emlékanyagában is találunk edényünkkel rokon csészetípust. A Sajó völgyében elterülő Pelsőc (Plešivec) területéről ismerünk egy egyenes peremű, függőleges nyakú, hő hatására megolvadt és erősen deformálódott füles csészét (PAULÍK 1965, 63), melynek kora a Ha B2-3-C időszakra tehető (NOVOTNÁ 1991, 42-43, Taf. 7. 45). A Kleinklein-Kröll-Schmiedkogelben és Pommerkogelben talált Ha D1-re keltehető hasonló csészékkel (PRÜSSING 1991, 38-39, Taf. 8. 54-57, 62-63, 66-68) való közvetlen kapcsolata nem valószínű.

A fentebb felsorolt, edényünkkel párhuzamba állítható csészéket tartalmazó leletek egyéb tárgytípusai (hárfafibulák, szemüvegfibulák, tordíró-

zott, tekercselt végű karperecek, kisméretű tokos balták) igen egységes horizont körvonalait rajzolják ki. Lelőhelyei megtalálhatóak Észak-Magyarországon is, ahol a Kyjatice-kultúra legutolsó fázisának bronziparát képviselik (KEMENCZEI 1984, 55-56). Az eddig ismert hét kincsből három Bükkszentlászló-Nagysánc magaslati, erődített telepén, egy pedig Szanda-Várhegy földvárának területén került elő. A bükkszentlászlói telep kerámiaanyagának vizsgálata a mezőcsáti kultúra temetőiből ismert, igen késői Kyjatice formák mellett a Ha B2-3 időszakra jellemző erdélyi, bánáti jellegzetességeket mutató anyagot eredményezett (MATUZ 1994, 32). Ennek ismeretében további három lelőhellyel bővült a késői periódus telepeinek száma, melyek mindegyike a Kyjatice-kultúrába tartozik és erődített (Felsőtárkány-Várhegy: MATUZ 1992; Mátraszentimre-Ágásvár: MATUZ – KÁLLAY 1994; Perőcsény-Halyagos: NOVÁKI-SÁNDORFI-MIKLÓS 1979, 76. kép 2). Meg kell jegyezni továbbá, hogy ezek a minden esetben gazdag felszíni leletanyagot adó

3. kép. Késő bronzkori kerámiatöredékek Perőcsény-Halyagosról
Fig. 3. Late Bronze Age ceramic finds from Perőcsény-Halyagos

telepek eldugottan, a hegységek belsejében, nagy relatív magasságban, igen nagy alapterületen helyezkednek el, szemben a pilinyi és a korai Kyjatice kisméretű, stratégiai helyeken található földvárakkal. Ez utóbbiak regionális központok, az uralkodó réteg – a helyi villongások miatt emelt – várai, az előbbieket pedig egy külső ellenség (preszkíták) elől a hegyekbe menekült és ott tartósan berendezkedett nagyszámú népesség lakóhelyei voltak. Ezt az állítást támasztják alá a Felsőtárkányon és Bükkzentlászlón végzett sáncátvágások is, melyek az első megerődítés korát egyértelmű-

en a Ha B2-re teszik (MATUZ 1992, 27; MATUZ 1994, 27-30).

Valószínű tehát, hogy a halyagosi telep az őt védőgyűrűként körülvevő öt várral együtt megélhetette ezt az időszakot. Az Északi-Középhegység területén található többi, nagyszámú erődített telep korának megállapítása azonban még további kutatásokat igényel.

Szilas Gábor
egyetemi hallgató
ELTE Régészettudományi Intézete
1088 Budapest
Múzeum körút 4/b

Irodalom:

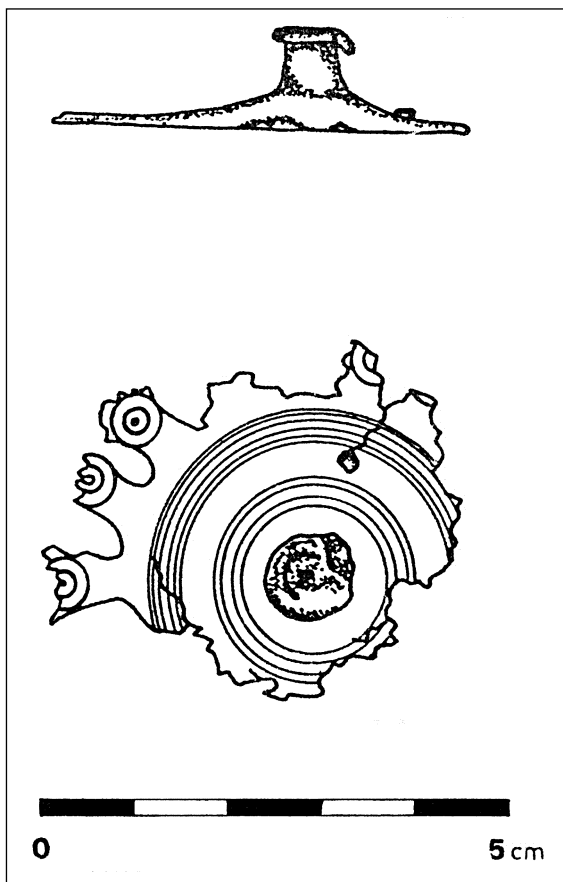
- Furmánék V. 1970: Ein Bronzehort aus Liptovská Ondrásová. *SlA* 18 (1970) 451-468.
- Kemenczei T. 1984: *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*. ArchHung 51 Budapest.
- Matuz E. 1992: A Kyjatice kultúra földvára Felsőtárkány Várhegyen. (Die Erdburg der Kyjatice Kultur auf dem Berg Felsőtárkány-Várhegy.) *Agria* 27-28 (1992) 5-84.
- Matuz E. 1994: A Kyjatice kultúra földvára Bükkzentlászló Nagysánc. (Erdburg der Kyjatice Kultur in Bükkzentlászló Nagysánc.) *HOMÉ* 32 (1994) 9-54.
- Matuz E. – Sz. Kállay Á. 1994: Későbronzkori-koravaskori településrészlet Mártaszentimre Ágasváron. (Ein spätbronzezeitliches, früheisenzeitliches Siedlungsteil in Mártaszentimre-Ágasvár.) *Agria* 29-30 (1993-94) 1994 43-65.
- MRT 1993. Dinnyés I. – Kővári K. – Kvassay J. – Miklós Zs. – Tettemanti S. – Torma I.: *Magyarország Régészeti Topográfiája. Pest megye. A szobi és a váci járás. XIII/2* Budapest 1993.
- Nováki Gy. – Sándorfi Gy. – Miklós Zs. 1979: *A Börzsöny hegység őskori és középkori várai*. FontArchHung Budapest.
- Novotná, M. 1991: *Die Bronzegefäße in der Slowakei*. PBF II, 11 Stuttgart.
- Paulík, J. 1965: Verzeichnis der Kupfer- und Bronzegegenstände im Heimatkundlichen Museum zu Rimavska Sobota. *ŠtZ* 15 (1965) 33-80.
- Petrescu-Dîmbovița, M. 1977: *Depozitele de bronzului din România*. București.
- Prüssing, G. 1991: *Die Bronzegefäße in Österreich*. PBF II, 5 Stuttgart.
- Rusu, M. 1963: Die Verbreitung der Bronzehorte in Transsilvanien. *Dacia* 7 (1963) 177-210.

Bronz övszorító korong Sarkad határából

1996. június hónapjában ajándékozás útján a békészsabai Munkácsy Mihály Múzeum régészeti gyűjteményébe egy bronzkorong került. A tárgy öntött, erősen lapított kúp alakú, szélét koncentrikus kör díszű kiugrások tagolják. A tömör korong közepén magas, felső negyedében kiszélesedő, lapított, pontkörös díszítésű, sérült gomb áll. A testen két kötegbe rendezett, keskeny és sekély, koncentrikus árkok vannak. A gombhoz közelebbi vonalcsoporthoz 4, a távolabbi 6 árkából áll. A korongot egy helyen vékony szegecs üti át, a gomb túloldalán, azonos távolságra másik szegecs helyének áttörése látszik. A hátoldalon rögzítőszerszemetnek nincs nyoma. A tárgy erősen töredékes. H.: 4,1 cm, szé.: 3,7 cm, ma.: 1,0 cm. Ltsz.: BMM 98. 3. 1. (1. kép)

A korongtöredéket a megtaláló Sarkad határában, a szántott felszínről gyűjtötte, a sarkadi topográfia 36. számú lelőhelyén.¹ A helyszín mindössze körülbelül 350 méterre északnyugatra fekszik attól a területtől, ahol a sarkadi kora vaskori bronz kincslet felszínre került (Sarkad 99. sz. lh.) (GYUCHA 1996, 67-127). A két lelőhelyet kiszáradt, mély folyóvölgy választja el egymástól. Jelen pillanatban nem dönthető el, hogy a tárgy települési rétegből vagy sírból származik, esetleg egy újabb kincslet része-e. Megjegyzendő, hogy a közeli határrészben került elő az Kr. e. 8. századra keltezett sarkadi bronzszobor is (KEMENCZEI 1990, 29-40).

A vizsgált korong jó párhuzamait a szélen kiugrásokkal – a külhoni szakirodalomban a fogaskerekes vagy fogazott jelzőt használják – tagolt, a legjelentősebb számban az Északnyugat-Balkánon, a kora vaskori glasinaci leletkörben fellelhető, övdísznek meghatározott korongok között találhatjuk meg.² Ezen a területen a bronzkori előzményeket követően először a Glasinac IVb fázisban, annak is az első harmadában, az Kr. e. 8. szá-

1. kép. Kora vaskori bronz övszorító korong Sarkad határából
Fig. 1. Early Iron Age Bronze disc used as belt mount from the environs of Sarkad

zad második felében jelentek meg ezek a tárgyak (BENAC-ČOVIĆ 1957, 34). Az Kr. e. 7-6. századi glasinaci típusú leletanyagban az alapformák variálódása is megfigyelhető, használatuk felső időhatárát a IVc periódus végére tehetjük. A korongok különböző változatai megjelentek Glasinactól észak-északnyugatra a Száva mentén, valamint a délkelet-alpi Hallstatt kultúra leletei között,³ dél-délkeleti irányban a mai Albánia és Macedónia, illetőleg Görögország területén is.⁴

¹ MRT IV/4, Sarkad 36. számú lelőhely. Itt ragadom meg az alkalmat, hogy köszönetet mondjak Bessenyei Istvánnak, a korong megtalálójának és ajándékozójának, aki immáron sokadik alkalommal szolgál a sarkadi térség történetére nézve fontos tárggyal.

² Ilijak (BENAC-ČOVIĆ 1957, VI. t. 7, XVI. t. 1, XX. t. 5); Brezje (BENAC-ČOVIĆ 1957, XXIII. t. 2-3, 16-17); Èitluci (BENAC-ČOVIĆ 1957, XXIX. t. 10); Brankoviai (BENAC-

ČOVIĆ 1957, XXXV. t. 12-13). Az övszorító korongok viselésében elfoglalt helyéről az ilijaki II. halom fejedelmi sírja adhat képet: ČOVIĆ 1957, 6. ábra.

³ Donja Dolina (MARIĆ 1964, VI. t. 14, X. t. 3-5); Vaće (GABROVEC 1981, 3. t. 30-33).

⁴ Mati (KILIAN 1975, 129), Olympia (KILIAN 1975, 3. t. 3, 5). Az övdíszeket Glasinac-Mati típusúaknak megjelölve elterjedésükről a Balkánon: KILIAN 1975, 129, 82. t.

A felsorolt analógiák formai szempontból két csoportba rendezhetők. Az elsőbe a kereszt alakban áttört darabok tartoznak; ezek alapformái a hasonló módon áttört, de nem fogaskerekes szerkezetű díszek, amelyek igen nagy számban vannak jelen a koravaskori glasinaci területen is. Néha – mint azt az ilijaki leletek is bizonyítják – a fogaskerekes szerkezetűekkel egy sírból is előkerülhetnek. A második fő típusba a sarkadihoz hasonló, áttörtlen korongokat sorolhatjuk. Ezekből kevesebbet ismerünk, szerkezetük az alapformán belül változatos képet mutat, főképpen a centrális díszgomb tekintetében. Külön fejlődési ágat képviselnek, de a jelen osztályozásban ebbe a csoportba tartoznak a brankoviái darabok; a kereszt-szerűen elhelyezett négy korongot mintázó dísz két szemközti ága fogaskerekes megformálású. Mindkét csoportra jellemző, hogy szerves alapra rögzítésükhöz döntő mértékben a tárgy peremén túlnyúló, keskeny, behajlított fülpárt, esetleg a hátoldalra szegecsekkel rögzített, két végén ugyancsak meghajlított lemezt, vagy ritkábban a hátoldalra forrasztott ovális fület használtak. Másrészt mindkét csoport tárgyain közegek a díszítőmotívumok: a kiugró tagokat – illetőleg a keresztalakba áttörteknél a kereszt szarait – koncentrikus körmotívummal díszítették, a szélről a közép felé két csoportba rendezett koncentrikus árokkötegek vannak, a két árokcsoporthoz között gyakori a körbefutó poncolás is.

A készítés módja és a díszítés alapján a sarkadi koronghoz leginkább az Olympiából előkerült, áttörtlen darabok hasonlítanak. Az ornamentika és a középponti gomb megformálása tekintetében közeli párhuzam még az egyik brezjei és az egyik Donja dolinai darab is, ezekenél azonban a rögzítő-szerkezet eltérő. A sarkadi korong felfogatásának módja és a felületet áttörő szegecs funkciója is az egyik olympiai övdísz alapján azonosítható; ezen a hátoldalon olyan rögzítő-szerkezet látható, amit nem a koronggal együtt gyártottak, mint az analógiák túlnyomó többsége esetén, hanem a hátoldalra utólag fogattak két szegecs segítségével egy lemezdarabot. Vélhetően a sarkadi korongra hason-

ló módon erősítettek egy fémlamezt, bár ennek nyomát nem találtam a hátoldalon.

A Kárpát-medence területén a helyi későbronzkori fémművességből nem vezethető le a tárgy típusa. A régióban az észak-magyarországi Bogácsról előkerült két falera megformálása hasonlít leginkább a sarkadi korongéhoz. A stilizált madár alakú csüngőkkel ellátott bogácsi darabok is északnyugat-balkáni ízlésre vallanak (HAMPEL 1876, 41, 29-31. ábra), koruk a Kr. e. 8-7. századra tehető (KEMENCZEI 1988, 102). Az Ártánd-Zomlinpusztáról bányamunkák során előkerült, különböző korú – köztük jelentős számban szkíta – leletek között is található két kúpos, áttörtlen korong, melyek peremét szögletes, díszítetlen kiugrások tagolják, hátoldalukon kereszt-szerkezetű szíjelosztó rész található (SŐREGI 1939-1940, 99, 11. kép 4; PÁRDUCZ 1965, XXII. t. 4, 6, XXIII. t. 1, 2).⁵ Az ártándi tárgyak elosztójának kialakítása azonos a dinnyési keletkárpáti típusú lószerszámokat tartalmazó, HaB3 korú halmazlelet szíjelosztóinak szerkezeti megoldásával (GALLUS – HORVÁTH 1939, IX. t. 1-9) valamint az Aiud/Nagyenyedről ismert, keresztformában áttört, szélén koncentrikus kör díszű kiugrásokkal tagolt korongon láthatóval (HEREPEY 1897, 65, 5. kép). Ez utóbbi tárgy datálása valószínűleg nem történhet a HaC periódusnál korábban.

Az Kr. e. 9. század második felétől a szkíták megjelenéséig a – talán kimmer etnikumának meghatározható (KOSSACK 1953, 111; BOUZÉK 1983, 227) – mezőcsáti kultúra népe lakta a magyar Alföld déli részét is. Erről a Szeged és Csongrád környékén feltárt temetkezések⁶ mellett a Békés megyében, Dobozon – a jelen lelőhelytől néhány kilométerre – előkerült sír (GAZDAPUSZTAI 1964-65, 59-64), a gyomai halomtemetkezés (MÁRTON 1905, 234-240), valamint a gazdag halmazleletek – Biharugra 1-2. (GALLUS – HORVÁTH 1939, XII-XVI, XVIII-XIX. t.), Sarkad 99. sz. lelőhely – tanúskodnak. A keleti, pontusi-kaukázusi előképek alapján dolgozó, azoktól részben eltérő formavilágú, ún. keletkárpáti típusú fémművességet kialakító csoport ter-

⁵ Párducz feltételezte, hogy a lelet azonos sírból származik két korai szkíta típusú vaszablával, valamint egy keresztalakú, koncentrikus kör díszű gombbal (PÁRDUCZ 1965, 179.); ez utóbbi a keletkárpáti fémművesség termékei között is általános. Megjegyzendő még, hogy ezekkel a tárgyakkal egyidőben, ugyanazon területről egy lant alakú, ismeretlen funkciójú tárgy is előkerült, mely hasonló a bogácsi falérák csüngődíszéhez (PÁRDUCZ 1965, XXII. t. 7, XXIII. t. 4).

⁶ Szeged-Algyő (KÜRTI 1976, 59), Szeged-Öthalom (REIZNER 1904, 76-88), Tápé-Lebő (KEMENCZEI 1989, 62, 69), Hódmezővásárhely-Solt-Palé (PÁRDUCZ 1938, 110), Csongrád-Vendelhalom (CSALLÁNY-PÁRDUCZ 1944-45, 89, 95), Csongrád-Felgyő (PÁRDUCZ 1946, 134), Csongrád-Saroktanya (SZÉNÁSZKY 1972, 6).

mékei eljutottak a környező, sőt a Kárpát-medencétől távolabbi régiókba is. A keletkárpati minták jelentős hatást gyakoroltak főképpen a késői urnamezős kultúra dunántúli és Kiskőszeg-Dalj csoportjára, a Bosut csoportra, valamint a Hallstatt és Basarabi kultúrák fémművességére is. Trák-kimmer típusú, a kora vaskori észak-kaukázusi fémműves körrel is rokon vonásokat mutató bronztárgyakat a magyar Alföld mellett legnagyobb számban a Duna-Dráva vidékéről ismerünk a Kiskőszeg-Dalj és Bosut csoportok területéről,⁷ ugyanakkor a Balkánon, annak középső területén is találunk ilyen leleteket.⁸ E tárgyak, vagy mintaképek az Alföld területéről, illetve al-dunai, esetleg kelet-bulgáriai közvetítéssel a pontusi-kaukázusi régióból juthattak az említett a területekre (KEMENCZEI 1988, 108).⁹

A mezőcsáti kultúra településterületén már az Kr. e. 8. századtól megjelentek északnyugat- és közép-balkáni, trák-illír ízlésű tárgyak, melyek lelőhelyei a Kárpát-medence keleti részén a Vajdaságtól a Kárpátokig jól láthatóan túlnyomórészt a Tisza vonalát követik (KEMENCZEI 1988, 109, 94, 1. ábra). Ez alapján valószínűleg joggal tekinthetjük fel, hogy a korszakban döntően a folyó közvetítette a magyar Alföld felé az északnyugat- és közép-balkáni területek áruit, ízlését. A Kiskőszeg-Dalj és Bosut csoportok – melyek szállásterületén nagy számban fordulnak elő ilyen leletek – minden bizonnyal jelentős szerepet vállaltak a balkáni tárgyak magyar Alföldre jutásában.¹⁰

A Délkelet-Alföldön, a mezőcsáti kultúra peremterületén, a Körösök völgyét kísérve bukkan fel kora vaskori, balkáni típusú tárgyak. A békési, macedón típusú, szórvány láncos csüngő mellett (KEMENCZEI 1988, 95, 2. ábra 6) a biharugrai 2. lelet áttört csüngőjét külön ki kell emelni (GALLUS-HORVÁTH 1939, XVIII. t. B8). A halmazeletben keletkárpati típusú lószerszámok is vannak, akárcsak a Sarkad 99. sz. lelőhelyen talált kincsben.

A fentieket összegezve a sarkadi övszorító korongot csak viszonylag tág időhatárok közé, a 8. század második fele – 7. századra keltezhetjük. Nem zárható ki a 6. századi eredet sem, figyelembe véve néhány, későinek tekinthető balkáni párhuzamot, valamint azt, hogy a Kárpát-medence keleti területe és a Balkán között a 6. században és az 5. század első felében sem szakadtak meg a kapcsolatok. Erről a főképpen az Északnyugat-Balkánon – köztük jelentős számban a Glasinac- és Dalj-csoportok egykorú leletanyagában – talált vekerzugi típusú leletek (CHOCHOROWSKI 1985, 247-254), valamint az Alföld szkíta temetkezéseiben megjelent balkáni ízlésű tárgyak, köztük a ruházat díszítésére szolgáló korongok is tanúskodnak.¹¹

Az övszorító pontosabb keltezésében talán segítséget nyújthat a 99. sz. lelőhelyen előkerült HaB3 korú kincslelet, melynek összetétele és közelsége indukálja a kérdést: lehet-e köze tárgyunknak a kincslethez és amennyiben igen, milyen megközelítésben lehetséges ez? A továbbgondolás előtt határozottan kijelenthető, hogy a korong nem tekinthető a már közölt kincslelet részének.

A gondolat kísérlet legfontosabb alkérdései: 1. kerülhetett-e a korong importként a területre, azonos periódusban a kincslelet balkáni eredetűnek meghatározott tárgyaival, vagy esetlegesen 2. a sarkadi lószerszámokat gyártó műhely – feltételezhetően balkáni mintára – előállíthatta-e a vizsgált korongot. Ezek alapján lehet-e relatíve egykorú a korong és kincslelet földbekerülése?

A 99. számú lelőhelyen felszínre került kincsleletben a többi lószerszámtól eltérő jellegű, középponti gombján függesztőfüllet ellátott, a bogácsihoz hasonló falera (GYUCHA 1996, 109, 14. kép, 110, 15. kép 1) valamint – hangsúlyosan – a bordadíszes tálak tekintetében feltételezhetünk balkáni mintát vagy eredetet (GYUCHA 1996, 117-118, 22-23. kép). A bordadíszes edények leg-

⁷ Pl. Ilok (MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1966-68, 38, III. t. 1-2), Batina/Kiskőszeg (GALLUS-HORVÁTH i. m., XXXIV. t. 11, XLV. t. 9), Dalj/Dálya (VINSKI-GASPARINI 1973, 119. t. 112); Adaševci, Šarengrad (VINSKI 1955, 28, 1. t. 1, 38, 26-27. kép).

⁸ Pl. Janjevo (KOSSACK 1980, 4. t. 3); Barajevo, Rudovci (GARAŠANIN 1954, 57, 25. t. 1-2, 5-6).

⁹ Bouzek elsődlegesen a Macedónia és az Észak-Kaukázus közötti kapcsolatokkal magyarázza a trák-kimmer típusú bronzok makedóniai megjelenését (BOUZEK 1974, 328, 335), sőt kisebb, a helyi trák törzsekkel keveredő, elszakadt kimmer csoportokat is feltételez a Balkánon (BOUZEK 1983, 227).

¹⁰ Itt kell megemlítenem, hogy van olyan feltételezés is, mely szerint a mezőcsáti kultúra késői periódusában a Bosut csoport szállásterülete esetleg a magyar Alföld déli részére is áterjedhetett. A felvetésre jelenleg túlságosan kevés bizonyíték áll rendelkezésre (SZABÓ 1987-88, 97), így a lelet ez alapján nem értelmezhető. Békés megye északi területén szinte teljes egészében befejezett topográfiai terepbejárások adatai sem támasztják alá új etnikum beáramlását a Dél-Alföldre a mezőcsáti kultúra és a szkíták megjelenése között.

¹¹ Szentcsanak (PÁRDUCZ 1954, XXXII. t. 21-22); Muhi-Kocsmadomb (BOTTYÁN 1955, XXXIII. t. 24-25).

közelebbi analógiái a boszniai glasinaci régióban lelhetők fel, éppen azokon a lelőhelyeken is, ahol a vizsgált övszorító korong jó párhuzamai szintén megtalálhatók (Ilijak, Čitluci). Az ilijaki II. halom 1. sírjában a bordadíszes tál – egyéb leletek, közöttük egy omphalosos phialé mellett – kereszt alakban áttört, fogaskerekes szerkezetű övszorítóval együtt került elő. A bordadíszes tálok valószínűleg görög kereskedők közvetítésével jutottak a Balkán ezen részére (VASIČ 1983, 192), első megjelenésüket itt éppen az ilijaki phialé alapján is az Kr. e. 8. század második felére tehetjük (TERŽAN 1987, 17). A sarkadi kincslelet táljainak dél-alföldi felbukkanását leginkább az északnyugat-balkáni kereskedelemmel hozhatjuk kapcsolatba, emellett felmerülhet a korai vaskor folyamán az Alföldtől délre megtelepedett, közép-balkáni eredetű illír népességrésszel (TRAJKOVIĆ 1977, 22), valamint a Kiskőszeg-Dalj és Bosut csoportok közvetítő szerepével való összefüggés. Amenynyiben tehát elfogadjuk, hogy a vizsgált korong a bordadíszes tálakkal egy időszakban, a nevezett területek valamelyikével fennálló kereskedelmi kapcsolatok révén jutott a területre, a sarkadi kincslelet datálásának megfelelően a tárgyat a HaB3 végére, az Kr. e. 8. század utolsó évtizedeire keltezhetjük.

Készülhetett-e a korong a formai jegyek markáns különbsége ellenére is azonos műhelyben a kincslelet lószerszámaival?

A kérdés eldöntésében a 99. sz. lelőhelyen felszínre került kincslelet lószerszámai és az övszorító korong anyagösszetételének vizsgálata nyújthatja a legnagyobb segítséget. A JATE TTK Alkalmazott Kémiai-, valamint a Szervetlen- és Analitikai Kémiai Tanszékein elvégzett ICP (Inductively Coupled Plasma) vizsgálathoz kis mennyiségben mintákat vettünk a korongból (1. sz. minta), valamint a kincslelet néhány lószerszámából (2-4. sz. minták). Majd a tárgyak egyik fő komponense, az ón (Sn) és két szennyező eleme, az ólom (Pb) és a cink (Zn) tömegszázalékos arányára vonatkozóan végeztünk méréseket.¹² A kincslelet 3 vizsgált lószerszáma közül kettő technikailag és stílusosan hasonló, a lelet lószerszámaira nézve reprezentatív jellegű volt – 2. és 3. minták (GYUCHA 1996, 103, 8. kép; 107-108, 12-

13. kép) –; a 4. számú minta az egyetlen olyan – fentebb már említett – falerából származott, amely stiláris jellemzőit tekintve különbözik a kincslelet többi szíjelosztójától, falerájától, az újonnan felszínre került koronghoz hasonlóan döntően balkáni formajegyekkel rendelkezik (GYUCHA 1996, 77). A vizsgálati eredményeket a következő táblázatban foglaltuk össze:

	C _{Sn} m%	C _{Pb} m%	C _{Zn} m%
1. minta	8,03%	0,19%	0,41%
2. minta	5,52%	0,37%	0,36%
3. minta	5,26%	0,31%	0,38%
4. minta	7,75%	1,56%	0,32%

A kapott adatok azt mutatják, hogy a kincslelet két reprezentatív szíjelosztójának ón, ólom és cink tartalma közel azonos. A kincs idegen ízlésű falerája és a vizsgált övszorító esetében lényeges eltérés mutatkozik az előzőekhez képest minden vizsgált elem százalékos arányának tekintetében. Ez utóbbi két tárgy óntartalma egymáshoz mérten hasonló, azonban a cink- és főképpen az ólomkoncentráció jelentős különbséget mutat. Mindezek alapján a kincslelet két megegyező karakterisztikájú lószerszámról biztonsággal jelenthető ki, hogy azonos műhelyben készültek, valamint, hogy a kincs balkáni formavilágú falerája és az övszorító korong – mivel anyagukban és stílusztikájukban is eltérnek ezektől – minden bizonnyal más műhely vagy műhelyek termékei. Az övszorító anyagát tekintve az egyik meghatározó komponens, az ón koncentrációja a tárgyban a falerával ugyan majdhogynem egyező, azonban a szennyezők eltérő mértéke esetükben kétségesé teszi az azonos műhely feltételezésének jogosságát. A óntartalom hasonlósága alapján talán felvethető, hogy az övszorító korong és a kincslelet idegen ízlésű falerája a kincslelet egyéb lószerszámaihoz képest egy más bronzöntő hagyomány, technika tanúja; a két tárgy analógiáit figyelembe véve ezt talán egy északnyugat-balkáni fémműves tradícióval azonosíthatjuk. Összegezve: az elvégzett anyagvizsgálatok eredményei alapján nem bizonyítható kétséget kizáróan a kapcsolat az övszorító és a kincslelet között.

Szót kell ejtenünk még – mint a 36. és 99. számú lelőhelyek közötti kapcsolatkeresés tekintetében fontos adatokat szolgáltatatható elemről – a két lelőhely területén végzett terepbejárások eredményeiről is. A 99. sz. lelőhelyen, a kincslelet előkezelésének közvetlen környezetében a topográfiai

¹² Köszönöm dr. Csikkel Csabáné, dr. Halász János, Horti Attila és Tordai Péter segítségét és munkáját. A mérési eredmények legfeljebb néhány tizedesnyi értékben tartalmazhatnak hibát.

bejárások során nem túl jelentős számban, hasonló jellegű, javarészt nagy edényekre utaló, késő bronzkori – kora vaskori formajegyeket hordozó kerámiatöredékeket gyűjtöttünk. A 36. számú lelőhely terepbejárási anyagában az egyéb korszakok mellett egy vékony, koravaskorinak tartható kerámiaszegmens is van, amely minden bizonnyal kisebb településre utalhat. Mindezek alapján feltételezhető, hogy a korai vaskorban – ezen belül nem bizonyítható, hogy azonos időszakban – a folyó két partján település állhatott, a 99. sz. lelőhely területén esetleg a bronzokkal együtt földbe helyezett edények kiszántott töredékeit találtuk meg a bejárások során.

A sarkadi övszorító újabb bizonyítéka a kora vaskori Alföld és a Balkán közötti intenzív, kétol-

dalú kapcsolatoknak. A tárgy – hasonlóan az alföldi, kora vaskori, balkáni divathoz köthető egyéb tárgyakhoz – legvalószínűbben importárúként a Kiskőszeg-Dalj vagy Bosut csoportok közvetítésével, illetve közvetlenül a kelet-boszniai régióból érkezhetett a Délkelet-Alföldre. Datálása teljes bizonyossággal csak a Kr. e. 8. század második fele és a 6. század vége közé lehetséges. Amennyiben elfogadható a kapcsolat feltételezése a 99. sz. lelőhelyen előkerült kincslelettel, földbe kerülése jóval szűkebb periódusra, a Kr. e. 8. század végére, talán a 7. század legelejére tehető.

Gyucha Attila

Munkácsy Mihály Múzeum
5600 Békéscsaba
Széchenyi utca 9.

Irodalom:

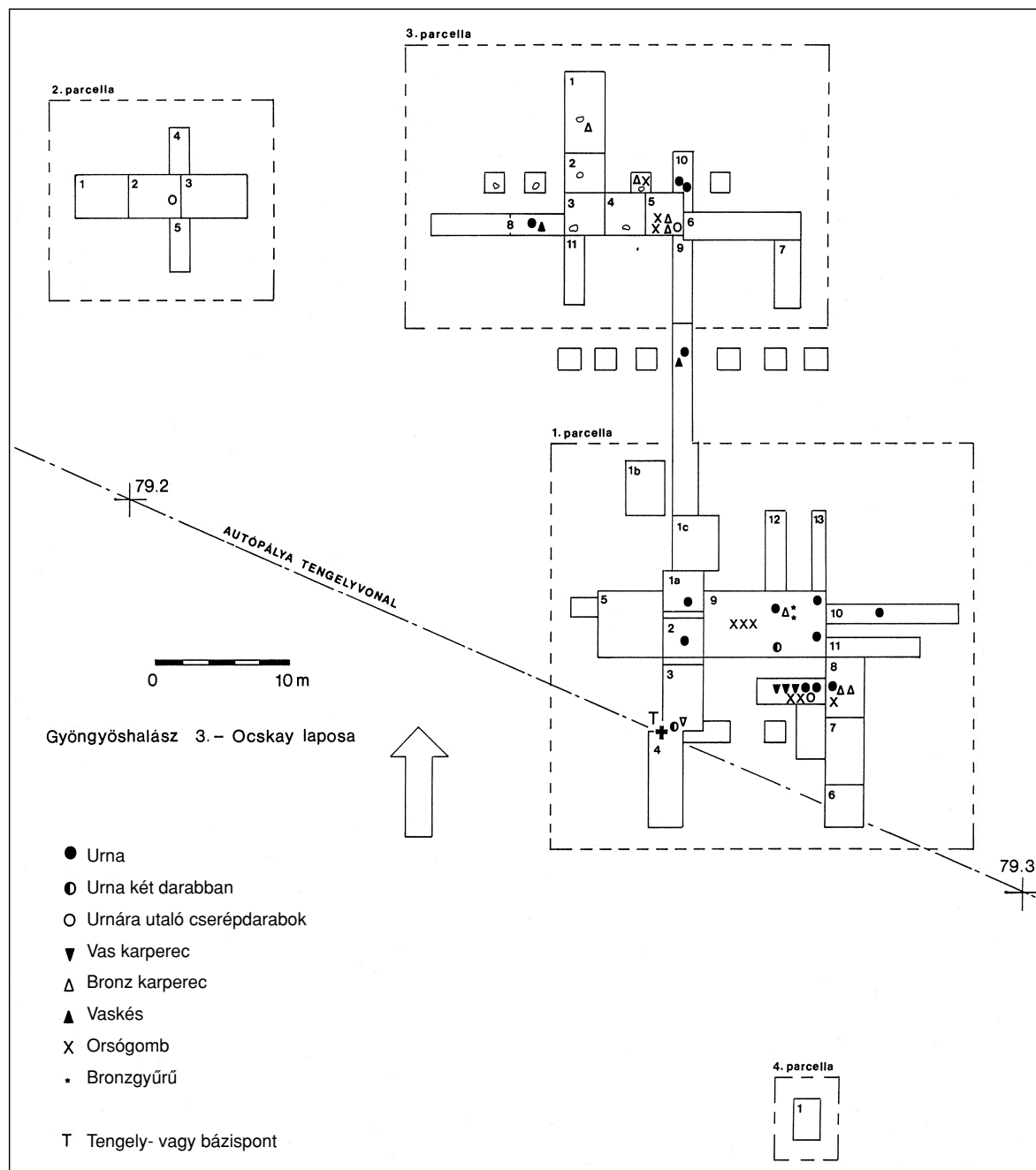
- Benac, A. – Čović, B. 1957: *Glasinac II., zeljezno doba*. Sarajevo.
- Bottyán Á. 1955: *Szkiták a magyar Alföldön*. RégFüz Ser. I. Budapest.
- Bouzek, J. 1974: Macedonian Bronzes. Their Origin and Relation to other Cultural Groups of the Early Iron Age. *PA* 65 (1974) 278-341.
- Bouzek, J. 1983: Caucasus and Europe and the Cimmerian Problem. *SbNM* 37 (1983) 177-231.
- Chochorowski, J. 1985: Die Rolle der Vekezug-Kultur im Rahmen der skythischen Einflüsse in Mitteleuropa. *PZ* 60 (1985) 204-271.
- Csallány D. – Párducz M. 1944-45: Szkitakori leletek a szentesi múzeumban. (Funde aus der Skythenzeit im Museum zu Szentes.) *ArchÉrt* 71-72 (1944-45) 81-117.
- Gabrovec, S. 1981: Die Verbindungen zwischen den Südostalpen und den jugoslawischen Donaugebiet in der älteren Eisenzeit. Referate des symposiums in Novi Sad. *MatSADJ* 19 (1981) 155-178.
- Gallus S. – Horváth T. 1939: *Un peuple cavalier préscythique en Hongrie. (A legrégibb lovasnép Magyarországon.)* DissPann II. 9.
- Garapanin, D. 1954: *Katalog metala. Narodni Muzej, Praistorija I*. Beograd.
- Gazdapusztai Gy. 1964-65: Das präskythische Grab von Doboz. (A dobozi preszkíta sír.) *MFME* 1964-65/1. 59-64.
- Gyucha A. 1996: Kora vaskori leletek Sarkad határában. (Früheisenzeitliche Funde in der Gemarkung von Sarkad.) *BMMK* 16 (1996) 67-127.
- Hampel J. 1876: *Catalogue de flexposition préhistorique*. Budapest.
- Herepey K. 1897.: A nagyenyedi múzeum némely régiségeiről. *ArchÉrt* 17 (1897) 63-68.
- Kemenczei, T. 1988: Zu den Beziehungen zwischen dem ungarischen Donau-Theißraum und dem NW-Balkan in der Früheisenzeit. (A magyar Duna-Tisza vidék és az ÉNy-Balkán kapcsolatai a korai vaskorban.) *FolArch* 39 (1988) 93-113.
- Kemenczei T. 1989: Koravaskori sírleletek az Alföldről az őskori Gyűjteményben. (Grabfunde der Früheisenzeit in der Prähistorische Sammlung.) *FolArch* 40 (1989) 55-74.
- Kemenczei T. 1990: A sarkadi bronz szobrocska. (Die anthropomorphe Bronzestatue von Sarkad.) *FolArch* 41 (1990) 29-40.
- Kilian, K. 1975: Trachtzubehör der Eisenzeit zwischen Ägäis und Adria. *PZ* 50 (1975) 9-140.
- Kossack, G. 1953: Pferdegeschirr aus Gräbern der älteren Hallstattzeit Bayerns. *JRGZM* 1 (1953) 111-178.
- Kossack, G. 1980: Kimmerische Bronzen. *Situla* 20-21 (1980) 109-143.
- Kürti B. 1976: Algyő-258. sz. kútkörzet. *RégFüz* Ser II, 29 (1976) 6.
- Majnarič-Pandžić, N. 1966-68: „Tracko-kimerijska” ostava iz Iloka. – Ein thrako-kimmerischer Hortfund aus Ilok, Syrmien. *RVM* 15-17 (1966-68) 31-42.
- Marič, Z. 1964: Donja Dolina. *GZM* 19 (1964) 5-128.
- Márton L. 1905: Skytha aranylelet gyomai halomsírból. *ArchÉrt* 25 (1905) 234-240.
- MRT IV/4. *Magyarország Régészeti Topográfiája*. Békés megye régészeti topográfiája IV/4. A régi gyulai és sarkadi járás. (Szerk.: Szatmári Imre) Előkészületben.

- Párducz M. 1938: Rómaikori lelőhely Hódmezővásárhelyen a Solt Palén. (Römerzeitlichen Fundort in Solt Palé bei Hódmezővásárhely.) *Dolg* 14 (1938) 90-123.
- Párducz M. 1946: Csongrádi leletek. (Funde in Csongrád.) *ATIÉ* 1 (1946) 131-138.
- Párducz, M. 1954: Le cimetière hallstattien de Szentes-Vekerzug II. *ActaArchHung* 4 (1954) 25-89.
- Párducz, M. 1965: Graves from Scythian age at Ártánd. *ActaArchHung* 17 (1965) 137-231.
- Sőregi J. 1939-40: A Déri Múzeum gyarapodása 1940-ben. IV. Érem- és régiségtárnál. *DMÉ* 36 (1939-40) 100-106.
- Reizner J. 1904: Lebőí, öthalmi és óbébai ásatások. *ArchÉrt* 24 (1904) 76-88.
- Szabó G. 1987-88: Koravaskori bekarcolt, bepecsételt díszítésű kerámia leletek Hódmezővásárhely-Gorzsa-Cukormajor lelőhelyről. (Früheisenzeitliche, eingeritzte, eingestempelte Keramikfunde aus Hódmezővásárhely-Gorzsa-Cukormajor.) *ArchÉrt* 114-115 (1987-88) 86-99.
- Szénászký J. 1972: Csongrád-Saroktanya. *RégFüz* Ser II, 25 (1972) 6.
- Teržan, B. 1987: The Early Iron Age Chronology of the Central Balkans. *AI* 24 (1987) 7-27.
- Trajković, C. 1977: The Hallstatt cemetery near Doroslovo. *AI* 18 (1977) 29-36.
- Vasić, R. 1983: Greek bronze vessels found in Yugoslavia. *ŽAnt* 33-2 (1983) 185-194.
- Vinski, Z. 1955: „Tračko-kimmerijszki” nalaz Adaševci u Srijemu. („Der thrako-kimmerische” Fund von Adaševci in Syrmien. *RVM* 4 (1955) 27-42.

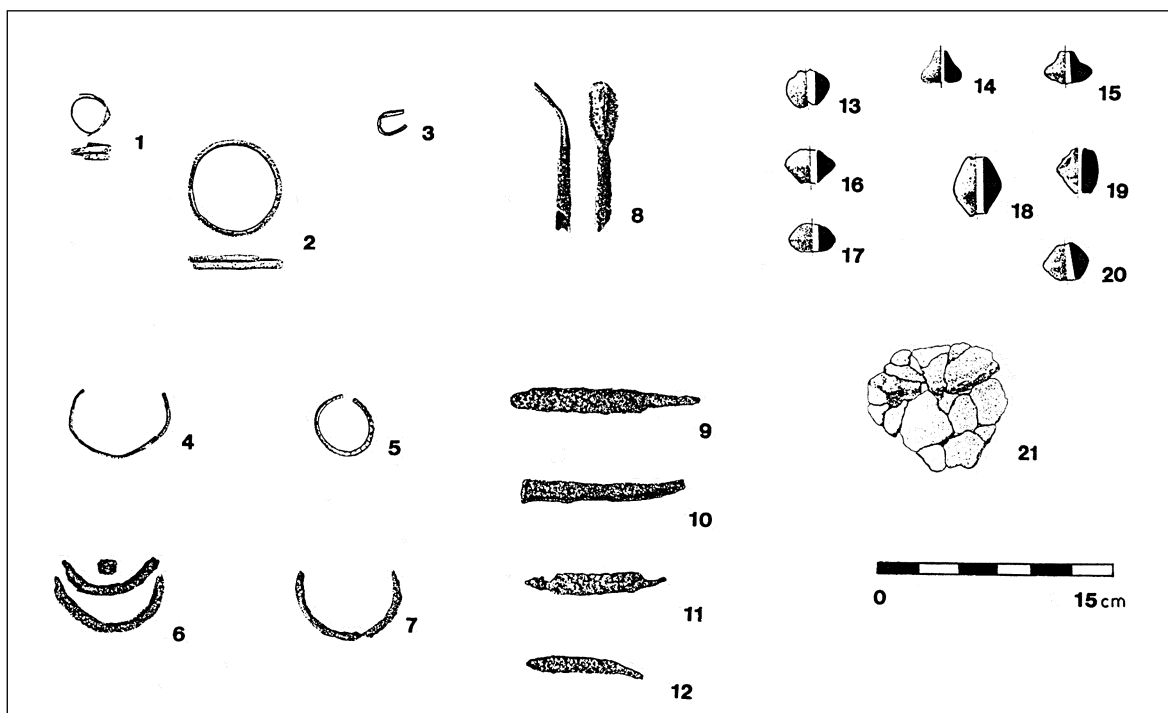
Vaskori urnatemető Gyöngyöshalász térségében

1993. októberében, az M3-as autópálya építését megelőző régészeti leletmentések során, a 79,2-79,3 kilométerszelvények között, a Gyöngyöshalász–Ocskay-laposra nevű dűlőnél egy meglehetősen szerény leletanyagú vaskori urnatemetőt tártunk fel (1. kép). Összesen 24 urnahelyet figyel-

tünk meg. Az egykori urnasírokat emberi hamvakat és sírmellékleteket tartalmazó urnák, egy csoportban előkerült emberi hamvak, edénytöredékek valamint szórványosan jelentkező sírmellékletek jelezték. Az urnák mindegyike 35-42 cm felszíntől számított mélységből került elő, minden eset-

1. kép. Gyöngyöshalász–Ocskay laposa - a vaskori urnasírok elhelyezkedése az ásatási szelvényekben
Fig. 1. Gyöngyöshalász–Ocskay laposa - place of the Iron Age urn graves in the excavation tranches

2. kép. Gyöngyöshalász-Ocskay laposa - a vaskori sírok fém- és kerámiamellékletei
Fig. 2. Gyöngyöshalász-Ocskay laposa - metal- and ceramic finds from the Iron Age graves

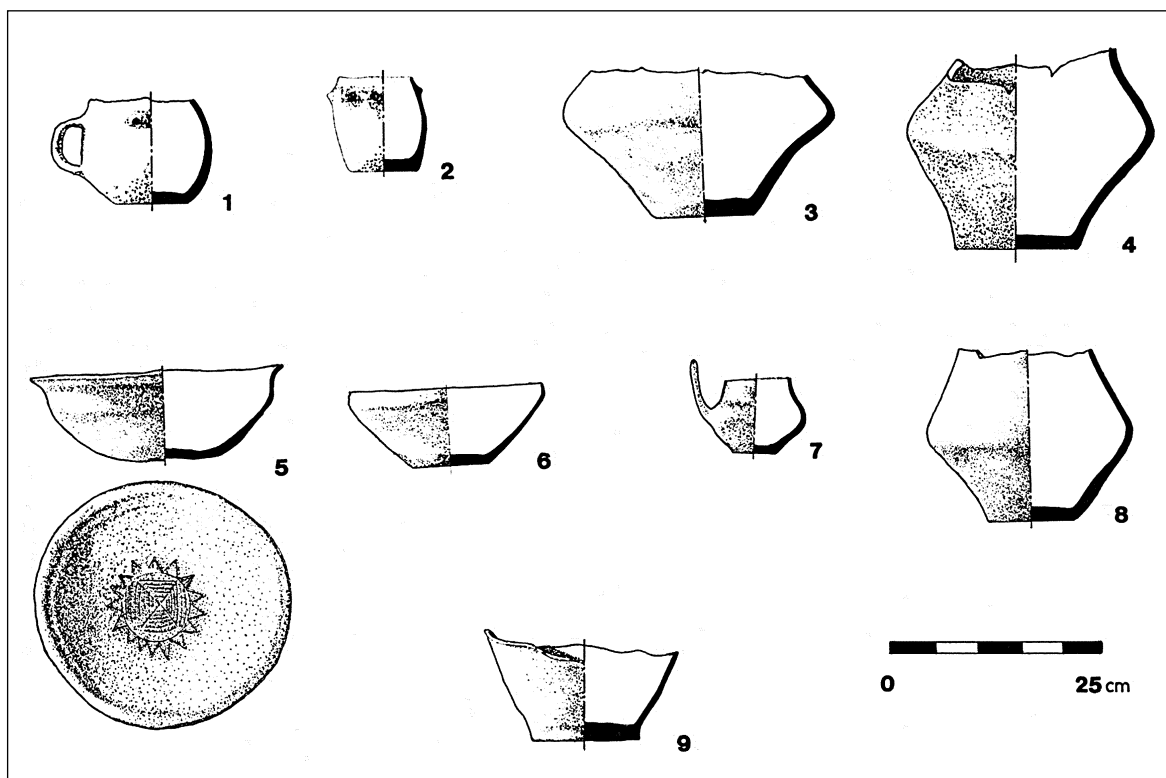
ben töredékes, hiányos állapotban. Ez annak tudható be, hogy a lelőhely egy szántóföldre esett, ahol tavasszal és ősszel nagyjából ilyen mélységig bolygatták a talajt. A feltárás során nyitott szelvényeinkben, a töredékes és szórványos leletanyag ellenére is sikerült megfigyelnünk a temető szerkezetét. É-D-i és K-Ny-i irányú sorokból álló hálós szerkezet rajzolódott ki, amelyeknél az urnák mindkét irányban kb. 3–3 m távolságra helyezkedtek el egymástól. A temető észak felé valószínűleg tovább folytatódik.

A sírokban a kerámiaedényeken kívül bronz hajkarikák vagy -gyűrűk, vaskések, orsógombok, vas- és bronz karperecek fordultak elő mellékletekként, de szórvány felszíni leletként egy köpűs vas lándzsahegy is előkerült. A fentiek alapján valószínű, hogy a temetőben zömében nőket temettek el, de előfordulhattak férfi sírok is.

A jobb megtartású, restaurált leleteket külön szeretném bemutatni:

1. Bronz karika töredékei, 3/5. szelvény. V.: 0,1 cm, h.: 2,0 cm (Ltsz.: A.94.8.43) (2. kép 1).
2. Bronz karperec, 1/9. szelvény 4/A. edényéből. V.: 0,5 cm, á.: 6,0 cm (Ltsz.: A.94.8.28) (2. kép 2).
3. Bronz hajkarika, 1/9. szelvény 4/A. edényéből. V.: 0,3 cm, á.: 2,5 cm (Ltsz.: A.94.8.29) (2. kép 3).
4. Bronz karperec, 1/8. szelvény 1. edényéből. V.: 0,2 cm, á.: 6,0 cm (Ltsz.: A.94.8.17.A) (2. kép 4).

5. Bronz karperec, 1/8. szelvény 1. edényéből. V.: 0,2 cm, á.: 4,0 cm (Ltsz.: A.94.8.17.B) (2. kép 5).
6. Vas karperec, 1/3. szelvény. V.: 0,5 cm, á.: 6,0 cm (Ltsz.: A.94.8.8) (2. kép 7).
7. Vas karperec töredékei, 1/3. szelvény. V.: 0,5 cm, á.: kb. 8,0 cm (Ltsz.: A.94.8.16) (2. kép 6).
8. Vas lándzsahegy, szórvány felszíni lelet. H.: 18,7 cm (Ltsz.: A.93.12.19) (2. kép 8).
9. Vas kés, 3/4. szelvény. H.: 9,0 cm (Ltsz.: A.94.8.40) (2. kép 11).
10. Vas kés, 1-3/9. szelvény edényéből. H.: 7,5 cm (Ltsz.: A.94.8.47) (2. kép 12).
11. Vas kés, 3/1. szelvény. H.: 11,0 cm (Ltsz.: A.94.8.35) (2. kép 9).
12. Vas véső, 3/1. szelvény. H.: 10,0 cm (Ltsz.: A.94.8.36) (2. kép 10).
13. Orsókarika, 1/8. szelvény 2-3. edényei mellől. Á.: 3,0 cm (Ltsz.: A.94.8.14) (2. kép 13).
- 14-16. Orsókarikák, 1/9. szelvény. Á.: 3,0 cm (Ltsz.: A.94.8.26) (2. kép 14-16).
- 17-18. Orsókarikák, 3/5. szelvény edénye mellől. Á.: 2-3 cm (Ltsz.: A.94.8.44) (2. kép 17-18).
19. Orsókarika, 3/4. szelvény. Á.: 2,5 cm (Ltsz.: A.94.8.39) (2. kép 19).
20. Orsókarika, 1/8. szelvény 4. edénye mellől. Á.: 3,0 cm (Ltsz.: A.94.8.13) (2. kép 20).
21. oldaltöredéke, 2/2. szelvény. 15 x 17 cm (Ltsz.: A.94.8.32) (2. kép 21).
22. Tál, 3/10. szelvény B. edénye. Fá.: 7 cm, pá.: 28 cm, ma.: 10,0 cm (Ltsz.: A.94.8.49) (3. kép 5).
23. Merítőedény, 1/9. szelvény 3/B. edénye. Pá.: 6,5 cm, ma.: 9,0 cm (Ltsz.: A.94.8.19) (3. kép 7).
24. Csupor, 1/8. szelvény 1. edénye. Pá.: 8 cm, ma.: 11 cm (Ltsz.: A.94.8.9) (3. kép 2).
25. Bögre, 1/9. szelvény 3/A. edénye. Pá.: 11 cm, ma.: 12 cm (Ltsz.: A.94.8.18) (3. kép 1).

3. kép. Gyöngyöshalász-Ocskay laposa - a vaskori sírok kerámiamellékletei
Fig. 3. Gyöngyöshalász-Ocskay laposa - ceramic finds from the Iron Age graves

26. Tál, 1/8. szelvény 3. edénye. Fá.: 9 cm, pá.: 21,5 cm, ma.: 10 cm (Ltsz.: A.94.8.10) (3. kép 6).
27. Edényalj, 1/10. szelvény. Fá.: 12,5 cm, ma.: 10 cm (Ltsz.: A.94.8.30) (3. kép 9).
28. Urnatöredék, 1/9. szelvény 4/A. edénye. Fá.: 11 cm, ma.: 19 cm (Ltsz.: A.94.8.20) (3. kép 3).
29. Urnatöredék, 1-3/9. szelvény. Fá.: 10,5 cm, ma.: 20 cm (Ltsz.: A.94.8.45) (3. kép 8).
30. Urnatöredék, 3/10. szelvény A. edénye. Fá.: 14 cm, ma.: 23 cm (Ltsz.: A.94.8.48) (3. kép 4).

A leletanyag döntően szkíta jellegű (SZABÓ 1969; CHOCHOROWSKI 1985). A fémtárgyak alapján nem végezhető el pontos kormeghatározás. Az edények jelentős része a korai vaskortól fogva elterjedt típusok közé tartozik, sőt néhány darab egyenesen késő bronzkori fazekas tradíciók kései továbbélésére utal (29. sz. urna, a 22. és 26. sz. tálak). A kerámiamellékletek másik részénél inkább

a kustánfalvi-csoport hatásai érezhetők. Legjobb párhuzamaik a Nyírség és az Észak-Alföld területéről ismertek, ahol a temetőkön belüli urnasírok aránya is magasabb. Ide tartozik a 27. sz. darab, mely talán egy hordó formájú edény töredéke, a 24. sz. bütyökdiszes pohár, a 23. sz. felhúzott fülű mérítőedény és a 21. sz. ujjbenyomkodásokkal tagolt, vízszintes bordadíszes edénytöredék. Utóbbiak miatt a temető leginkább a Kr. e. 5-4. századra datálható, ennél pontosabb besorolást véleményem szerint a leletek nem tesznek lehetővé.¹

Domboróczki László

Dobó István Vármúzeum
3300 Eger
Vár 1.

Irodalom:

Szabó J. Gy. 1969: A hevesi szkítakori temető (Das Gräberfeld von Heves aus der Skythenzeit). *Agria* 7 (1969) 55-128
Chochorowski, J. 1985: *Die Vekerzug-Kultur. Charakteristik der Funde*. Warszawa-Kraków.

¹ Az urnatemetőből előkerült tárgyak az A.94.8.1-49. leltári számok alatt az egri Dobó István Vármúzeum raktárában ta-

lálhatóak, jelenleg azonban néhány darab az ÉKM Autópálya Rt. székházában van kiállítva.

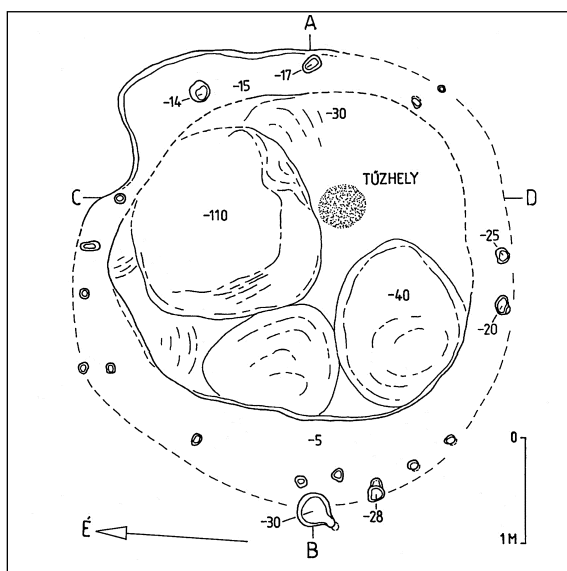
Szkíta telepobjektum alaprajzának és felépítményének rekonstrukciós lehetőségei (Szolnok-Zagyvart)

Rövid, inkább a csatolt rajzos illusztráción, mint szemléltető anyagon alapuló írásunk a mindmáig kevésbé ismert alföldi késő vaskori (korai La Tène) szkíta településjelenségek köréhez kíván adalékot nyújtani, egy Szolnok melletti régészeti feltárás nyomán. Az objektum a zagyvartai mikrorégió egyik Kr. e. 6-3. századi településén került elő az 1987. évi ásatások során, négyszögletes, földbemélyített házak és egyéb telepjelenségek közelében.

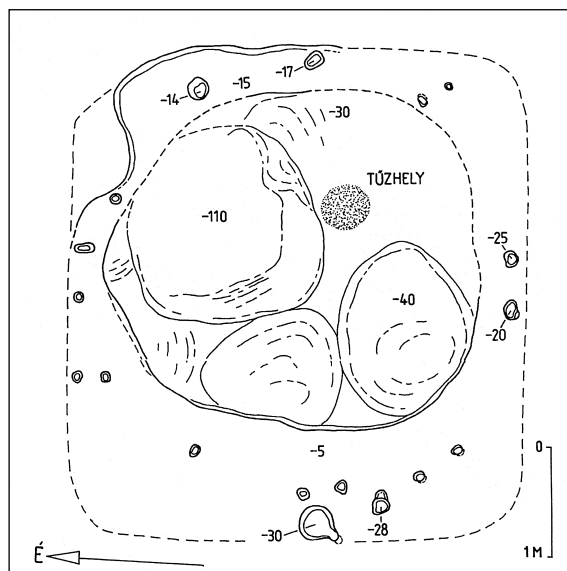
A szóban forgó régészeti objektum legnagyobb kiterjedésében 4,5×4,0 méter nagyságú volt, s két elkülönülő részből állott: egy középső gödörből és az azt körítő sekélyebb, oszlop- és karóhelyekkel (?) jelzett „padkából”. A centrális mélyedés alaprajzában 3,5×3,1 méter volt, s kissé szabálytalan kör alakú. Ebben még további, különböző mélységű beásások voltak. A padlószinten 30-40 cm átmérőjű kerek tüzelésnyomot, nyílt tűzhelyet figyeltünk meg, fél cm vastag vörös folt formájában: vagyis az építmény lakóhelyként való funkcionálásának kétségbevonhatatlan bizonyítékát. Ez a tűzhely a megnyesett felülettől számítva 30-40 cm mélységben helyezkedett el. Az objektum külső körítő része legjobban az északkeleti oldalfalon maradt meg szögletes és ívelt körvonallal. Széles-

sége megközelítőleg 40-100 cm lehetett, s a tűzhely szintjénél 15 cm-rel magasabban helyezkedett el. Ebben a sávban a nyugati és a keleti oldalon egy-egy, kisebb illetve nagyobb cölöpnym volt (15-30 cm-es mélységgel). Továbbá változatos méretű, formájú és mélységű, karóhelyhez hasonló jelenségek is kibontásra kerültek, egymástól különböző távolságra (keresztmetszetben függőleges vagy ferde (?) tengellyel) (1.-3. kép).

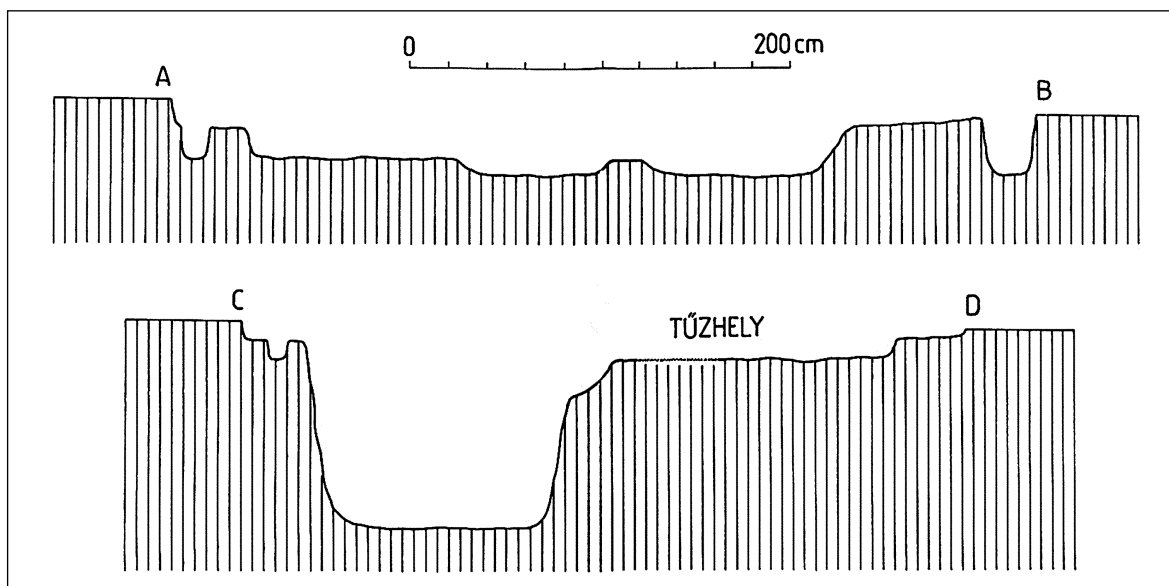
Mivel a telepobjektum eléggé hiányosan maradt ránk az ásatási körülményekből adódóan, fel kell vázolnunk a rekonstrukciós lehetőségeket; elsődlegesen az alapformára, s csak másodsorban az egykori tetőszerkezetre vonatkozóan. Írásunk főként az alaprajz kiegészítésének lehetséges módjait szándékozik bemutatni. Két lehetőség kínálkozik. Az egyik, amelyet jelen esetben valószínűbbnek tartunk, a kör alakú forma a központi rész és az akörül elhelyezkedő kisebb oszlop-/karónyomok alapján. Ezt szemelőtt tartva, a lakókunyhó kúpos tetővel képzelhető el (1. kép). A másik változat egy négyszögletes épületalap lenne. Ezt a rekonstrukciót a nyugat-keleti tengelyű ágasfa-pár és a meglévő külső kontúr esetleg szögletes-sarkos volta támogatja. Ebben az eset-

1. kép. Szkíta építmény alaprajza kör alakúként rekonstruálva Szolnok-Zagyvartpartról
Fig. 1. Scythian house, reconstructed with a rounded groundplain from Szolnok-Zagyvart

2. kép. Szkíta építmény alaprajza négyszögletes házként rekonstruálva Szolnok-Zagyvartpartról
Fig. 2. Scythian house, reconstructed with a rectangular groundplain from Szolnok-Zagyvart

3. kép. Szkíta építmény metszete
Fig. 3. Cross section of the scythian house

ben a felépítmény szelemenés nyeregtető lenne (2. kép, 3. kép).

A zagyvaparti feltárások egyébként számos hasonló településjelenséget hoztak napfényre, melyeket lakó- és melléképületként emelhettek. Kerek formájuk kúpos tetőre enged következtetni, ahogyan a most közölté is. A szögletes gödörhá-

zak mellett külön csoportját alkotják a Szolnok határában megismert szkíta kunyhóknak.

Cseh János
Damjanich János Múzeum
5000 Szolnok
Kossuth tér 4.

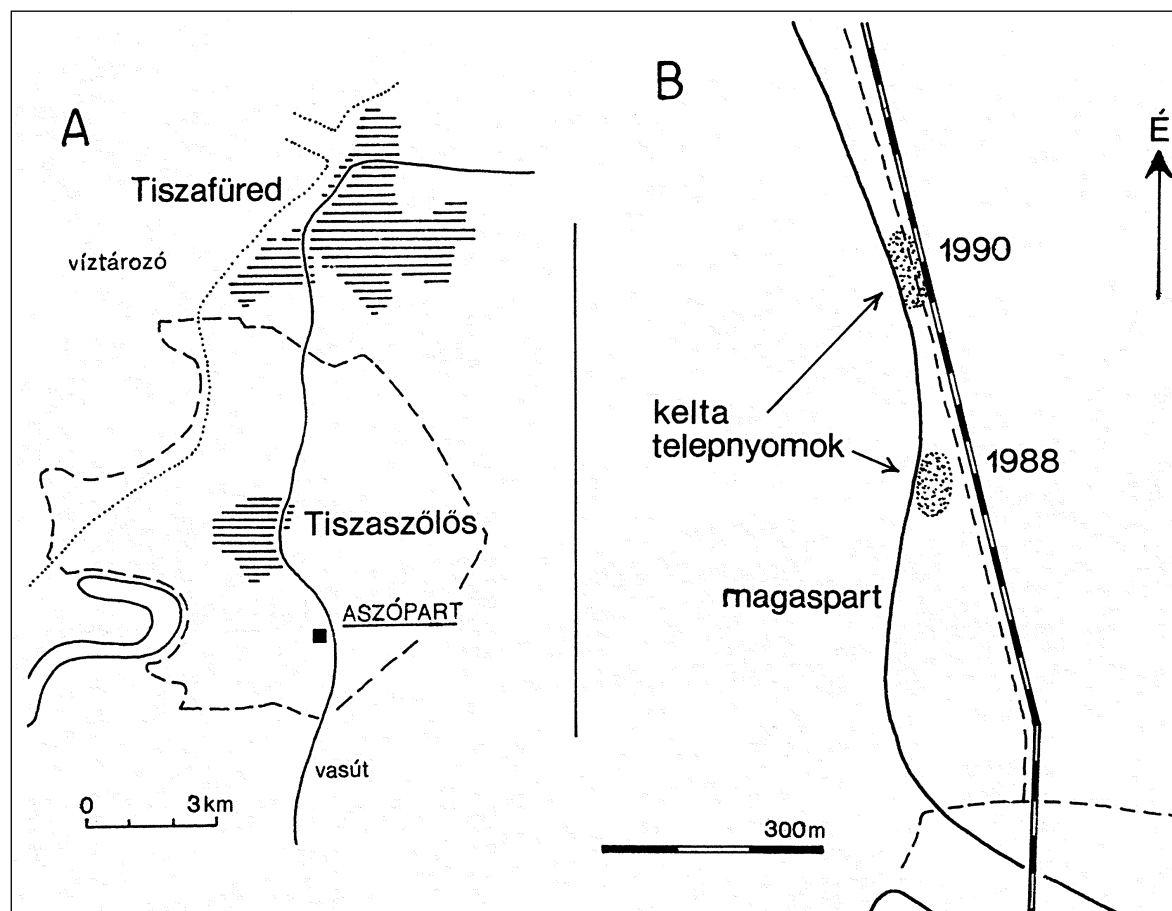
Adalék a Tiszaszőlős-aszóparti kelta település emlékanyagához

Az 1987-ben leletmentés során felszínre került tiszaszőlősi La Tène kori házmaradványok a közeli morotvaparti (Tiszafüred), továbbá a zagyvaparti (Szolnok), az Alcsi-szigeti (ugyancsak Szolnok város) és a kengyeli lelőhelyek mellett a legjelentősebb kelta településnyom a Közép-Tisza-vidéken. Az aszóparti leletekről mindeddig csupán egyetlen terjedelmesebb dolgozat, a szerző által kiadott gödörház publikációja, jelent meg 1990-ben (CSEH 1990). Jelen kisebb anyagközlésünk a feltárások környékén két alkalommal, 1988 szeptemberében és 1990 februárjában végzett terepbejárások, felszíni gyűjtések leleteit mutatja be.

A falutól délre (1. kép A) a földmunkák, illetve a leletmentések érintette partszakaszon, az újból szántás alá vett területen két, egymástól 200-300

méter távolságra fekvő helyen sikerült késő vas-kori edénytöredékeket gyűjtenem (1. kép B). 1988-ban a délebbi pontnál egy-két kiszántott hamus foltot – kevés lelettel – tudtam több-kevesebb határozottsággal keltaként azonosítani. Másfél esztendővel később, a helyszínrajzon északabbra lévő szakaszon figyeltem meg objektumnyomokat. A partélen, egymástól csupán 3-4 méterre két, határozottan jelentkező, téglalap alakú, kb. 3-4 méter nagyságú, nyugat-keleti irányú szürke-hamus folt keltette fel figyelmemet. Néhány jellegzetes La Tène-korú cserép datálta ezeket a feltehetően házmaradványokként értelmezhető jelenségeket.

Az alig több, mint féltucatnyi leletanyagban kétféle árut találunk. Az elsőt két edényrész képviseli (tál vagy fazék illetve fazék): finom agyag-

1. kép. A Tiszaszőlős-aszóparti lelőhely elhelyezkedése. A: Tiszafüred, illetve a falu térségében

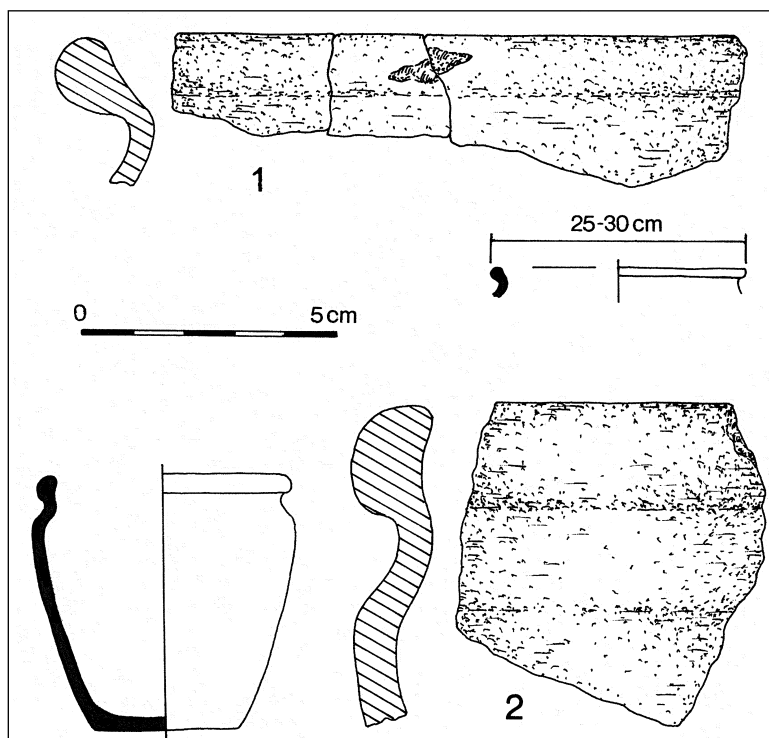
B: a magaspart mentén a leletgyűjtés két pontjával

Fig. 1. The site of Tiszaszőlős-Aszópart. A: in the environt of Tiszafüred, B: the two find spots by the riverbanks

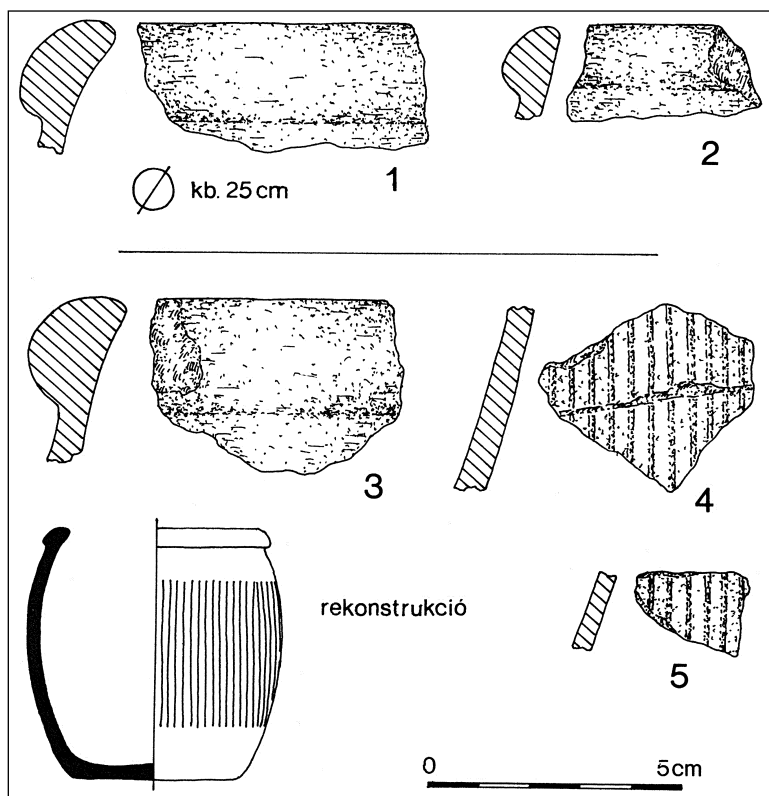
ből korongon készültek és barnás színűek (2. kép 1-2). A második öt töredéket tartalmaz. Ezek egy része szemcsés kerámia, közelebbről fazék (3. kép 1-2), más része grafit tartalmú, ún. seprűdíszes agyagáru (3. kép 3-5) – mind korongolt. Leleteink a Kr. e. 3-1. századon belül pontosabban aligha keltezhetők. A leletanyag leírása:

1. Finom agyagból korongon készült, szürkésbarna színű tál vagy fazék kihajlój, duzzadt pereme a nyakrészszel. A felület kívül-belül vízszintesen polírozott. Három cserépből ragasztott. V.: 0,6 cm. (2. kép 1)
2. Finom agyagból korongolt, közép-barna árnyalatú fazék töredéke. A szájrész függőleges, a perem D formában duzzadt. Közvetlenül a rövid nyak-váll alatt található a legnagyobb kiszélesedése. Felülete kívül-belül, vízszintesen fényezett. V.: 0,8 cm. (2. kép 2)
3. Szemcsés adalékkal soványított agyagból korongon készített, közép-barna színű fazék megvastagodó, D-alakú peremrész. V.: 0,6 cm (3. kép 1)
4. Szemcsés adalékanyaggal kevert agyagból korongolt, barnás tónusú fazék duzzadt, D-formájú peremrész. V.: 0,5 cm. (3. kép 2)
5. Grafit adalékkal kevert agyagból korongon készített, fémesen szürkés színű fazék száj- és nyaktöredéke. Pereme D-átmetszetű. V.: 0,7 cm. (3. kép 3)
6. Grafit adalékkal soványított nyersanyagból korongolt, fémesen feketés árnyalatú fazék, függőlegesen barázdált, „seprűzött” oldaltöredéke. V.: 0,6 cm. (3. kép 4)
7. Grafit tálalékkal kevert agyagból korongon készült, fémesen feketés tónusú fazék függőlegesen barázdált, „söprűzött” oldaldarabja. V.: 0,4 cm. (3. kép 5)

Cseh János
Damjanich János Múzeum
5000 Szolnok
Kossuth tér 4.

2. kép. Kelta edénytöredékek Tiszaszőlős-Aszópartról
Fig. 2. Celtic pottery sherds from Tiszaszőlős-Aszópartról

3. kép. Kelta edénytöredékek Tiszaszőlős-Aszópartról
Fig. 3. Celtic pottery sherds from Tiszaszőlős-Aszópartról

Irodalom:

Cseh J. 1990: Egy kelta lakóház a Közép-Tisza-vidékről (Tiszafüred-Tiszaszőlős - Adalék az alföldi késő-vaskori farmok ismeretéhez). *Jászkunság* 36 (1990-6) 6 58-74.

Tiszafüred – Ásotthalom (őskori tell-település) története ásatásai tükrében

Tiszafüreden és környékén ma is élő legenda tárgya a füredi Ásotthalom. Rengeteg történet keringett és kering a halmon talált „aranyakról”, Pénzásó Pistáról, aki mindmáig helyi nevezetesség és neve a halommal kapcsolódott össze; a 70-es években az Ásotthalmon ásatást végző „mérnökökről, akik valamit kerestek, de nem találtak semmit, mert Pista már elvitte, ami értékes volt – jó lenne tudni, hová tette azt a sok kincset”. Az is közismert, hogy szántás után „mindenféle fura holmit” lehet arra felé találni. Gyerekkorom óta érdekelték ezek a történetek, és amikor a véletlen úgy hozta, hogy régész lett belőlem, sokszor gondoltam arra, hogy végükre járok. Még nem tudhatom, mennyi fog ebből megvalósulni, az alább írottakat egyfajta bevezetésnek szánom egy későbbi, nagyobb lélegzetű tanulmányhoz. Szándékom volt az is, hogy tiszteletemet fejezzem ki szülővárosom érdekében annyit tett múlt századi és mai emberek előtt. Így született ez a munka, mely igyekszik közreadni mindazok nevét és érdemeit, akik valamikor is tudományos kapcsolatban álltak az Ásotthalommal.

A halom névadásáról, fekvéséről: Tiszafüred városától 2 km-re fekszik, a régi 33-as (debreceeni) országút mellett, szemben az egykori Hámán Kató MGTSz főépületeivel. A régi Tisza-meder partján — a folyó által kialakított természetes löszháton — a neolitikumtól a késő bronzkor elejéig az őskor embere rövidebb-hosszabb ideig élt itt, így jött létre a többretegű tell-település.

A halom az 1800-as években az Akasztódomb nevet viselte (a halom tetején valaki fölakasztotta magát, és itt is temették el, mivel megszentelt földbe öngyilkos nem kerülhetett). 1875-ben „regisztrált” kincskeresők bontották meg, és ugyan-

ebben az évben már a helyi katolikus plébános, Tariczky Endre is ásatásokba kezdett.¹ A halom ettől kezdve Ásotthalom néven vált ismertté.

1885 körül Harsányi István, egy magát táltosnak tartó – a környékeliek szerint általában bolondnak vélt és Pénzásó Pistának keresztelt – szirmai ember is megkezdte saját ásatásait a halmon, melyet egészen haláláig (1939) folytatott. Ezért a halmot Pista halmaként is emlegetik (FÜVESSY 1982).

A halom első tudományos kutatóiról: A lelőhely első tudományos kutatása Tariczky Endre helybeli plébános nevéhez fűződik. Tariczky az egri érsek-ség plébánosaként 1862-ben került Tiszafüredre, 44 évesen (TAKÁCS 1987). Az 1830 körül Tiszaszőlősen előkerült „aranyíró fejedelem” hatására 1872-től „Vidéki helyzetünk és Régészeti buvárlatok” címmel folyamatosan publikál az Eger c. hetilap hasábjain.² Cikkeinek tárgya Tiszaigar, Tiszaörs, és az Árpád-kori egyházas falvak története, valamint összegyűjti az általa Tiszaszigetnek nevezett rész (gyakorlatilag a mai Tisza tó területe) hunkori és honfoglalás kori jelentőségét bizonyító nyelvészeti és régészeti érveket.

1873-ban a városi kaszinóban 50 ember előtt tartott előadást Tiszaörsény történelméről, és sikerült megnyernie ügyének Borbély Miklós tiszaderzsi földbirtokos támogatását. Borbély mecénási tevékenységének köszönhetően hétagú bizottságot választanak a régészeti egyletalapítás előkészítésére.

Tariczky 1875 óta levelezik Rómer Flóris-sal, és – Rómer távoli támogatásával és útmutatásával – novemberben rövid ásatást végez.³

Az 1876-os év meghozza Ásotthalom világhírét – Tariczky kb. 200 leletet küld a budapesti ősrégészeti és Embertani Kongresszusra.⁴ Bár a le-

¹ Tariczky levele Rómer Flóris-hoz, 1876. március 14. „...A tiszafüredi Ásotthalom bővebb felismertetése végett, melyről nekem Budapesten az Igazgató Ur ő Méltósága azt nyilvánította, hogy tán a a tőszegi lelhelyhez lenne hasonló, – a már fentlevő régiségi darabjaimhoz küldöm ez alkalommal e kis ládikában azon darabjaimat, miket ugyanazon halomból szintén a múlt évben egy novemberi ásatásom alkalmával nyertem...”; Tariczky levele Rómer-hoz, 1876. október 23. „...A múlt ősszel keleti oldalán, hogy a régi élő Tisza megmosta, nagy részben megbontották a kincskeresők. ...” A levelek az OSZK-ban és a Tiszafüredi Városi Könyvtárban érhetők el.

² Eger, 1872-75. Régészeti buvárlatok, Vidéki Helyzetünk, folytatásban. OSZK-mikrofilmen, másolatban a Tiszafüredi Városi Könyvtárban (továbbiakban TVK).

³ Lásd 1. jegyzet

⁴ Tariczky levele Rómer-hoz, 1876. július 2. „...Az én leleteim felrúgnak 200 db-ra is. Két nap tartott a jegyekkel való ellátásuk. Már most számoznom kell. Azt gondoltam kedre készen leszek velők, pedig másodmagammal dolgozom. Gábri Menyhért festő művész volt a társam, ki az Ásotthalmot gyönyörűen levette már. Ásotthalmi leleteim egy egész őskori népcsaládot, s annak életmódját tárják fel egy csoportban. Szinte magam is örülök neki ...”

letek nem mindegyike származik Ásotthalomról, a nemzetközi és a hazai kutatás felfigyel rá, és Tariczky rövid ismertetése is megjelenik a konferenciakötetben – Rómer tollából (RÓMER 1878, 35-36). Tariczky első ásatása alkalmával a következőket állapítja meg Rómerhez írt levelében: „Két ölnyi mélységben is valóban, azaz rendszeres rétegzésből áll, ami feltűnő vala rám nézve, itt a rétegzés nagy vala, mintha az egész halom egy sírdomb volna, itt tehát részletes sírvermek nincsenek....”⁵ Az 1879-es egyleti jegyzőkönyvi beírás még mindig mint „temetőhelyiséget” említi⁶ – valószínűleg eleinte temetőnek tartották a halmot. 1876-ban a szakvélemény terramare telepnek nyilvánítja (a tószegihez hasonlóan). Ettől kezdve Tariczky és később Miliesz ásatásai igyekeznek az elméletet alátámasztó cölöp és karólyukakat feltárni.⁷

1876-ban a konferencián elért sikerek ellenére is nyilvánvalóvá vált, hogy az egylet a tervek szerint nem jöhet létre: nagy árvíz volt, és ez évben kettéválasztották Külső-Szolnok és Heves vármegyét (1876:33 tc.), mely különféle jogi problémákat vont maga után.

1877-ben meghalt Borbély Miklós, ám május 5-én mégiscsak megtartották az évek óta halogatott alakuló ülést, melyre Rómer F. is ellátogatott. A régészeti egylet elnöke a községi főjegyző, Balogh István lett, titkára Tariczky Endre (SÓLYOMNÉ SZEGŐ 1980). Ugyanezen évben Tariczky megkezdi a konferenciára leadott értekezésének átdolgozását és közlését (TARICZKY 1876, 2), további céljaként említve – melyre soha

nem került sor – annak önálló kötetként való megjelenését.⁸

Az egyleti életről az 1878-as évben az Eger hasábjain olvashatunk.⁹ 1879-től kezdődnek az egyleti ásatások, és folytatódnak 1880-ban, 1882-ben.¹⁰ 1879-ben lát világot Tariczkynak „az agyagedényipar előhaladásáról” szóló cikke (TARICZKY 1879), 1882-ben az „ásotthalmi kő- és veresréz tárgyakkal felmerült, csontból alkotott fonál és kötélgyártó műeszközöket” tárgyalja (TARICZKY 1882). Az egylet ezévi tevékenysége a jegyzőkönyvből és a helyi lapokból derül ki.¹¹

1883-89 között az egylet tevékenysége szünetel.

1885 körül kezdi meg Pénzásó Pista saját kincskeresését az Ásotthalmon – feltehetőleg az egylet hallgatólagos beleegyezésével és támogatásával.¹²

1890-es évektől szinte semmilyen tevékenységről nem tudunk. Az ekkoriban szerkesztés alatt álló Pallas nagy lexikonában a cölöppéptmények címszót Tariczky írta, és személyesen is méltatják ugyanitt, mint író és közéleti embert.¹³ Az újjáalakuló egylet elnöke Tariczky lesz, titkára és később könyvtárosa Miliesz Béla református tanító (PRINYI 1986). Az egylet adományok, vásárlások és ásatások útján való nagymértékű gyarapodása okán a múzeumi gyűjtemény a református tanodában, majd a község házában kap helyet.

1899-1900-tól Miliesz tollából részletes beszámolók születnek az egyleti tevékenységről.¹⁴ 1899-ben Miliesz résztvesz Budapesten egy régészstanfolyamon is.¹⁵

⁵ Tariczky levele Rómerhez, 1876. október 23.

⁶ A tiszafüredi Múzeum és Könyvtáregylet (előbb, Tisza-füredvidéki Régészeti Egylet) ajándékozott és vásárolt Múzeumi tárgyainak jegyzéke beérkezési rend szerint 1877-től kezdve 1938-ig (a későbbiekben jegyzőkönyvként említem) – Tiszafüredi Kiss Pál Múzeum (továbbiakban TKPM) hagyatéka.

⁷ A jegyzőkönyvben többször is szerepel: „cölöp- és karólyukak bizton felismerhető nyomai” – ezek valóban lehettek akár cölöp- és karólyukak is, a tellek településszerkezetét figyelembe véve.

⁸ Tariczky levele Rómerhez, 1877. május 6. „...A nemzetközi ősrégészeti kongresszusra leadott értekezésem átdolgozását és javítás alá vettem, s a Karczag és Vidéke című heti lapban már meg is indítottam. Célom az értekezéssel az, hogy ekként leletjeim némely rajzaival, s régészeti ábrákkal, s térképekkel is ha lehet önálló füzetben is megjelenhessék. Mit mond Nagyságod a tervemhez? Mihelyt választ megkaptam, azonnal folytatni fogok az egri érsekhez mint főpásztoromhoz, hogy értekezésemnek fentebbi módon lenne mecénása és támogatója. Ő ugyanis legtöbbször Buda-

pesten lakik, leletjeim is, régiségi ábrám is az Ásotthalomról és térképeim ott vannak, Nagyságod, vagy Hampel Úr utasítása szerint...”

⁹ Eger 1878/07/04, 11, 10/10, 11/07, 14.

¹⁰ Lásd a jegyzőkönyv évi bejegyzéseit, TKPM.

¹¹ Eger 1879 10/16., *Nagykunság* 08/21, 31; 09/07, 11.

¹² Korabeli visszaemlékezések szerint Pénzásó gyakran felkereste Milieszt az általa kiadott tárgyakkal, aki néhány fillérért átvette azokat (FÜVESSY 1982).

¹³ Pallas nagy lexikona, 1897. I. és XV. kötet. Az 1930-as években szerkesztett Révai nagy lexikona már nem emlékezik meg Tariczkyról.

¹⁴ Három helyen olvasható ugyanazon anyag: jegyzőkönyv, *Archaeologiai Értesítő* korabeli számai (pontosan 1901, 360-363; 1902, 376-377; 1905, 159, 182-186; 1906, 182-185; 1907, 184-187; 1909, 186-189), és a Tiszafüredi Múzeum és Közkönyvtár 1899-1906. és 1912. évi papír-füzetkéiben – TKPM hagyatékában. Az év szerint közölt ásatási eseményeket a jegyzőkönyvből veszem át, csekély változtatással, szinte szövegűen.

¹⁵ Fénykép a TKPM-ban, Miliesz a középső sorban jobbról az első Pósta Béla mellett.

A korabeli szisztematikus ásatások ismertetése:

1900.: november 20-30. között egyleti ásatás. 108 db tárgy került elő (14 db kőtárgy, 26 db csont, 15 db agancseszköz, a többi agyagtárgy), közülük kiemelkedik 1 bronz szárnyasvéső, és geometrikus mintázatú „agyagkunyhó díszek”.¹⁶

1901.: május-júniusban, majd szeptember-október-novemberben egyleti ásatás. 276 tárgy került elő (46 db kőtárgy, 95 db csont- és agancseszköz, a többi agyagtárgy), ezek közül kiemelkedik: egy öntőminta (nem említik, milyen tárgyé), egy 42 cm hosszú vöröses homokkőből készült őrlőkő (méreten felüli nagyságú), 1 db bronzöntésre szolgáló csiszolókö(?) bélyeges lenyomatokkal, 1 db 11 cm hosszú bronz kar- vagy lábtekerecs.

1902.: Ebből az évből kissé részletesebb jelentést kapunk. Az ásatás április 22-én kezdődött: a múlt őszön megkezdett 24,5 m × 3,5 m-es szelvényt május 21-ére fejezték be, elérve az átlag 3,5 m mélységet. Május 2-án új szakaszt mértek az előzővel párhuzamosan (25 m×2,5 m), melyet több időközben átlag 4 m mélységig feltártak. Az aratási munkálatok bevégezése után ősszel a megkezdett árokkal párhuzamosan vettek fel egy 28×2,5 m-es szelvényt, és itt 4 m mélységben a feneket elérve ástak a hirtelen beállott télig. A déli lejtőn az országút mentén is húztak egy árkot (12×2,5 m), melyben 2,5 m mélységben érték el az alját, mivel itt a lejtő alacsonyabb volt. Az Ásotthalom ez évben 240 db leletet szolgáltatott (56 db kőtárgy, 131 db agancs- és csonteszköz, a többi agyagtárgy). A rétegek –, mint az egyéb feltárt részeken – a következőképp váltakoztak felülről lefelé: „termőföld, pernyés égett réteg, sárgaföld tapasz, pernyés égett rész, sárga föld, pernyés szenes égett réteg, sárgaföldréteg”. 23 „hullámos réteget” különítettek el, még meszes és csigahéjas réteget is. Az 1902. év folyamán feltárt területek összessége megközelíti a 250 négyzetmétert, a kitermelt-megmozgatott föld mennyisége a 350 köbmétert. Kiemelkedő leletek: 1 vadkanagyar csüngő, köpüs csonttű, 23 cm hosszú hatalmas „szarvasagancsból idomított” csákány, melyet teljesen elkészítettek a használatra, de a két oldalát még nem fúrták át teljesen. „Tömegekben égetett vagy pergelt búza és köleskása” (?), korhadt cölöprészek.

1903.: Az egyleti ásatás eredménye ez évben 415 db tárgy (46 db kőtárgy, 69 db agancs- és csonttárgy), kiemelkedő leletnek számítanak a bronztárgyak és 23 db öntőminta.¹⁷

1904.: A telep északi nagy szelvényét a debreceni országút felől a régi Tisza medre felé 24×4 m, 2-3 m mélységű „szeletekkel” befejezték. A délre eső oldalon, amelyen munka még nem folyt, új terület feltárását kezdték 9×7 m-es árokkal, melyet 2-3 m mélységig „a természetes földig” ásva, ugyanazon jelenségekkel, rétegekkel és eszközökkel találkoztak, mint a többi részeken. Az ez évben kiásott tárgyak száma 228 db (41 db kőtárgy, 42 db csont, 37 db agancseszköz, a többi agyagtárgy). Kiemelkedő leletek: „agyagkunyhó díszek, 1 vörösréz (?) fokos”. Május 6-án az Ásotthalom északi szélén, a régi Tisza száraz medre felé hajló sekélyes lejtőben, 1,5 méternyi-re a halom tetejéről, hamus égett földrétegben, szétomlott edény cserepei közt a munkások egy csomóban aranyleletet találtak. A tárgyak a következők voltak: 14 db színarany „láncszem gyűrű”, súlyuk 75 gr. „Aranygyöngyök és tekereshengerek: a legnagyobb sorban van 338 gyöngyszem, nagyságra nézve négyféle változatban, mind üresek és lyukasak. A 2. füzér bordázott aranylemezekből behajlított 20 üreges hengerecskét mutat váltakozó nagyságban, de köztük 6 hengerke az aranytól elütő anyagból van, talán csontból. Ebben a füzérben két kígyóalakban csavart nagyobb gömböcske is van. A középső füzér finom aranysodronyból csavart 12 fel-fűzhető hengerecskét tartalmaz, vastagságuk és hosszúságuk különböző. A 3. füzér gyöngy súlya 35 gr. Ezekkel együtt találtak egy oxydált vörösréz hengerkét, valószínűleg egy nagyobb tű töredékét.” Az aranyleletet magába foglaló hely közvetlen közelében találtak még 2 agancsból készített, vonalakkal és pontokkal díszített „zablaszárat” (h: 11 cm), csontból készített lapos, lyukacsos füles „sallangot” (valószínűleg lószerszámdísz, h: 6-7 cm), kisebb, „rendes köralakú (átm: 3 cm) csontpitykét egymásba folyó félkördíszítésekkel”, két lyukkal a felerősítésre. Mindkét végén nyitott (h: 5 cm, átm: 4 cm) üres csonthengert, amely vonalas és pontos, szabályos bekar-

¹⁶ Hasonló darabokat Tiszaug-Kéménytetőről ismerünk (CSÁ-
NYI-STANCZIK 1982, uók. 1992). A kunyhódíszekről maradt fenn fénykép – TKPM.

¹⁷ Feltehetőleg ez az a zárt öntőmintaegyüttes, mely a felső, koszideri korú rétegsorból maradt ránk, és melyet Bóna I. feldolgozott (BÓNA 1960), megalapozva és alátámasztva a

koszideri fémművesség létezését és jelentőségét. Sajnos rétegtani leírás nem emlékezik meg a leletekről, és azt sem lehet tudni, hogy milyen bronztárgyakkal jött elő, valamint a 23-ból milyen volt a számszerinti megoszlás aránya az öntőminták és a bronztárgyak között.

colásokkal díszített.¹⁸ Az aranyelet „minden valószínűség szerint vándorlási vagy futási igazolomban hátrahagyott kincsrész” lehetett. Az ez évben feltárt terület 160 négyzetméter, a megmozgatott föld 477 köbméter.

1905: Miután a halom északkeleti és délkeleti részét teljesen átkutatták és helyreállították, következett az északnyugati, nyugati és déli részek feltárása. Itt először egy 12×5,5 m, átlag 4-5 m mély szelvényt húztak május hónapban. Szeptemberben ezen árok betöltése után a déli lejtőn 10×3×2,5 m mély kísérleti árkot nyitottak. Ez 156 feltárt négyzetmétert és 600 köbméter megmozgatott földet jelentett. Ez évben a halom 236 db tárgyat adott (48 db kőeszköz, 95 db agancs- és csonteszköz, a többi agyagtárgy volt). Kiemelkedő leletek: egy ép *ansa lunata-edény* (feltehetően szőreg-perjámosi import), egy kis, agyagból égetett nyéllyukas baltácska pontozott mintával,¹⁹ „kunyhódíszek”, törtöredékek.

1906: Megkezdtek a még meg nem bolygatott, vagy csak felületesen megkutatott részek teljes feltárását. Április elején új ásást kezdtek a halom északkeleti részén egy 16×4–5×2-3 m mély szelvénnel. Júniusban a város felé eső részen 12×7–8×2-4 m mély kísérleti árkot húztak, melyet augusztus végétől „alaposan és sikeresen kikutattak”. Ez évben olyan enyhe volt a tél, hogy december közepéig be tudták fejezni a „helyreállítási munkálatokat”, és kijelölték a jövő tavaszra maradt újabb ásások pontjait. A feltárt terület 170 négyzetméter körüli, a megmozgatott földtömeg 624 köbméter. Ez év 277 db leletet adott (34 db kőeszköz, 46 db csont- és agancstárgy, a többi agyagból), melyek közül kiemelkedik: 6 db bronz kar- vagy lábtekercs, egy újabb csúcsos kis *ansa lunata-edény* karcolt és pontdíszítésekkel, „kunyhódíszítési részek”, bronzvéső egy öntőmintával együtt.

1907: Áprilisban a múlt évről félbemaradt ásást folytatták, májusban pedig a „helyreállítási munkálatokat”. Júniusban új szelvényt nyitottak a nyugati oldalon belülről kifelé haladva, 9×4 m, 2-3 m mélyen, melyben szeptember végéig dolgoz-

tak. Október elején a feltárt szelvény mellett a nyugati oldalon újabb, 10×4×2-3 m mély szelvényt kezdtek, melynek feltárása október végéig tartott. Ezután a felvett részen újabb 11×3 m, 2-3 m mély szelvényt kezdtek, melyet november végéig bevégeztek. December elejével, mivelhogy az idő kedvező volt, újabb 12×4×2-3 m mély szelvényt kezdtek, melyet december 21-ig folytattak. Az Ásotthalomból ez évben előkerült leletek száma 312 db (57 db kőeszköz, 106 db csont- és agancstárgy, a többi agyagból készült). Kiemelkedő leletek: újabb *ansa lunata-edény*, egy kis négyszögletes edény,²⁰ egy teljesen ép agyagkanál, egy teljesen zárt, „minden nyílás nélküli agyagedényke állatfejjel”, „kunyhódíszítési tapaszok”, 2 db tekerces bronz karvédő, 8 db csüngő. A feltárt terület nagysága 157 négyzetméter, a megmozgatott földtömeg 144 köbméter.

1908: A halmon ezúttal is a nyugati oldalon, Füred felé nyitottak új szelvényt (10×5 m, 3 m mély). Szeptemberben és októberben az előbbiekhöz hasonló méretű szelvényeket nyitottak párhuzamosan északról délre, az országút felé haladva. A halom ez évben 349 tárgyat „adott” (59 db kőtárgy, 105 db csont- és agancs-tárgy, a többi agyagból). Kiemelkedő darabok: apró csontkanálfej, 3 db kis négyszögletes edény, agyagkanál feje, teljesen zárt, „minden nyílás nélküli hosszúkas agyagedényke” állatfejjel, kétfelé válva, belseje teljesen üres. Egy „sajátos edénydarab, mely csatorna alakú s külső részén áttörtlen, két és egysoros lyukat mutat (?), kunyhódíszek”, 6 db réz (?) véső, egy bronzöntő edény töredéke.

1909: A tavaly kezdett részt folytatták, hozzá délnyugat felé 4×2 m, 3 m mély új szelvény felvételével, májusban és júniusban. Áratás után a délnyugati lapos nyúlványban 10×3×3 m mély árkot kezdtek. Ez évben 302 db tárgy került elő (kőeszközök 58 db, csont és agancseszközök 129 db, a többi agyagból való), melyből kiemelkedik: 3 db vadkanagyar, 2 db apró csontkanál-fej, kis négyszögletes edény, 2 agyagkanál, egy teljesen zárt, „hosszúkas edényke állatfejjel”, agyag lyukas cső (fűvóka?), lószerszámdísz.²¹

¹⁸ Az aranyelet a füzesabonyi kultúra rétegeiből származik; hasonló aranykincseket ismerünk ebből a korszakból pl. Tiszasülyről, Jászdózsáról, Kengyelről, stb. Az ásothalmi lelet súlyát tekintve a legnagyobb valamennyi között. A kincset részletesen tárgyalja: MOZSOLICS 1958, BÓNA 1975. A csontból készült tárgyakról – melyek valószínűleg a kincshez tartoztak – lásd BÁNDI 1963, MOZSOLICS 1953. Mindkét dolgozat foglalkozik más, szintén az Ásotthalomról származó

csontzablákkal és lószerszámrészekkel is ezeken kívül. A sors iróniája, hogy az aranyeletet nem Pénzásó Pista találta meg.

¹⁹ Olyasmi lehetett, mint a Jászdózsa-kápolnahalmi: Bronzezeit in Ungarn 1992, Katalog: 421.

²⁰ Hasonló lehetett a jászdózsaihoz: Vö. Bronzezeit in Ungarn 1992, Katalog: 447.

²¹ Ld. BARTALOS 1909, melyben Tariczky ismerteti Ásothalmot.

1910: A telep végleges „kimerítését és helyreigazítását” folytatták. Októberben a laposabb területen, délnyugaton, az országút felé 16×2 m, átlag 2-4 m mélységű árkot nyitottak. A halomból ez évben 362 db tárgy került elő (79 db kőeszköz, 112 csont- és agancseszköz, a többi agyagból).

1911: A délnyugati részen, október 2-28-ig feltártak egy 20×2 m-es folyosót. Innen 359 tárgy került elő (78 db kőeszköz, 126 db csont- és agancsárgy, a többi agyagból). November 2-án – befejezve a halom feltárását – áttértek a „legrégibb ősteleptől” északnyugatra eső Laposhalom, és az ugyaninnen délre fekvő Zöldes domb kutatására.

A korabeli ásatásokból levonható következtetések: Az eddigi adatok alapján megállapítható, hogy a megközelítőleg kör alakú telep eredeti formáját a múlt század közepén végzett folyószabályozási munkálatokig megőrizte. Kb. 6 m-re emelkedett ki a környezetéből, átmérője 75 m körül volt. A dombhát lapos, oldalai enyhén lejtettek. A rétegsorok vastagságát tekintve a települések a különböző korokban és települési periódusokban változó kiterjedésűek voltak.

A leletanyag (csak a kerámiára vonatkoztatva) a leírások és a múzeum tárlóiról készült fényképek alapján a neolitikumtól a késő bronzkorig terjedő időszakot öleli fel. A településszerkezetről igen kevés értékelhető információ áll rendelkezésünkre: a halom rétegsora 2-4 m vastagságú volt, húsznál több réteggel. Valószínűleg többször (kb. 4-5 alkalommal) teljesen leégett. A lapos, geometrikus mintával díszített „faltapaszkok” a többi hasonló korú tellen (pl. Tiszaug-Kéménytető) találtakkal megegyező felmenő falú, sövényveszőn agyagtapasztásos házak meglétét feltételezi. Többször említenek – edényekben és „szabad kupacokban” (szemétdödrökben) – „pergelt” gabonaszemeket, cölöp- és karólyukakat, illetve ezek elkorhadt famaradványait, házi- és vadállatok, halak csontjait. A házakat (a rétegleírások alapján) valószínűleg többször megújították, padlójukat újrasározták – kijavították. A felső rétegekből az említések alapján jóval több csont, agancs és fém (bronz, és az ásatók által vörösréznek nevezett) tárgy került elő. Az egész telep viszonylatában kimagasló a kőeszközök, csont- és agancseszközök száma: balták, kalapácsok, vésők, őrlőkövek, si-

kárlőkövek, csiszolókövek, fenőkövek, agancsfosok, bordasímítók, kések, lyukasztók, tűk, árák, kapák, csákányok, vetélők, horgok. Az agyagból készült tárgyak száma és rendeltetése sem kevesebb: orsókarikák, agyag tűzikutyák, szövőszék nehezekek, ép és töredékes edények. Sajnos a kerámiáról szóló leírások olyan sematikusak, hogy ma már ezek alapján a leletanyag azonosítása szinte lehetetlen.²² A fennmaradt leletek közlése azonban akkor sem felesleges. Az agancs- és csontszerszámok, kőeszközök statigrafiai helyzetük ismerete nélkül is értékelhető információkat nyújthatnak, ha feldolgozásra kerülnek. A telepet ért igen intenzív és szorgos kutatómunka eredményeképp (több mint 1500 négyzetméter feltárt terület, amelyből a kikerült földet a helyi mezőgazdák kívánságára gondosan elplanírozta) a halomból nem sok maradt.

Az egylet története 1912 után: A két meghatározó kutató (Tariczky, Mílesz) 1912-ben szinte egyszerre bekövetkező halála után a szisztematikus, tudományos ásatások abbamaradnak. Bár az egylet Kürthy Sándor vezetésével tovább működik, 1913-ban Pósta Béla megtiltja a további ásatások folytatását. Pénzásó Pistát haláláig (1939) ez nemigen zavarta: tovább álmodta az „ócska vár háromágú pincéjében egy lelakatolt vasajtó mögött rejlő arannyal teli kincsesláda” zavaros meséjét. Feltehetőleg azonban a közte és az egylet között fennálló jó viszony a két korábbi kutató halálával megszakadt: 1912 után adományozásként, vételként sem említenek többé az Ásotthalomról származó leleteket.²³ A tiszafüredi egylet és múzeum – mely az ország legelső alapítású múzeuma közé tartozott – a század elején több, mint 10.000 tárgyat őrzött gyűjteményében, melynek jó egyharmada a helyi legrégebbi ősteleptükből – azaz Ásotthalomból származott. 1935-ben felsőbb határozat alapján az egyletet meg akarták szüntetni, de a város tiltakozására egy ideig még működött. A világháború alatt azonban a gyűjtemény nagy része elkallódott – megsemmisült, széthordták. 1949-ben a megmaradt alapokon megnyitotta ajtaját a látogatók előtt az ország első falumúzeuma (ugyanekkor az egylet megszűnt). 1952-ben a városházáról a néhai Lipcsey-kúriába költözött a gyűjtemény Kiss Pál Múzeum néven, ahol ma is működik. Ugyanebben az évben külső

²² 1952-ben újraleltározták az egylet leleteit, de már csak „Ásotthalom?”-ként van feltüntetve a lelőhely.

²³ Pénzásó halálának évében, 1939-ben került a MNM-ba egy

kisebb anyag a halomról, adományozásként, Petrőczy-gyűjteményként említve. Lehetséges, hogy ez Pénzásó hagyatékának részét képezte. MNM leltárkönyve, 38.1939.1-13.

segítséggel – Tiszafüreden Mílesz és Tariczky halála óta nem működött képzett régész és képzetlen sem – újraeltározta a megmaradt tárgyakat, azonosításuk azonban csak feltételezésekre épülhetett.²⁴ 1965-től a központosító politika következtében a régészeti gyűjtemény a szolnoki Damjanich Múzeum gyűjteményét gyarapítja.

A *modern ásatások története*: Tiszafüred még egyszer bekerült az ország régészeti vérkeringésébe. Miután 1964-ben a Tisza II. vízlépcső építéséhez kapcsolódó árvízvédelmi munkálatok során majdnem teljesen elhordták, a MNM régészei vezetésével leletmentés kezdődött²⁵ a megmaradt kb. 80 m hosszú, 4 m széles sávon, melynek legfelső (koszideri) rétegét ekkorra már kotrógéppel eltávolították. Kontrollásatásra egy 8×3 m-es felületen került sor, mely 2,60 m magas érintetlen profilt megőrzött. Az első betelepülés az AVK időszakára tehető, majd a késő rézkori badeni kultúra feltehetőleg nagy kiterjedésű, de szóróványosan lakott települése volt megfogható. Ezt követi a Kr.e. II. évezred első harmadának vége felé a hatvani, majd a füzesabonyi kultúra. A koszideri periódus rétegei hiányoznak, pedig a múlt századi tapasztalatok alapján a telep legizgalmasabb része lehetett. A kimagasló minőségű és mennyiségű leletanyag megengedi azt a feltételezést, hogy Tiszafüred-Ásotthalmot a bronzkor idején gazdasági – kereskedelmi központnak tartjuk (főleg a fém- és csontmegmunkálás volt fejlett, de a földművelés-állattenyésztés-halászat is virágozhatott). A korábban előkerült és a leletmentésekről származó leleteket érintőlegesen tárgyalják a korra vonatkozó kisebb-nagyobb monográfiák (KOVÁCS 1977, BÓNA 1975, KALICZ 1968, KOVÁCS 1992b). Az ásotthalmi leletmentést a hozzá tartozó temetők (Majoroshalom, Fertői halom,

Kenderföldek) feltárása követte. A telep mellett az egykori Tisza bal oldalán levő homokos magaslatokon, félkör alakban a telep füzesabonyi rétegével egykorú és az azt követő halomsíros kultúra sírjai találhatók (eredetileg 3-4000 lehetett, köztük népvándorlás kori temetkezésekkel, melyekre most nem térek ki). A három, egyidőben funkcionáló temetkezési hely mintegy 1 km-es távolságon belül helyezkedik el. Az 1964-72 között végzett ásatások anyaga a MNM-be került, mindmáig leltározatlan és feldolgozatlan – közöletlen. Kisebb tanulmányok és egy-egy kiemelkedő lelet közzlése történt csak meg ezidáig (KOVÁCS 1973, KOVÁCS 1975, BRUDER 1987, KOVÁCS 1992a, KOVÁCS 1995, 176).²⁶

Céлом e tanulmánnyal az volt, hogy megközelítőleg teljes képet nyújtsak egy régészeti kiemelkedő jelentőségű, de teljesen feledésbe merült lelőhely kutatástörténetéről. Elgondolkodtat az emberi beavatkozás tudományos értéke és romboló hatása között megnyilvánuló ellentét. A „Vajon most jót tettünk, vagy nem?” ördögi kérdése.

Úgy vélem, hogy még tehetünk érdemes erőfeszítéseket ez ügyben: remélhető az egykori dokumentumok egy részének felbukkanása, és a megmaradt, valamint a közöletlen leletek feldolgozása is időszerű már jónéhány éve.²⁷ A rám eső részt, – melyben minden bizonnyal a tőlem tellő tudományos feldolgozáson kívül a város iránti elfogultságom is megnyilvánul – a halomból kikerült nagymennyiségű kőtárgy (eszközök, stb.) vizsgálata jelenti.

Horváth Tünde

Kulturális Örökség Igazgatóság
1461 Budapest,
Pf. 211.

Irodalom:

- Bóna I. 1960: Bronzezeitliche Schmuckgiesserei in Tiszafüred Ásotthalmom. *AUBSH* 2, 1960, 261-270.
Bándi G. 1963: Középső bronzkori lószerszám-szíjelosztó csontlemezek kérdése a Kárpát-medencében (Der Frage der Riementeiler des mittelbronzezeitlichen Pferdegeschirrs im Karpatenbecken). *ArchÉrt* 90 (1963) 46-60.
Bartalos Gy. 1909: Heves vármegye őskora. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Heves Vármegye*. Budapest. 432-444.

²⁴ TKPM leltárkönyve, 52/.... Sok tárgy elkerült a múzeumból egy Déri Múzeumban tartott kiállítás miatt is, és többek között eltűnt az aranykincs is, még a világháború alatt (csak 3 hajkarika maradt meg). Fénykép maradt a teljes kincsről, TKPM.

²⁵ MNM Adattár: 1964. Csalog Zs. leletmentése, MA B III-IV. XI. 148/1964; 1965. Patay P., Kovács T., Bökönyi S. terepbejárása; Kovács T. 1964-es feltárása VI.89/1966, VII.115/1967; Kovács T. felt. jel. XXIII.265/1974.

Jelentések: Rég. Fü. I. 1965 (18)/22., 1960 (14)/19., Arch. Ért. 1962/259., 1965/233.

²⁶ Mindmáig kiadatlan, de állandó hivatkozás tárgya: Kovács Tibor: Previous and Recent Research at the Prehistoric Settlement of Tiszafüred-Ásotthalmom. In: Bronze Age Tell-settlements of the Great Hungarian Plain II., *IPH*. II., im druck.

²⁷ Szeretnék köszönetet mondani a Tiszafüredi Városi Könyvtár és a tiszafüredi Kiss Pál Múzeum munkatársainak a náluk őrzött dokumentumok átengedéséért, segítségükért.

- Bóna I. 1975: *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre Südöstlichen Beziehungen*. ArchHung 49 Budapest.
- T. Bruder K. 1987: Gondolatok egy őskori balta famaradványai kapcsán. *Múzeumi Műtárgyvédelem* 16 (1987) 23-32.
- Csányi M. – Stanczik I. 1982: Előzetes jelentés a Tiszaug-kéménytetői bronzkori tell-telep ásatásáról (Vorbericht über die Ausgrabungen der bronzezeitlichen Tellsiedlung von Tiszaug-Kéménytető). *ArchÉrt* 109 (1982) 239-254.
- Csányi M. – Stanczik I. 1992: Tiszaug-Kéménytető. In: Meier-Arendt, W. (Hrsg.): *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*. Frankfurt am Main, 1992. 115-119.
- Füvessy A. 1982: Pénzásó Pistához, a tiszafüredi táltoshoz fűződő hagyományok. *Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei* 39 (1982) 569-591.
- Kalicz N. 1968: *Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn*. ArchHung 45 Budapest.
- Kovács T. 1973: Korai markolatlapos bronz török a Kárpát-medencében (Frühe Bronzedolche mit Griffplatte im Karpatenbecken). *Arch Ért* 100 (1973) 157-166.
- Kovács T. 1977: *A bronzkor Magyarországon*. Budapest.
- Kovács T. 1975: *Tumulus Culture Cemeteries of Tiszafüred*. RégFüz. Ser. II. 17.
- Kovács T. 1992a: Bestattungssitten der Füzesabony-Kultur und das Gräberfeld von Tiszafüred-Majoroshalom. In: Meier-Arendt, W. (Hrsg.): *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*. Frankfurt am Main 1992. 96-98.
- Kovács T. 1992b: Tiszafüred-Ásotthalom. In: *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*. Frankfurt am Main 1992. 131-33.
- Kovács T. 1995: Auf Mitteleuropa weisende Beziehungen einiger Waffenfunde aus dem östlichen Karpatenbecken. In: Hänsel, B. (Hrsg.): *Handel, Tausch, und Verkehr im Bronze- und Früheisenzeitlichen Südosteuropa*. PAS 11, München-Berlin 1995, 173-185.
- Mozsolics A. 1953: Mors en bois de cerf sur le territoire du bassin des Carpathes. *ActaArchHung* 3 (1953) 69-111.
- Mozsolics A. 1959: Der Goldfund von Kengyel. *ActaArchHung* 9 (1959) 253-263.
- Prinyi T. 1986: *Milesz Béla tiszafüredi tanító élete és munkássága*. Szakdolgozat (Debreceni Tanítóképző Főiskola) Debrecen.
- Rómer F. 1878: Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie. *Compte rendue*, vol. II. Budapest.
- Sólyomné Szegő Á. 1980: *A tiszafüredi múzeum és könyvtáregylet története 1877-1949*. Szakdolgozat (Debreceni Tanítóképző Főiskola) Debrecen.
- Takács B. 1987: *Tariczky Endre helytörténeti tevékenysége*. Szakdolgozat (ELTE BTK) Budapest.
- Tariczky E. 1876: A Tisza-füredi Ásotthalom és vidéke régészeti tekintetben (A Budapesti ősrégészeti s embertani VIII. kongresszus alkalmával, 1876.) VII. rész. *Karczag és Vidéke* 29 (1876.07.15, 2)
- Tariczky E. 1879: A tiszafüredvidéki ős-agyagedényipar előhaladása a kőkortól a vaskorig. In: *Nagykunság, Eger, Karczag és Vidéke* 1879.
- Tariczky E. 1882: Ásotthalmi kő- és veresréz tárgyakkal felmerült, csontból alkotott fonál és kötélgyártó műeszközökről. *Eger* 1882. 03. 30

Late Neolithic house and oven models from the Tisza region: Problems of interpretation

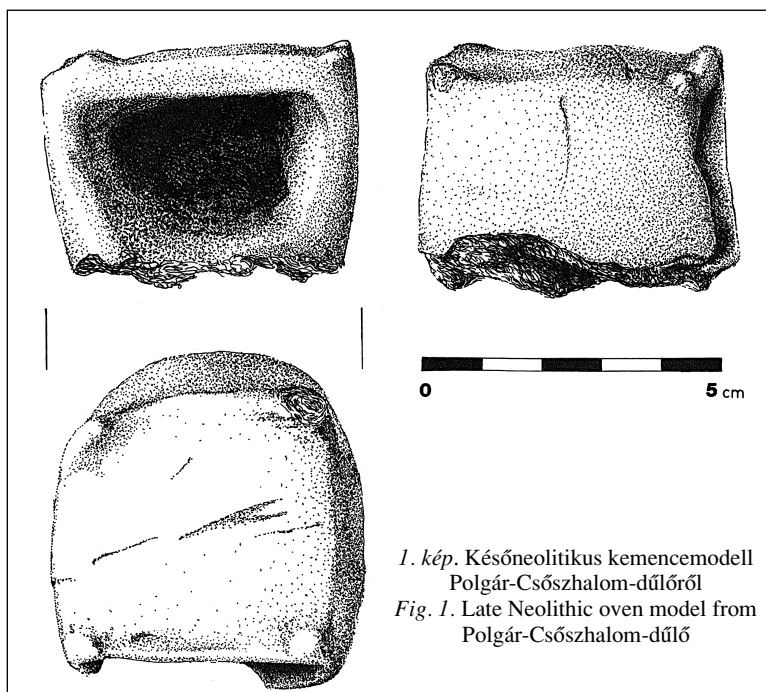
Nándor Kalicz published five small clay sculptures from Aszód which he defined as house models of the Lengyel culture (KALICZ 1976, Fig. 4. 1-5). He later republished three of these models together with a new one, also from Aszód, raising the number of these models to six (KALICZ 1985, 19, 122, Fig. 12. 1-5). The first five house models were re-interpreted as oven models by J. Petrasch in his comprehensive study on Neolithic ovens (Petrasch 1986, 61, cat. nos 4-8). In her studies on prehistoric religion, E. Bánffy again argued that these clay sculptures represented house models (BÁNFFY 1986, 1-4), and she later expressed her doubts concerning their interpretation, noting that "it remains a matter of taste whether we identify a model as a 'house' or an 'oven'." (BÁNFFY 1991, 213).

More recent excavations in the Great Hungarian Plain have shed new light on the cultural context of the clay sculptures from Aszód. The investigation of the Late Neolithic tell settlement at Berettyóújfalu-Herpály yielded conclusive evidence for the presence of rectangular ovens as a standard furnishing of Neolithic timber-framed houses (KALICZ-RACZKY 1984, 108; KALICZ-RACZKY 1987, 114). The fact that these ovens had a flat top is an important observation since there was nothing to suggest that the houses had flat roofs (KALICZ-RACZKY 1984, 99-107; KALICZ-RACZKY 1987, 111-114). One distinctive feature of the Herpály ovens was that the four corners of the flat top were decorated with knobs or with stylized clay horns. They often also had a clay ridge running down their sides at the edges (KALICZ-RACZKY 1987, 117, Fig. 26). The oven from house 5 had a wooden frame which was daubed with clay. The structural elements of the Herpály ovens – namely an indication of the wooden frameworks – are

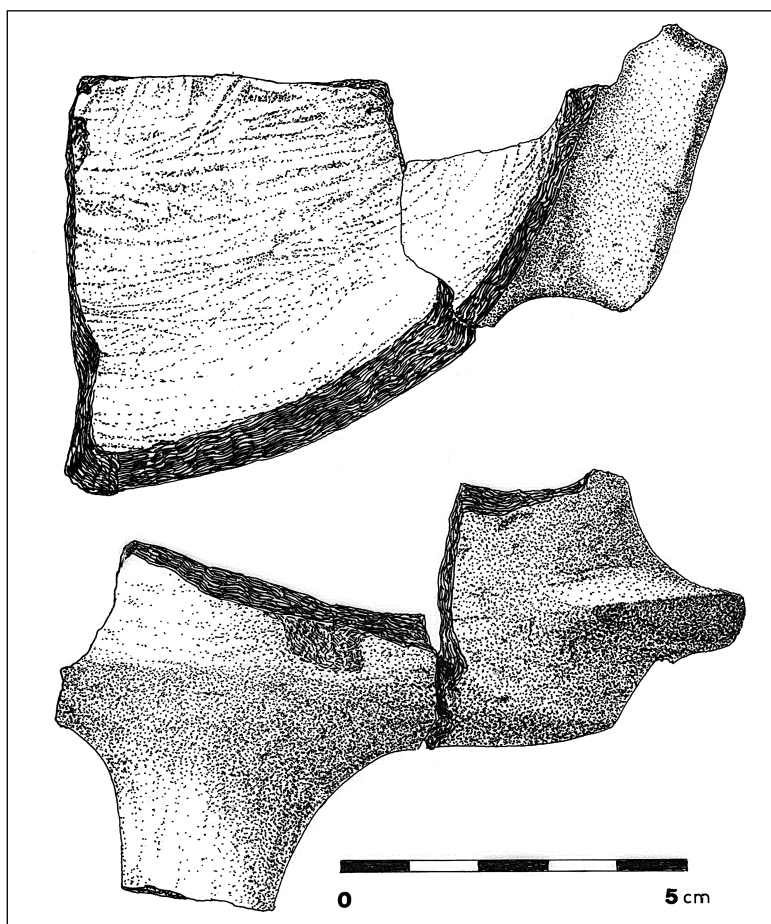
clearly visible on two of the Aszód models (KALICZ 1976, Fig. 4. 1, 5).

An oven similar to the ones uncovered at Herpály has also been found in one of the central buildings of the Polgár-Csőszhalom settlement. It would appear that the Csőszhalom oven can be associated with ritual activities and community events (RACZKY et al. 1994, 233).

The remains of roughly forty houses were identified over a four hectares large area, part of the outer horizontal settlement at Polgár-Csőszhalom. These timber-framed houses all had a rectangular groundplan and their structural remains suggest that they all had a pitched roof (RACZKY et al. 1997, 38). An important find was recovered from one of the refuse pits (feature 615): the knob handle of a clay lid in the form of a flat-topped hollow clay sculpture (Fig. 1). The upper part has a small knob at each corner and in this respect it matches the Aszód finds. The clay models published by N. Kalicz can be likened to the Csőszhalom find not only formally, but also functionally since the former were all conical knobs attached to lids. Since the excavations at the tell settlement and the outer horizontal settlement at Polgár-

1. kép. Későneolitikus kemencemodell
Polgár-Csőszhalom-dűlőről
Fig. 1. Late Neolithic oven model from
Polgár-Csőszhalom-dűlő

2. kép. Későneolitikus házmodell töredéke Öcsöd-Kováshalomról
Fig. 2. Fragment of a Late Neolithic house model from Öcsöd-Kováshalom

Csőszhalom have yielded ample evidence for longhouses with pitched roofs and flat-topped clay ovens, we may conclude that the clay lid handle from the site represents an oven. This is hardly surprising since ovens were an important furnishing of real houses, as well as of house and shrine models in South-East Europe (GIMBUTAS 1974, 67-85). Ovens and rituals linked to ovens – such as the grinding of the first grain, the baking of the first bread – no doubt played an important role (MAKKAY 1978, 13-36; PETRASCH 1986, 57-58). The occurrence of small oven models (such as the ones from Mártély, BANNER 1943, 7, Fig. 2; PETRASCH 1986, 61, cat. no. 9) or as vessel accessories, such as knob handles, is thus hardly mere chance. Moreover, this distinctive oven representation furnished further proof for the close relations between the Csőszhalom, the Herpály and the Lengyel culture provinces (RACZKY et al. 1997, 40). As a matter of fact, one of the knob handles which Kalicz interpreted as a house model (KALICZ 1987, 122, Fig.

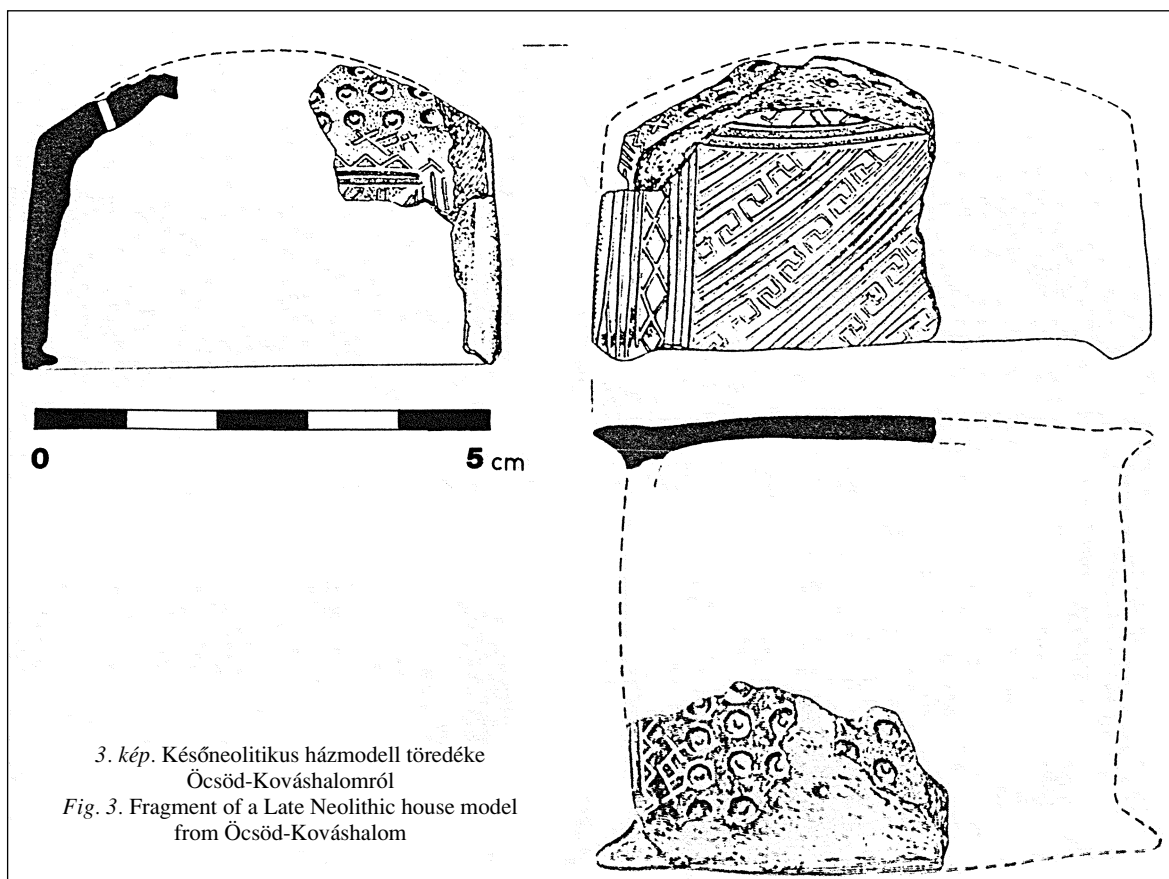
12. 4) can be definitely assigned to the group of knob handles modelled on open-mouthed animal heads of the Tisza culture (RACZKY 1987, 71, Fig. 17; HEGEDŰS-MAKKAY 1987, 96, Fig. 16).

The fragment of a house model was recovered from the Late Neolithic settlement at Öcsöd-Kováshalom from a classical Tisza context (Fig. 2). This clay sculpture, painted with red pastose paint on its exterior, is rounded and stands on four feet. The interior of this model fragment was apparently empty, implying that it either had no furnishings or that these were lost. Although this find was exhibited as no. 205 at the exhibition displaying the finds of the Late Neolithic in the Tisza region and it was described in detail in the German catalogue to this exhibition (KALICZ-RACZKY et al. 1990, 146), its drawing is published here for the first time. The Öcsöd find proves that so-called

roofless open house models also occur in the Late Neolithic of the Tisza region. Comparable house models are known from the Cucuteni-Tripolye culture province (GUSEV 1995, Fig. 5. 1-6).

Another house model has also been published from Öcsöd (BÁNFFY 1991, 213, Fig. 1; RACZKY 1987, 76, Fig. 29). This fragment depicts a roof (Fig. 3). Bánffy suggested that this type perhaps represented a distinct variant among the European Neolithic house models (BÁNFFY 1991, 213). However, it seems more likely that this fragment was an accessory – most likely the lid – of the open house model type. In this sense, we can assume a transitional house model variant consisting of two parts – a house part with a floor and walls, and a roof part – beside the closed and open house models of the South-East and East European Neolithic (GUSEV 1995, 179-184).

These finds from the Tisza region also indicate the difficulties in the typologization and interpretation of these Neolithic models. The grouping of these finds into well-defined typological groups

would certainly be desirable (and more recent finds can definitely contribute to refining earlier categories). Only after a precise typological grouping can individual types be analyzed in terms of their function and chronology.

Raczky Pál – Anders Alexandra
ELTE Régészettudományi Intézet
1088 Budapest
Múzeum körút 4/B

References:

- Banner J. 1943: Az újabbnéolitikus lakóház kutatás mai állása Magyarországon (L'état actuel de la recherche des habitations néolithiques en Hongrie). *ArchÉrt* series 3, vol. 4 (1943) 1-25.
- Bánffy E. 1986: House Models from Neolithic Hungary – Attempt at a General Interpretation. In: Allen – Unwin (Eds.): *Archaeological Objectivity in Interpretation*. Vol 2. The World Archaeological Congress 1-7 September 1986. Southampton-London, 1986. (s. p.)
- Bánffy E. 1991: Cult and Archaeological Context in Central- and South-Eastern Europe in the Neolithic and the Calcolithic. *MittArchInst* 19-20 (1990-1991 [1991]) 183-249.
- Gimbutas M. 1974: *The Gods and Goddesses of old Europe 7000-3500 BC. Myth, Legends & Cult Images*. London.
- Gusev, S. A. 1995: Hausmodelle der Tripolje-Kultur. *PZ* 70 (1995) 175-189.
- Hegedűs K. – Makkay J. 1987: Vésztő-Mágor. A settlement of the Tisza culture. In: Tálas L. (Ed.): *The Late Neolithic of the Tisza region*. Budapest-Szolnok, 1987, 85-103.
- Kalicz N. 1976: Die Hüttenmodelle der Lengyel-Kultur in Ungarn. *JMV* 60 (1976) 117-127.
- Kalicz N. 1985: Kőkori falu Aszódon. *Múzeumi Füzetek* 32. Aszód.
- Kalicz N. – Raczky P. 1984: Preliminary report on the 1977-1982 excavations at the Neolithic and Bronze Age tell settlement of Berettyóújfalu–Hérvíz. *ActaArchHung* 36 (1984) 85-136.
- Kalicz N. – Raczky P. 1987: Berettyóújfalu–Hérvíz. A settlement of the Hérvíz culture. In: Tálas L. (Ed.): *The Late Neolithic of the Tisza region*. Budapest-Szolnok, 1987, 105-125.

- Kalicz N. – Raczky P. et al. 1987: Katalog der ausgestellten Funde. In: Meier-Arendt, W. (Hrsg.): *Alltag und Religion. Jungsteinzeit in Ost-Ungarn*. Frankfurt am Main, 1990, 141-153.
- Raczky P. 1987: Öcsöd–Kováshalom. A settlement of the Tisza culture. In: Tálas L. (Ed.): *The Late Neolithic of the Tisza region*. Budapest-Szolnok, 1987, 61-83.
- Raczky et al. 1994: Polgár–Csőszhalom. A Late Neolithic settlement in the Upper Tisza region and its cultural connections. (Preliminary report). (Polgár–Csőszhalom. Egy késő neolitikus lelőhely kutatása a Felső-Tisza-vidéken és annak kulturális összefüggései.) *JAMÉ* 36 (1994) 231-240.
- Makkay J. 1978: Mahlstein und das rituale Mahlen in den prähistorischen Opferzeremonien. *ActaArchHung* 30 (1978) 13-36.
- Raczky et al. 1997: Polgár–Csőszhalom–dűlő. Újkőkori végi telep és sírok a Kr. e. V. évezredből. (Polgár–Csőszhalom–dűlő. Late Neolithic settlement and graves from the 5th millennium B.C.) In: Raczky P. – Kovács T. – Anders A. (szerk.): *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései*. Budapest, 1977, 34-43.
- Petrasch, J. 1986: Typologie und Funktion neolithischer Öfen in Mittel- Und Südosteuropa. *APA* 18 (1986) 33-83.

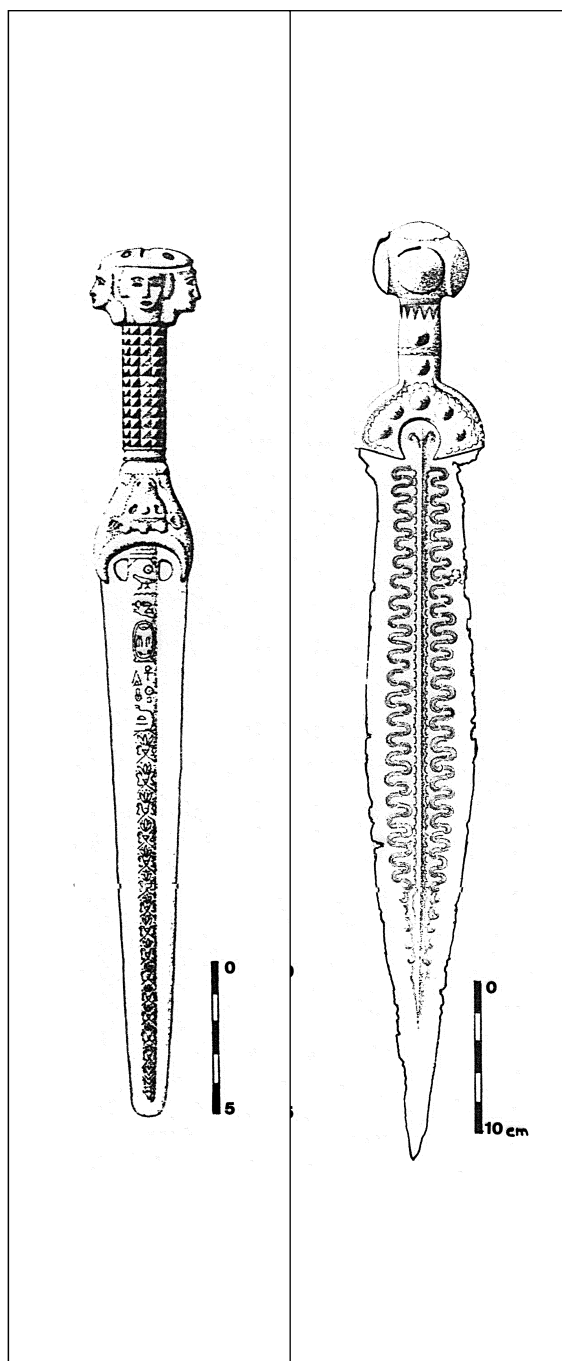
Néhány észrevétel a halomsíros korszak időtartamáról

1859-ben akadtak rá az egyiptomi kincsvadászok Ahhotep királyné érintetlen sírjára a thébai nyugati parton, Dra Abu'l-Nagában. A királynét ismerjük a történeti hagyományból is, II. Szeckenré-Taonak, a kettészakadt Egyiptom déli része fáraójának felesége volt. Fiai, Kamósze és Ahmósze (görögösen: Amószisz) egymást követték a trónon, de végül az öccs volt az, aki újraegyesítette az addig kettészakított országot, és megalapította az egyiptomi Újbirodalmat. Ahhotep királyné végigélte a viharos időket, halála már kisebbik fia uralkodásának idejére esett.¹ Ezáltal Ahhotep királyné temetkezése pontosan keltezhető a Kr. e. 16. század utolsó negyedére. Ebből a temetkezésből került elő sok egyéb, a királynő fiainak nevével ellátott tárgy mellett, egy Amószisz-kartust viselő kard (MÜLLER-KARPE 1980, Taf. 1, 7) (1. kép 1), melynek legközelebbi párhuzama a Kárpát-medencéből, az apai kincsből ismeretes (POPESCU 1937-40, 119; MÜLLER-KARPE 1980, Taf. 288, A 1-2).

Az apai kincsből két kard található, mindkettő a német terminológia szerinti *Vollgriffschwert*, ezen túl azonban kevés közülük van egymáshoz. A hosszabbik (az ún. 1. kard) pengéje futóspirális díszítésű, nyélzáródásának négy félgömbös kialakítása valószínűleg csontból faragott előképeket idéz (1. kép). Pontosán ez a típusú nyélzáródás rokonítja az Ahhotep királyné sírjában lelt karddal, azzal együtt, hogy ez utóbbit a félgömböket arckokká alakították (2. kép). A rövidebbik apai kard (az ún. 2. számú) díszítése háromszögekből áll, nyélzáródása korong alakú.

Az apai kincset sokáig a hajdúsámsonival egyidőre keltezték. Bóna István legutóbb, a benne található spirális karperec miatt, későbbre, a koszideri időszakra datálta (BÓNA 1992, 56-58). A két adat egybevetésével a koszideri időszak hozzávetőlegesen a Kr. e. 16-15. századra tehető. Ezt a megállapítást egyébként a C¹⁴-adatok is támogatják (FORENBAHER 1993, 245).²

Az Ahhotep-temetkezés és a koszideri időszak kronológiai szinkronizálását az a téveszme akad-

1. kép. Kard Ahhotep királyné sírjából (1) és az apai kincs 1. kardja (2).

Fig. 1. Sword from the grave of Queen Ahhotep (1) and sword 1 of the Apa hoard (2)

¹ A sírjába helyezett kincseken Amószisz már királyként szerepel, unokájának, a későbbi I. Amenhotepnek az uralkodására azonban még nincs adat.

² GrN-1944: Dunaújváros-Kosziderpadlás, Kr. e. 1622-1514 (kalibrált); továbbá uo. Fig.2: Reinecke BB1 (Vatya kultúra vége – halomsíros kultúra kezdete): Kr. e. 1700-1500.

lyozta, mely szerint – ellentétben Gordon Childe eredeti elképzelésével (CHILDE 1927) – a füzes-abony kultúra időszaka párhuzamos lenne a mükénéi világ második, „nyitottabb” felével (Kr. e. 1400-1200) (MOZSOLICS 1973a, 3), vagy legalábbis megérné azt (HARDING 1984, 276-79). Semmi okunk sincs rá, hogy ezt gondoljuk. Amennyiben érvényesült égei hatás a koszideri időszakot megelőzően a Kárpát-medencében, az csak korábról, a minószi első palotakorszak (Kr. e. 1900-1700) idejéből származhatott. Így válik csak érthetővé, hogy valamivel később, a minószi második paloták (Kr. e. 1700-1450) jellegzetes hosszú kardja, a Karo A-típus³ hogyan lehetett előképe a Sauerbrunn-Boiu-Keszthely típuscsaládnak, melynek magyarországi datálható példányait, a két keszthelyi sírleletet, ezáltal nem tehetjük későbbre a Kr. e. 16-15. századnál. Ebben az időszakban, a minószi thalasszokrácia csúcán újra fennállhatott, alighanem ismét csak rövid ideig, az alkalmi kapcsolat a két távoli terület között. Kemenczei T. véleménye szerint (1988, 40-41) a Sauerbrunn-Boiu-Keszthely kardtípuscsaládnak nem lehet előzménye a Karo A típus, mert ennek elmentmond a hajdúsámsoni bronzipart ért mükénéi hatás. A hajdúsámsoni horizont fegyvereit és a Sauerbrunn-Boiu-Keszthely kardokat a zajtai bronzipar el is választja egymástól. Véleményünk szerint ennek a feltételezésnek pont az ellenkezője igaz. A Sauerbrunn-Boiu-Keszthely típuscsaládnak a minószi Karo A típusra visszavezethető genezise bizonyítja azt, hogy a hajdúsámsoni bronzipart nem érthette semmiféle mükénéi hatás. Éppen a mükénéi világ fénykora (Kr. e. 1400-1200) az az időszak, amikor a Kárpát-medence és az Égeikum között nem létezett semmiféle kimutatható kapcsolat.⁴ A kapcsolatfelvétel csak a mükénéi világ bukásakor, a „tengeri népek” vándorlásainak időszakában követ-

kezik be, és ismét nem tart sokáig. A legkurrensebb árucikk ekkor a fegyver.

A Kárpát-medencéből 28 db Naue II típusú kard ismeretes, valamennyi kései halomsíros – korai urnamezős környezetből került elő. Az Égeikumban ezek a kardok –, ha egyáltalán datálhatók (Mürsziné, Kosz, Kallithea, Anthea) –, mind a késő helladikus IIIC időszakra (Kr. e. 1200-1100) tehetők. (Nem kivétel ez alól a Schliemann által a mükénéi Akropoliszon talált példány sem, ez valószínűleg a palota első pusztulásához köthető.) Valószínűleg ekkor kerül egy Sandars-féle C ii-típusú égei kard a Szabolcs-Szatmár-megyei Ajakra (MOZSOLICS 1973b, Taf. 37. 1/a). Ezeket ugyan kicsit korábban elkezdi már használni az Égeikumban, azonban közkedveltek még a „tengeri népek” idején is (SANDARS 1963, 117). Az ugyanebben az időszakban használatos Peschiera-török sem jelennek meg az Égeikumban a késő helladikus IIIC előtt. Mindezek azt sugallják, hogy az urnamezős kultúra korai időszakát nem keltezhetjük a 12-11. század fordulójára.

Mint azt láttuk, a fentiek alapján a keszthelyi halomsírokat (Kr. e. 16-15. század) mintegy 300-350 év választja el a korai urnamezős időszaktól (Kr. e. 12-11. század). Ez azt jelenti, hogy a halomsírosok kárpát-medencei térnyerése igen lassú folyamat lehetett, vándorlás helyett inkább csak beszivárgásról, vagy bevándorlások meg-megismétlődő, egyenként nem is túl erős hullámairól beszélhetünk.

Szalai Tamás
Szent István Király Múzeum
8000 Székesfehérvár
Fő utca 6.

³ Legkorábbi példányai közül kettő Malliából ismeretes, valószínűleg mindkettő az első palota időszakának végére (közelebb-ről a középső minószi II-re) datálható (CHAPOUTHIER 1938). Alig fiatalabb példánya ismeretes a krétai Arkalokhoriból, amelyet a középső minószi II időszakra kelteznek (PENDLEBURY 1939, 164). A Schliemann által Mükénében feltárt hat aknasír (A-sírkör) leletei között szép számmal fordultak elő ún. Karo A típusú hosszú kardok vegyesen ún. Karo B típusú rövid törökkel. Ezek a sírok a mükénéi I időszakra keltezhetők, ez Krétán a középső minószi IIIB – késő minószi IA korai időszaknak felel meg. A később felfedezett mükénéi aknasírokban (B-sírkör) is találtak ilyen típusú hosszú kardokat. Ezek a sírok némileg korábbiak a Schliemann által felfedezettéknél, a temetkezések már a középső helladikus III kései időszakban elkezdődnek, amely Krétán a középső minószi IIIB-nek felel meg, így alig valamivel fiatalabbak, az első krétai példányoknál. A kardtípus használata az itteni késő bronzkor ele-

jén válik általánossá, elterjedése mind időben, mind térben erősen kötődik a minószi thalasszokráciához (Kréta, Kükládok, Ión-szigetek), csak néhány peloponnészoszi példány (Mükéné, Vapheio, Mürszinohóron) lóg ki a sorból. Legkésőbbi darabja Knosszosz környékéről származik, egy késő minószi IIIA korú temetőből, ez azonban egészen biztosan régebbi darabnak tekinthető ebben a környezetben. (Zapher Papoura, 44. sz. aknasír, Sandars-féle C i-típussal együtt). A temető más sírjaiban további Sandars-féle C i-kard, továbbá 5 db D1-, 2 db F-, és 1 db G-típusú kard is található, valamennyi a minószi paloták utáni korszak terméke. Ezen kívül nem ismeretes a késő minószi IB utánra keltezhető – vagyis a második palotáknál fiatalabb – példány. Még a kivétel (Knosszosz) is sokatmondó. Itt a palotarendszer bizonyos restaurációja figyelhető meg.

⁴ A korai mükénéi páncélok (Dendra, Théba, Phaisztosz, Mükéné) nem tekinthetjük rokonnak a Čaka-típusú páncélok (Čaka, Ducové, Kér, Nadap).

Irodalom:

- Bóna I. 1992: Bronzeguss und Metallbearbeitung bis zum Ende der mittleren Bronzezeit. In: *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*. Frankfurt am Main 1992. 48-65.
- Chapouthier, F. 1938: Deux épées d'apparat découvertes en 1936 au palais de Mallia. *ÉCr* 5 (1938) 8-20.
- Childe, V. G. 1927: The Minoan Influence on the Danubian Bronze Age. In: Casson, S. (ed.): *Essays in Aegean Archaeology Presented to Sir Arthur Evans*. 1-4, Oxford.
- Forenbaher, S.: Radiocarbon date and absolute chronology of the Central European Early Bronze Age. *Antiquity* 67 (1993) 218-220.
- Harding A. F. 1984: *The Mycenaeans and Europe*. London.
- Kemenczei T. 1988: *Die Schwerter in Ungarn I*. PBF IV, 6 München.
- Mozsolics A. 1973a: Beiträge zur Geschichte und Chronologie der Ungarischen Bronzezeit. *Acta Antiqua* 21 (1973) 3-20.
- Mozsolics A. 1973b: *Bronze und Goldfunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte Forró und Ópályi*. Budapest
- Müller-Karpe, H. 1980: *Handbuch der Vorgeschichte Band IV: Bronzezeit III*. München.
- Pendlebury, J. 1939: *Archeology of Crete*. London.
- Popescu, D. 1937-40: Dépôt de bronzes de Apa. *Dacia* 7-8 (1937-40) 119-125.
- Sanders, N. 1963: Later Aegean Bronze Swords. *AJA* 67 (1963) 117-153.

Egy fibula viseletének valószínűbb rekonstrukciója

Nemrégiben jelent meg Jankovits Katalin tanulmánya (1992) a Mithay Sándor vezette bakonyjáki régészeti feltárás anyagáról. A késő bronzkori temető I. halomsírnak 4., hamvasztásos rítusú sírjából – többek között – egy ún. kígyó alakú tű (JANKOVITS 1992, Abb. 11, 5) is előkerült. Jankovits K. elkészítette a „tű” általa vélelmezett viseleti módját (1. kép).

Véleményem szerint az említett rekonstrukció hibás. Egy kígyó alakú huzalt ugyanis lehetetlen a Jankovits által közölt módon a szöveten átfűzni. Ezt az állításomat gyakorlati kivitelezést mellőzve is egyszerű belátni. Csak más segédeszközzel (eszközökkel) pl. a bakonyvidéki korabeli temetkezésekből is jól ismert egyenes, valódi tűkkel használható lepelszerű felsőruházat összefogására (pl. JANKOVITS 1992, Abb. 11, 3. a kígyótűvel azonos sírban).

A lehetséges megoldások egyikét két helyen már közöltem (ILON 1995, 209, 57. ábra; ILON 1996, 27. ábra), és itt ismételtelen ajánlom a korszakkal

foglalkozók figyelmébe (2. kép). Jankovich hipotézisét a tárgy helytelen elnevezése (tű) erősen befolyásolhatta, ami arra int minden régészt, hogy bányunk csínján a ma használatos fogalmak történeti múltba történő visszatükrözésével.

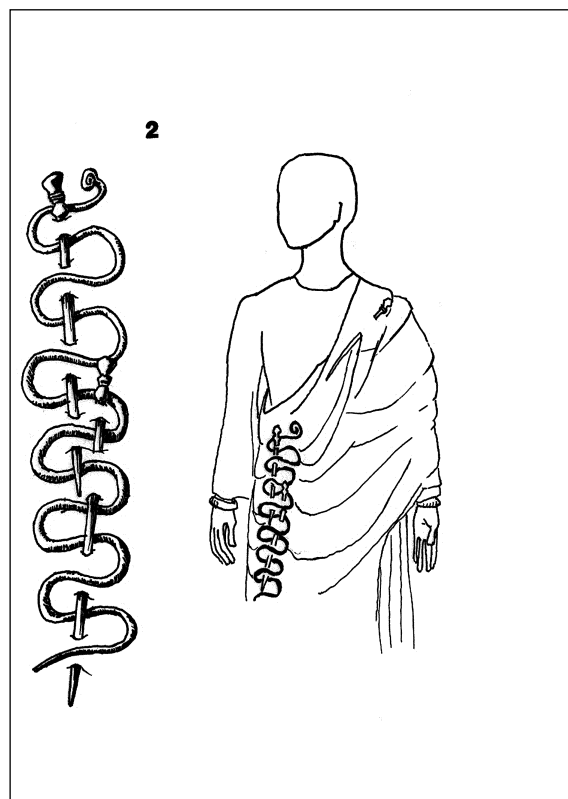
Ilon Gábor
Savaria Múzeum
9700 Szombathely
Kisfaludy S. utca 9.

Irodalom:

Ilon G. 1995: *Bevezetés a Kárpát-medence régészetébe*. Pápa.

Ilon G. 1996: A késő halomsíros-kora urnamezős kultúra temetője és tell-települése Németbánya határában (Das Gräberfeld und Tell der Späthügelgräber-Frühurnenfelderkultur in der Gemarkung Németbánya). *Pápai Múzeumi Értesítő* 6 (1996) 89-208.

Jankovits K. 1992: Spätbronzezeitliche Hügelgräber von Bakonyjákó. *ActaArchHung* 44 (1992) 261-343.

1. kép. A fibula viseletének Jankovich Katalin (1) és a szerző (2) által javasolt rekonstrukciója
Fig. 1. Reconstruction of how the fibula was worn after Katalin Jankovich (1), after the author (2)

Pogányvár Szentesen? – Adatok egy évszázados „lelőhely” történetéhez

A múlt század közepső harmadát a hazai archaeologia hőskoraként szokás emlegetni. A kutatás első lépéseit megtevő, úttörő tudósaink – Ipolyi, Henszlmann, Rómer, Hampel, Pulszky és mások – a mai szemnek bámulatra méltó munkabírással, gyakorlatilag a semmiből teremtték meg a magyarországi régészeti kutatást. A századforduló pozitívista szellemében elkészített összjegyzéseik természetesen nem mentesek kisebb-nagyobb tárgyi tévedésektől. Igazságtalanság lenne azonban minden egyes tévedést, mai, száz évvel későbbi tudásunk szerint egyértelmű melléfogást a fenti, szintetizáló elmék rovására írni. Nem feledhetjük ugyanis, hogy adataik megszerzésekor szinte egyáltalán nem számolhattak sem a korszerű szakirodalom, sem a leleteket összegyűjtő, képzett kutatók segítségével. Egy-egy leletről szóló ismereteiket rendszerint vidéki gyűjtőktől, autodidakta régiségbúvároktól szerezték. Az efféle „adatok” azután gyakran szorultak pontosításra, javításra. Akadt viszont néhány olyan toposz, hibás megfigyelés, adat, amely avatott helyesbítés híján gyakorlatilag a mai napig él, megjelenik hazai és külföldi közlemények lapjain. Egy ilyen lelőhelyről, a Szentes határába lokalizált „dónáti pogányvárról” szeretnék az alábbiakban beszámolni.

A pogányvár (értsd: ős- vagy népvándorlás kori földvár, gyűrű) helyszíne a ma Szentes keleti határában húzódó Dónát nevű pusztá déli szegélye, a Kőrögy- és Mágocs erek egybefolyásának – a környező területekhez képest szokatlan módon – vizektől és felszíni formáktól erősen tagolt területe. A Mágocs-értorkolata előtt két hatalmas kanyart ír le. Ezek között húzódik az általános, 82–83 méteres térszínt uraló, 90 m fölé emelkedő, keskeny, éles hát, az ún. *Dónáti ormok*. Több őskori (?) kurgán is emelkedik a közelben.

Rómer Flóris az 1876-os budapesti ősrégészeti kongresszus tiszteletére készített kiállítás anyagának összegyűjtésekor megfordult Szentesen is (PASZTERNÁK 1996, 278).¹ Megtekintette a református gimnázium régiségtani szertárát és megismerkedett Szívós Bélával², a tár őrével, aki maga is amatőr régiséggyűjtő volt, számottevő kollekcióval. Szívós közléseinek nyomán került be Dónát, ill. az itteni pogányvár – mint később látni fogjuk: kiirthatatlanul – a hazai régészeti szakirodalomba. Rómer a konferenciára kiadott, őskori lelőhelyeket taglaló művének térképére került fel Dónát pusztá, mint ahonnan „halom”, „pogányvár”, „vártemető”, „ögle”, „varjúkova” [értsd: obszidián] illetve „kovaszilánk” lelet ismeretes. Magában a mű szövegében, a leletek megyék szerinti felsorolásakor viszont csak a pogányvárak sorában találjuk meg Szentes-Dónátot (RÓMER 1876, 42–43). Itt a szerző Szívós Béla hozzá írt levelére hivatkozik, mint adatai forrására.³

Legközelebb 1897-ben hallunk a várról, ekkor Farkas Sándor, helyi gyógyszerész és aktív régiséggyűjtő⁴ több bronzkori, illetve La Tène kori régiséget ajándékozott a Magyar Nemzeti Múzeumnak (HAMPEL 1897, 449–450). Lelelőhelyként az előbbieknél „a szentesi Dónátvárat”, míg utóbbinál a város határát, egy őskori földvár környékét jelölte meg, de a tárgyakról ekkor nem jelent meg részletesebb ismertetés. A leletek ezután – mikrotopográfiai környezetük bármilyen vizsgálata nélkül – kerültek be a tudományos köztudatba.⁵

Csallány Gábor 1900-ban szólalt meg a dönáti várral kapcsolatban. Nagyívű elmélete szerint a felszíni nyomok és az itt általa feltárt hun (értsd: avar)

¹ Pulszky és Hampel külön levélben köszönte meg a város polgármesterének a Rómer szentesi tartózkodása alatt neki nyújtott szívélyes segítséget. A levelet közli: Szentesi Lap 1876. október 29., 3. A Rómer úti jegyzeteiben (XXVI. füzet 91.) az 1868. szeptemberénél található bejegyzés: „A Kurcza folyam és Tisza közti területen Szentes alatt számos régiség. Révész” nem Rómer szentesi tartózkodásakor született! Adatközlőjével, Révész Imre református lelkésszel és híres egyházi íróval Debrecenben találkozott ekkor. Utóbbi 1854–56 közti szentesi lelkészkedése alatt szerezte a Rómernek átadott értesüléseket.

² Életéhez lásd Rózsa Gábor: Szívós Béla: Az eltűnt. Szentesi Élet XXVIII. évf. 14. sz. (1997. ápr. 5.), 3.

³ Szívós valószínűleg kiterjedt levelezést folytathatott a Nemzeti Múzeummal illetve az Archeológiai Értesítő szerkesztőségével. Egy másik szentesi lelőhellyel kapcsolatban írt levelére hivatkozik pl. (Gárdonyi) Nagy Géza is (GÁRDONYI 1914, 394).

⁴ Régészeti munkásságához lásd LŐRINCZY 1988; PASZTERNÁK 1996, 278.

⁵ Szentesen a „Dónátvár” földrajzi névként sohasem létezett (ZSÍROS 1990, 80–84). A Dónát határársznév az itt a középkorban létezett, a török korban elpusztult Donáttornya oppidum nevét őrzi. A „vár” szóval megtöltött lelőhelynév alighanem valamelyik adatgyűjtő Szívós vagy Farkas fantáziájának termékeként született meg.

temetőrészek (LISKA 1997, 157) egyenesen Attila hun király erődített sátorpalotájának (!), központi táborának nyomai, maga a hun uralkodó pedig a Mágocs-ér torkolata alatt pihen hármaskoporsójában. A cikk számunkra most fontos részlete a következő: „Ott vannak a félkör alakú dónáti természetes ormok, ebben a nagy félkörben egy kisebb ellipszis alakú sánc is van. De láthatók, egy nagy avar gyűrű maradványai is, a melynek szegélyén majdnem egyenlő távolságban egymástól, az úgynevezett »Hún halmok« vannak, melyek részint megfigyelő, részint temetkezési halmok voltak. Ezen gyűrű mintegy 100 kilométer területet zár be s mely területnek majdnem központjára esik a »Dónát-i« székhely. De ott állott a Kórógyér mocsarai között a terjedelmes úgynevezett »dónáti pogányvár« is, a melynek nyomai ma is kivehetők.” – írta elnagyoltan, elméletének bizonyítékai sorában (CSALLÁNY 1900, 41-42). Maga Csallány, aki ismerte a helyszínt és Farkas Sándort is, elméletének kialakításakor nem tudott mit kezdeni az irodalomban Hampel 1897-es említése óta szereplő „pogányvárral”. A szövegből egyértelműen kiderül, hogy – nem számítva a 100 km-es körzetben elterülő halmokat – legalább két helyszínről beszél: a kisebb, ellipszis alakú sánccról és a cikkben irodalommal idézett, de a Kórógy mocsarába utalt „pogányvárról”. Ez csak egyet jelenthet: az utóbbi helyét a szerző nem ismerte.⁶

A terület őskori lelőhelyeit felsoroló Zalotay Elemér – Rómer térképére hivatkozva – írta le azt, mint obszidián és kvarcszilánk lelőhelyet valamint „hamvveder temetőt” (ZALOTAY 1932, 63). Koválovski Júlia a „Kórógy partján őskori földvár gátjai között” előkerült vas láncról tett említést (KOVÁLOVSKI 1957, 53), de *Dónátvárként* vette kelta katalógusába leletünket Hunyadi Ilona is (HUNYADI 1957, 132). A bronzkori tárgyakat – egy gömbös nyakú bronztűt, több díszítetlen bronz karperec-töredéket, egy kettős spirálcsüngőt és kétszáznál is több bronz gyűrűt – végül Kemenczei Tibor közölte helyesen, a Gáva-kultúra depó-leletei között *Szentes-dónátvári* leletként (KEMENCZEI 1984, 184, Taf CCVII). Az egyetlen vaskori tárgy, egy csavart nyolcas alakú, vas láncszemekből álló, 52 cm hosszú öv futotta be a legnagyobb „karriert”. Csupán erre az övre alapozva elemzője a „*sejthetően oppidum-szerű települések*” közé sorolta Szentes-Dónátot, amely,

mint ilyen, – az idézett szerző szerint – nyilván nagyobb terjedelmű és hosszabb életű lehetett a környék kisebb vaskori településeinél. A tárgy itt már az őskori földváron belül előkerültként szerepelt. „*Mindezen valószínűség szerint nem La Tène-kori oppidumról van szó, hanem arról, hogy a már korábban létrejött földvárat a kelták is használatba vették. Ez érthető is, hiszen mindkét lelőhelyet [Dónátot és a cikkben korábban szereplő Csongrádot -P. I.] földrajzilag is fontos területen találjuk: nyilvánvalóan fontos ellenőrző szerepük lehetett a Tisza-Körös torkolatnál.*” (MARÁZ 1973, 53, 59.o. 79. j.)

A fentiek alapján egy markáns bronz- vagy vaskori földvár meglétét várnánk a felsorolt közlésekben említett helyen, a Szentes-dónáti határban. Ennek megkeresése sem tűnhet nehéznek, hiszen csak a Kórógy- és Mágocs-part jelzett részeinek pár km²-es, jól belátható, sík szántóföldjeit kell átvizsgálni. Balogh Csilla, Gallina Zsolt, Liska András, és e sorok írója 1994-96-ban terepbejárásokat végzett a szentesi határ fenti, dónáti részein.⁷ Megállapítottuk, hogy a területen ma semmilyen földvár, sánc, stb. nem található. Az ún. Dónáti-ormok szokatlanul meredeken kiemelkedő, részben a Kórógy-Mágocs-közben húzódó vonulata teljességgel természetes eredetű, rajta egy, a hátság déli végpontján emelt őskori (?) kurgánon kívül emberkéztől eredő, prehisztórikus alakításnak nincs nyoma. Ugyancsak nélkülözi emberkéz beavatkozását a két ér, valamint az ezekbe torkolló, mára a kiszáradás szélére jutott több más vízfolyás medre is. A hátság már csak azért sem lehet fala semmilyen földvárnak, mivel csapásvonala észak-déli irányú, vagyis egyenes, így sem önmagában, de az itt folyó erekkel együtt sem zár körül olyan területet, amely egy vár belső, védett síkját képezhetné!

Van azonban egy sánc (?) melynek feltételezett létéről – igaz, nem korabeli, de – írott forrás is említést tett. Előbb már érintettük a most vizsgált terület központi részén egykor fennállt középkori mezővárost, Donáttornyát. A település terepbejárási adataink szerint az Árpád-kor második felében jött létre és a XVI-XVII. század fordulója körüli időben pusztult el. Fénykorát a XV. században élte az ekkoriban kisebb mezőváros – ún. possessio-oppidum – jellegű település. Az oklevelek szerint az e században főleg Hunyadi-kézen lévő

⁶ Későbbi összefoglalásaiból kikopott a hun székhely egyértelmű lokalizálása: pl. „...Attila székhelye is itt, városunk határában, de legalább is a megye területén volt.” (CSALLÁNY 1928, 35)

⁷ Eredményeink összefoglalása: Balogh Cs. – Gallina Zs. –

Liska A. – Paszternák I.: Előmunkálatok Szentes város régészeti topográfiájához. I-II. Kézirat a szegedi MFM Régészeti Adattárában. Terepbejárásainkon részt vettek a szegedi József Attila Tudományegyetem Régészeti Tanszékének hallgatói, kiknek ehelyütt is szeretnénk köszönetet mondani segítségükért.

oppidumnak tanácsa és pecsétje, valamint önálló bíraskodási joga volt, lakói pedig – a szomszédos falvak területének rovására – expanzív terület-használatot folytattak. Egy, a későközépkori, török kori történetek terén általában megbízható forrás, az 1740-es években írásba foglalt, szentesi ún. Petrák-krónika szerint a XVI. században a Mágocsi (Porkoláb) családnak sánccal körülvett palotája és temploma állt Donáttornyán.⁸ Sajnos e feltételezett palotáról és sáncáról korabeli írott forrás, oklevél nem maradt ránk. A sánc kérdésében eddig a régészet sem adott megnyugtató választ. Csallány G. és Zalotay Elemér ugyan feltárta a templomot, de a palotának nem találták nyomát. Egy 1948-as szakszerűtlen, laikus által végzett „ásatás” ugyan lelt egy „különálló toronyalapot” itt, de ennek mibenléte máig is kérdés és a terület beépítettsége miatt alighanem az is marad. A templom egy egykor vizenyős rétség fölél emelkedő természetes magaspart szegélyén állt. Emberi kezekből emelt sánc ma ehelyütt sem látható. Fennmaradt viszont egy, a régiségben használt helynév egy templomunkhoz közeli épület megnevezésére: a ’60-as évekből gyűjtés szerint itt állt az ún. „Sánci Rác tanya”. Hogy a fenti helynév és a krónika

adatai mit bizonyít, mit nem, az egyelőre történeti vérmérséklet kérdése. Így az elképzelt középkori sánc kérdésében sem jutottunk előbbre, mint az őskori földvár létének vizsgálatakor. Semmilyen hitelesnek mondható adatunk nincs meglétével kapcsolatban. Arról nem is beszélve, hogy egy XVIII. századi szövegben megjelenő „sántz” szó a korabeli nyelvben nem – vagy legalábbis nem feltétlenül – ugyanazt jelentette, mint az alakilag azal megegyező, mai régészeti terminus technicus!

Talán a vizsgált terület egy részét érintő, intenzív mezőgazdasági művelés, illetve beépítettség számlájára írható, de ma semmilyen felszíni nyom nem utal arra, hogy a szentesi Dónát pusztán valaha ős-, esetleg középkori földvár, gyűrűszerű erősség stb. állt volna. Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy addig, míg új, egyértelmű régészeti bizonyítékok meg nem változtatják mai ismereteinket, a Szentes-dónái földvárat törölnünk kell őskori erősségeink sorából, az eddig ide kapcsolt leleteket pedig szórványokként kell kezelnünk.

Paszternák István
MTA Régészeti Intézet
1250 Budapest
Úri utca 49.

Irodalom:

- Csallány G. 1900: *Atila székhelye és sírja Szentes határában – Dónáton*. Szentes.
- Csallány G. 1928: Szentes története a honfoglalásig. In: Nagy I. (szerk.): *Szentes*. Magyar Városok Monográfiái, Szentes, 29-37.
- Gárdonyi 1914: A magyarországi halmok kérdéséhez. *ArchÉrt* 34 (1914) 381-398.
- Hampel J. 1897: A N. múzeumi régiségtár gyarapodása az 1897. év második és harmadik negyedében. *ArchÉrt* 17 (1897) 449-451.
- Hunyadi I. 1957: Kelták a Kárpátmedencében. *RégFüz* Ser. I. 2. (1957)
- Kemenczei, T. 1984: *Die Spätbronzezeit Nordostungarns*. ArchHung 51 Budapest.
- Kovalovszki J. 1957: Régészeti adatok Szentes környékének település történetéhez. *RégFüz* Ser. I. 5. (1957)
- Liska A. 1997: Avar kori temetők és telepek Szentes határában. Régészeti lelőhelykataszter. (Awarenzeitlichen Gräberfelder und Siedlungen in der Gemarkung von Szentes. Archäologischer Fundortkataster). *MFME - Studia Archaeologica* 3 (1997) 153-158.
- Lőrinczy G. 1988: A csongrádi múzeumi törekvések első korszaka. Farkas Sándor régészeti tevékenysége és a városi múzeum. In: Bálint Gy. Gy. (szerk.): *Mozaikok Csongrád város történetéből*. Csongrád. 7-21.
- Maráz B. 1973: La Tène-kori magányos sírok és kis temetők a Dél-Alföldről. (La Tène-age isolated graves and small cemeteries on the South Hungarian plain). *BMMK* 2 (1973) 41-62.
- Paszternák I. 1996: A magyar középkor kutatásának száz éve Szentes határában (100 Jahre Ungarische Mittelalterforschung in der Gemarkung Szentes). *Savaria - Pars Archaeologica* 22/3 (1992-1995 [1996]) 277-292.
- Paszternák I. 1997: Adattár a szentesi Petrák-krónika régészeti lelőhelyeihez. In: A XVIII-XX. századi polgári írásbeliség produktumai a Dél-Alföldön. *Szentesi Műhely Füzetek* 2 (1997) 84-86.
- Rómer, F. F. 1878: *Résultats généraux du mouvement archéologique en Hongrie. Compte-rendu huitième session à Budapest 1876*. II/I. Partie, Budapest.
- Takács, E. 1997: Petrák-krónika „méljís Szentes városának a legrégib időktől valló történetét ... foglalja magában”. Közreadja Takács E., *Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből* 25 (1997)
- Zalotay E. 1932: Csongrád vármegye őskori települése. - Urgeschichtliche Siedlung der Komitat Csongrád. *Dolg* 8 (1932) 49-102.
- Zsíros K. 1990: Szentes földrajzi nevei. *Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből* 16 (1990) 5-121.

⁸ A krónika forráskiadása: TAKÁCS 1997, lásd még PASZTERNÁK 1997.

Metrikus vagy impresszionista?

Mármint a régészet. Az Archaeologiai Értesítő 1994-1995. évi számában két vitacikk jelent meg a matematikai-statisztikai módszerek régészeti alkalmazásáról. A „Tudományok lime” Goldman György „A Körös kultúra késői szakaszának időrendjéről Dévaványa-Réhely leletei alapján (Archaeologiai Értesítő 118. (1991)) c. cikkéhez írott észrevételeimet tartalmazta, amelyre ugyanitt „Matematikai statisztikai módszerek régészeti felhasználásáról” címmel Goldman Gy. – Goldman Júlia jelentették meg válaszukat. Sajnos az idézett fórum nem nagyon kedvez az ehhez hasonló jellegű szakmai viták lefolytatásához, ezért megragadva az alkalmat erről a helyről szeretném hozzáfűzni megjegyzéseimet az eddigiekhez, remélve hogy a közöttünk zajló szakmai vita építő jellegű lehet a matematikai-statisztikai módszerek tudományágunkban zajló egyre intenzívebb alkalmazását illetően.

Amennyire látom a vita közöttünk két síkon zajlik: Az egyik sík elméleti. Vonatkozik a matematikai statisztika alkalmazási lehetőségeire a régészetben általában. Goldman Gy. azt írja, hogy megjegyzéseim alapján „akár az ősrégészeti korszakok megismerhetőségének elemi lehetőségét is kétségbe lehetne vonni”. Például kétségemet fejeztem ki az összes (régészeti) tárgyak felfedezésének és fennmaradásának azonos valószínűségét illetően. Állításomat fenntartva (nem is hivatkozom olyan triviális esetekre, mint pl. a szerves anyagokból készült tárgyak) meg kell ismételnem, hogy még egy ideális esetet tekintve is statisztikai értelemben sem beszélnek azonos valószínűségről. Ez a feltételezés egy primitív összefüggésen alapul: amiből sok készült, annak nagyobb az esélye a fennmaradásra és abból sokat is találni. Ez nagy számok, statisztikai értelemben is nagy számok viszonylatában, bizonyos anyagcsoportok tekintetében igaz, de nem feltétlen mindenkor igaz összefüggés a régészeti anyagok tekintetében. Ez azonban nem jelenti a megismerés lehetőségeinek korlátját, hiszen a régész akár egyetlen pl. díszített cserép alapján is messzemenőbb következtetést tud levonni mind ezernyi durva jellegtelen kerámia átvizsgálásával. Ez csupán azt jelenti, hogy a matematikai statisztikai módszerek alkalmazásának a régészetben vannak

bizonyos alapfeltételei és csak ezek fennállása esetén lehet ezeket alkalmazni. Így tehát semmi kifogásom a regresszió analízis alkalmazás ellen, de csak abban az esetben, ha megfelelő körülmények mellett teszik ezt. A megjegyzés egyébként nem csak a regresszió analízisre, hanem valamennyi matematikai-statisztikai eljárásra vonatkozik. Nem is kis számban lehet találkozni szakirodalomban olyan esetekkel amikor teljesen értelmetlen módon alkalmaznak ilyen eljárásokat (pl. 10-12 objektum szeriálása), ahol is végül az ember nem tud másra gondolni, csak arra, hogy azért végeztek el a műveletet, hogy az eredmény tudományosabbnak hasson. (E megjegyzés nem a konkrét vitára vonatkozik.)

A másik sík a vitában gyakorlati kérdésekben van: A normál eloszlás alkalmazása –mint abban mindketten egyetértünk- igen gyakori, azért mert alapvetően a véletlen folyamatok nagy része ezzel az eloszlással írható le vagy közelíthető. Hogy ebben az esetben a normál eloszlás matematikai értelmezései pontosan hogyan fordíthatóak le a konkrét esetre, az egy merőben elméleti matematikai vita, amihez nekem biztos nincs megfelelő képzettségem. Azt azonban megmerem kockáztatni, hogy van összefüggés a normál eloszlás sűrűségfüggvényének Gauss-féle haranggörbéje és az egyes régészeti típusok és jellemzők élettartama között. Elméletileg egy típus (jellemző) megjelenése-elterjedés-megszűnése közelíthető a haranggörbével. Azt azonban kétségesnek tartom, hogy egy lelőhely anyaga mennyire tudja ezt reprezentálni, azaz fenntartom azt az álláspontomat, hogy a regresszió elemzést nagyobb, több lelőhelyet reprezentáló anyagmennyiségen kellene elvégezni.

„Lehet, hogy egy mérnöknek a 0.1-es küszöb elfogadhatatlanul alacsony, viszont számunkra megfelelő...” – írta Goldman Gy. Nos ezzel a megállapítással nincs szakember aki egyet tudna érteni, legyen az mérnök, matematikus vagy régész. A statisztikában alkalmazott elfogadhatósági értékek nincsenek tekintettel arra, hogy milyen típusú adatokra alkalmazták az adott eljárást, azaz nem létezik külön elfogadhatósági szint az atommaghasadási és egy másik a régészetre, noha a kétféle messze nem mérhető össze a tévedés következ-

ményeit illetően. Lehet persze engedményeket tenni, beszámítani feltételes valószínűségeket, kalibrált adatok alapján 0.9-0.8 közé is levinni az értékeket (amire már a statisztikusok igencsak húznák a szájukat), de 0.2-0.1 körüli értékekre nem lehet mást mondani mint azt, hogy az adott eljárás eredményeként a változók között nem lehet összefüggést kimutatni. Ez pedig nem azt jelenti, mint Goldman Gy. interpretációjában, hogy ilyenkor „szoros negatív összefüggés” áll fenn,

hanem azt, hogy az adott változók számszerű változása között nincs kimutatható összefüggés.

Végezetül válaszolnék is a címben feltett kérdésre: is-is. Csak tudni kell mikor melyik!

Rezi Kató Gábor
Magyar Nemzeti Múzeum
1088 Budapest
Múzeum körút 14-16.

Irodalom:

- Goldman Gy. 1991: A Körös kultúra késői szakaszának időrendjéről Dévaványa-Réhely leletei alapján (Chronology in the late phase of the Körös culture on the basis of finds from Dévaványa-Réhely). *ArchÉrt* 118 (1991) 33-44.
- Goldman Gy. – Goldman J. 1994-95: Matematikai statisztikai módszerek régészeti felhasználásáról. *ArchÉrt* 121-122 (1994-1995) 209-211.
- Rezi Kató G. 1994-95: Tudományok limese (Régészet és/vagy matematikai statisztika) (The limes of science (Archaeology and/or mathematical statistics). *ArchÉrt* 121-122 (1994-95) 205-209.

A „Fiatal ōskoros Kutatók I. Összejövetelén” elhangzott előadások Debrecen, 1997. november 10-13.

November 10. (hétfő)

Megnyitó – Selmeczi László a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok igazgatója

Beszélgetés a magyar régészet helyzetéről – vitaindító gondolatok

Hajdú Zsigmond: Régészetünk három arculata (historikus szemlélet – környezetrégészet – „a képpé vált régészet”).

Kalla Gábor: A magyar régészet új távlatai.

Sümei Pál: A környezetrégészet problémái.

November 11. (kedd)

Kertész Róbert: Epipaleolit telep Jászberény határában.

Domboróczki László: Településszerkezeti sajátosságok az újkőkor középső szakaszából, Heves megye területéről.

T. Bíró Katalin – Regenye Judit: Tűzkő bánya és feldolgozó telepek. Egy Szentgál (Veszprém megye) környéki neolitikus lelőhelycsoport kutatása.

Sebők Katalin: Motívumok, ábrázolások, jelek.

Nagy Emese Gyöngyvér: Az M3-as autópálya 6. Lelelőhelyének (Polgár–Csőszhalom-dűlő) dokumentációja – 1995-1997.

Kalla Gábor: Mezopotámia és a Kárpát-medence? A tartariai táblák történeti körülményei.

Rezi Kató Gábor: Adalékok a középső rézkor hitvilágához.

Hajdú Zsigmond: A rézcsákányok nevezékta-nának kérdése.

November 12. (szerda)

Tóth Katalin: A kora bronzkor kutatásának helyzete és lehetőségei Bács-Kiskun megyében.

Dani János: A Kárpát-medence északkeleti részének kulturális és kronológiai kérdései a korai bronzkor időszakában.

Gucsi László – Kiss Viktória – Kulcsár Gabriella – P. Fischl Klára: Hagyományok és szokások a középső bronzkori hordozható katlantűzhelyek használatában.

Csányi Marietta: Településtörténeti tanulságok Tiszaug-Kéménymetén.

V. Szabó Gábor: Késő bronzkori kerámiadepó Tiszacsegéről. Gondolatok a kerámia raktárleletek problematikájához.

Ilon Gábor: Pénzrendszer a bronzkorban?

Horváth Tünde: Kőhasználat az őskor folyamán, avagy a kövek dicsérete.

Szabó Géza: Újabb eredmények és módszerek a Kárpát-medence késő bronzkori tárgyainak archaeometallurgiai vizsgálataiban.

November 13. (csütörtök)

Kirándulás Polgárra.

Internet címek régészeknek

Az elmúlt 1-2 évben nemcsak az Interneten található szakmai információs források szaporodtak meg öröndetesen, de talán egyre nagyobb számban állnak rendelkezésre olyan technikai eszközök is, amelyekkel már számunkra is elérhetővé váltak. Mindazok részére, akiknek már módjában áll élni ezekkel a lehetőségekkel és ismeretekkel szeretnék közreadni néhány közérdekű címet, amelyet érdemes megkeresni a világhálón.

Az információ igazi tárháza az Anita Cohen-Williams által szerkesztett és karbantartott(!) lista, amely több helyen is megtalálható, például az University of Arizona Library honlapján :

<http://dizzy.library.arizona.edu/users/jlcox/first.html>

Ez a címgyűjtemény több tucat fontos nemzetközi régészettel, antropológiával, kulturális antropológiával, nyelvészettel foglalkozó levelezőcsoport, Internet honlap, múzeum, intézmény, stb. elérhetőségét adja meg. További hasonló címgyűjtemények, nemzetközi projektek, kiindulópontok az alábbiak:

ArcheoNet : <http://archweb.LeidenUniv.nl/arceonet/>
ArchNet : <http://spirit.lib.uconn.edu/ArchNet/ArchNet.html>
ARGE : <http://www.bham.ac.uk/ARGE/>

Az egyes szervereken elérhető fenti honlapokon (homepage) túl a szakmai információforrás másik nagy csoportját alkotják az ún. levelezőlisták. A legnagyobb nemzetközi, általánosan régészettel foglalkozó levelezőcsoport a hálózaton az **ARCH-L**, igen sok résztvevővel a világ minden tájáról. A feliratkozás módja egy e-mail küldése a: **listserv@tamvm1.tamu.edu** címre, amely levél a következő sort tartalmazza (csak és pontosan !): **sub ARCH-L saját név** (ahol saját név a tényleges név és nem az e-mail cím). Régészet szakos egyetemisták listája az **ARCH-STUDENT**. A feliratkozás módja: e-mail küldése; **listproc@lists.Colorado.edu** címre: **subscribe ARCH-STUDENT saját név** tartalommal.

Végül egy megjegyzés: Tény, hogy egyre több az olyan hely a hálózaton, amely friss, szakmai mélységű információt ad, nemcsak reprezentatív „demo” anyagokkal szolgál, ennek ellenére senki ne számítson arra, hogy minden igényét kielégítik. Érdemes azonban kérdezni, érdeklődni (levelezőcsoportokban, rendszergazdáknál) keresni a hálózaton, ahol mindenki szívéllyesebb, mint egyébként...

Rezi Kató Gábor
Magyar Nemzeti Múzeum
1088 Budapest
Múzeum körút 14-16.

Technikai információk

A kéziratokat számítógépes szövegszerkesztővel készített formában (Word for Windows 2.0, 6.0, 7.0) várjuk, vírusmentes lemezen és kinyomtatott változatban is. Válasszon olyan betűtípust, mely a közép-európai karaktereket is tartalmazza (Pl.: Arial CE, Times New Roman CE). A kéziratok terjedelme max. 10 000 n legyen.

Lábjegyzetek helyett kérjük a dokumentum végére fűzött „vélgjegyzet”-ek alkalmazását.

Jegyzetbe csak a kiegészítő információk, köszönetnyilvánítások, stb. kerüljenek; az irodalmi hivatkozásokat a főszövegen belül, zárójelesen helyezték el. Pl.: (XXXXXX, 1999. 34).

A folyóiratok és sorozatok rövidítéséhez kérjük használja M. Tulok: Abbreviations of periodicals and series of archaeology and auxiliary sciences. című munkáját. (Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 36 (1984) 333-384.) Az ebben nem szereplő folyóiratokat, sorozatokat rövidítés nélkül idézze.

A felhasznált és idézett cikkeknel kérjük, tüntesse fel – ha van – a cikk idegennyelvű rezüméjének címét is.

A kéziratokat a Szerkesztőség címére kérjük küldeni: 1088 Budapest, Múzeum körút 4/b.

Kéziratokat magyar, angol és német nyelven fogadunk el. Idegennyelvű cikkek esetében a nyelvi lektorálást szerkesztőségünk intézi.

Folyóiratunk egyelőre csak grafikai illusztrációkat tud elfogadni, a kézirat terjedelméhez képest

arányos mennyiségben. Kérjük, hogy tiszta, gyűrtlen, lehetőség szerint pauszra készített (-fénymásolt) vonalas, pontozással vagy más, fénymásolást jól tűrő technikával árnyalt rajzot adjanak le, az alkalmazott méretarány feltüntetésével. A-4-es (álló) vagy A-5-ös (fekvő) méretű táblákat és önálló rajzokat várunk; a táblák eredeti szerkesztését lehetőség szerint megtartjuk. Kérjük, térképeiket minden esetben kerettel zárják le.

Kérjük, közöljék cikkük végén levelezési címüket.

A beérkezett kéziratokért honoráriumot nem áll módunkban fizetni.

A Szerkesztőség fenntartja magának a jogot, hogy a kéziratokon kisebb – technikai jellegű –, a tartalmi, szakmai részt nem érintő változtatásokat tegyen.

Tárgyak leírásánál az alábbi rövidítéseket használják:

Magasság	Ma.:
Peremátmérő	Pá.:
Fenékátmérő	Fá.:
Vastagság	V.:
Hosszúság	H.:
Szélesség	Szé.:
Átmérő	Á.:
Súly	S.:
Mélység	Mé.:
Leltári szám	Ltsz.:

Nyomtatta:

